Palle Rosenkrantz

Mordet i Vestermarie

Bibliotek 1800

Palle Rosenkrantz

Mordet i Vestermarie

En bornholmsk kriminalhistorie efter akter og mundtlig overlevering.

eBibliotek 1800

2024

Ophavsret og brugsbetingelser

Generelt forbehold: *Vær opmærksom på, at denne ebog er baseret på en tekst, som stammer fra en længst svunden tid. Normer og udtryksmåder mm. var anderledes dengang, og der kan derfor forekomme indhold, som på nogle virker stødende. Bogen skal, ligesom alle andre kunstneriske værker fra andre tider, ses i sin kulturelle og tidsmæssige kontekst, og udgiveren kan og vil ikke påtage sig noget ansvar for forfatterens verdensbillede og udtryksmåder.*

Copyright and conditions of use

Disclaimer: *Please note that this book is based on an original text dating from another era. Norms and language were different then, and some readers might find offensive content. We believe that any work of art from previous times should be viewed in its cultural and temporal context and not in the light of latter-day prejudices, and we can and will not accept any responsibility for the author's views or language.*

Første afsnit

I

Søndag den 24. november 1833 gik folkene på Vestermarie Kirkemølle efter sædvane tidligt til sengs. Vejret var råt og fugtigt, vinden drev et flænget tågedække med rusk og regn fra nordvest ind over øen. Sandet føg mellem Rønne og Hasle, hvor den vindskibelige kancelliråd Jespersen havde gjort de første forsøg med små plantninger, der skulle standse sandflugten. Men sandet føg endda en fjerdingvej ind over landet. Der lå det, mens vinden susede videre over Porcelænsgårdens jorder, over bakkerne ved Knudsker, slængte tågen ned mod Ringeby bro og gårde, mod Vestermarie kirke og tvang Bjergegårds kratskov i knæ, mens den tog sit tag i de krøblede ege.

Det knagede i stubmøllens tømmer, og vingerne knirkede i lange tunge suk, mens skodderne klaprede og hvinede på de rustne hængsler.

I stuen sov kirkemølleren Albert Dich og hans kone Karen- i rummet ved siden af møllerens datter Bodil Kirstine og hendes mand Lars Peter Jørgensen.

Kirkemølleren nød undentag i møllen for sin og hustrus levetid. Albert Dich var en stræbsom mand; han havde stillet sæk ved sæk og tjent bravt med penge ved det. Bonden fik sit mel og Albert sine skillinger; når det var småt med penge mellem folk, gik de til Albert Dich og borgede. Pengene fik de, men forskrivning måtte de give og renter med, der var høje. Kirkemølleren ågrede med sit pund, men derfor stod han sig vel og kunne sove roligt uden sorger for det daglige brød.

Tyve var der ikke noget at frygte af. Ganske vist hed det sig, at naboen Jørgen Christian, der boede i huset ved

Pindelykkegårdens skovpart, lidt mere i øster, var lidt af en filur, der nok ville rapse lidt. Men det var da mest brænde fra skov og en lille hugst i marken; desuden fra naboer og gode venner var intet at frygte. De sagde også nok, at Hans Kuld, der boede ad Segen til, var lidt lang i fingrene, men han havde fuldt op med at tage sig af Kirstine Rasmus Jesperske, Rasmusken, som de kaldte hende, hvis mand sad i slaveriet på Bremerholm for tyveri, og som selv førte et forargeligt levned med Hans, skønt øvrigheden havde givet dem skriftlig advarsel om at entholde sig fra hinanden.

Hvad det betraf, kom det jo kun øvrigheden ved, og Rasmusken var Alberts søsterdatter og ellers skikkelig.

Sine penge havde kirkemølleren i et godt gammelt egetræsskab, han selv havde gjort af noget tømmer fra Almindingen og beslået med jern fra en gammel kiste, der ikke duede mere. Skabet var indbygget i væggen, og det skulle nok holde.

Møllerfolkene sov roligt.

Så lød det pludselig, som om nogen gik i køkkenet. Albert lettede sig på albuen og lyttede. Det blev stille igen – men vinden rev og sled farligt i stubmøllen.

Så var det igen, som om der gik nogen. Albert fik benene ud af alkovesengen og vækkede Karen med et ribbensstød. Hun fo'r op af søvne –:

"Hvad er det, Albert?"

Albert stod i bar skjorte på gulvet: – der var virkelig nogen i køkkenet.

"De bryder ind til os mutter," sagde han – "jeg vil se at få Lars Peter op."

Lars Peter kom på benene og stak i et par bukser og træsko.

Nu rumsterede de stærkt i køkkenet. Mandfolkene ville ud, men døren var spærret, og hvor meget de end sled og satte skuldrene mod, det hjalp ikke.

Så ville Lars Peter have fat i brødkniven for at skære døren fra, men den var ingen steder at finde.

Imens hørte de tydeligt, hvor kæltringerne derude rumsterede med skabets bagklædning, det var tydeligt, de ville have fat i Alberts penge.

Albert svor og bandede, og Lars Peter krøb rundt efter brødkniven, men kunne stadig ikke finde den.

"Hvor du tosser, dit fjols," brummede kirkemølleren, "sæt ryggen til døren, den pløk, du er, og vrid den fra, så vi kan få fat i rakkerne – eller er du måske bange?"

Det var Lars Peter ikke, og langt om længe fik han da sat ryggen til døren. Den gav sig ikke straks, men omsider røg den fra, så de kunne komme ud i køkkenet. Så var indbrudstyvene borte.

Albert Dich ville have Lars Peter ud efter dem, men fruentimmerne syntes, det var ledt at løbe efter sådan nogen i den fæle nat, og de havde da heller ikke fået has på skabet, skønt det var revnet helt ned igennem. Det var tid, de havde manglet, ellers havde kirkemølleren næppe set renter af de penge; og penge lå der, for Albert Dich havde kort i forvejen fået en drøsse penge af ejeren af Fodagregården, Fodagre-manden, som de kaldte ham, og dem ville han til Rønne med, for at en af hans døtre kunne få dem til at købe hus for; mod renter selvfølgelig, men ikke høje, for mod børnene var kirkemølleren en skikkelig fader.

Indbruddet lykkedes ikke, og familien kom sig hurtigt af forskrækkelsen. Lars Peter bandede svært over den forstyrrelse af nattesøvnen, og vagt måtte de jo holde, om ugerningsmændene skulle falde på at komme igen.

Som møllerfolkene stod i døren og snakkede om sagen, kom der folk til. Det var Ole Kofod fra nabohuset og hans broder smeden Hans Jørgen i smedjen nær ved møllen. Ole var kommet sent hjem fra gilde og havde hørt postyret, så havde han hentet sin broder.

De så lys og kom til – klokken var ved det lag 12.

Ole var glad efter megen brændevin og noget held i kortenspil. Da han skiltes fra sin broder smeden hikkede han og sagde mellem to hik:

"Du, Hans Jørgen, – ved du, hvad jeg tror, – det postyr der har Lars møller lavet for at få fat i den gamles skillinger, og du skal se, han har haft Hans Kuld og Rasmusken til at gøre det grovere arbejde."

"Hvad mener du om Jørgen Christian, skomageren derhenne?" hviskede Hans Jørgen; mere forsigtigt.

"Ham er det ikke," sagde Ole med et bestemt hik, "for han og mig har spillet polskpas i aften hos Funk på Klint med manden fra Gildesgården; vi skiltes for en stund siden, og han gik til sit."

"Det er du sikker på?" spurgte Hans Jørgen.

"Man skal aldrig være sikker på noget," sagde Ole tænksomt, "men for den sags skyld har jo enhver lov til at tro sit. Godnat Hans Jørgen, nu er jeg tidig til at sove."

Så gik de hver til sit.

Smeden rystede på sit hoved, om man virkelig kunne tro Lars møller til de kaluriestreger, og så Hans Kuld og den mær

Rasmusken. Nå, hvorom alting var, sine naboer måtte man tro, give sig Gud i vold, holde slå for dør og en vagtsom hund i lænke. Men underligt var det, at Lars Peter havde været hjemme den søndag nat. Ellers turede han ude på svir og spil hver søndag. Mon han skulle have haft noget for.

Møllerfolkene gik også til ro, men Albert Dich ville opgive turen til Rønne til morgen, han ville først have skabet repareret for alle årsagers skyld. Lars Peter var en drønnert, ellers kunne de let have taget de rakkere ved vingebenet, men det var tit, der var mere mod i de gamle end i de unge.

Hvem rakkerne havde været, spekulerede Albert ikke over; godt var det, at det gik som det gik da, men ledt alligevel, at sådan noget skulle kunne ske, hvor der var så tæt med naboer.

Den nat sov de ikke meget på møllen.

II

Vestermarie kirke ligger højt. Der var ikke noget særligt mærkbart ved den i gamle dage, nu er den bygget af ny granit. I 1833 var det mur med granit-grund, uden særlig høje tårne og med et lille kor. Forbi kirken gik vejen fra Åkirkeby til Rønne, ned ad mod Ringeby bro, der fører over Tingsted å som forbi Bjergegård løber ned i Blykobbeåen.

For at man senere kan overse det, der skete i de dage i denne egn, er foran vedføjet et kort, som i sin tid blev optaget af landinspektør Balsløv i Rønne, og som tydeligt viser stedet med de punkter, der bliver af betydning i denne historie.

Når man tænker sig stående ved kirken og ser ned ad vejen i nordvest, ligger møllen og møllehuset et par hundrede alen fra kirken. På højre hånd går en dårlig vej af, der fører ned forbi smedjen og Jørgen Christians hus til småskoven under Pindelykkegård og op igennem krattet til Bjergegårds-skoven, der er højere og mere rig på større træer.

Skoven først for er lav kratskov på sid bund, tæt op ad den ligger Ole Kofods hus. Henimod vejen bliver skoven tilspidset og tynd, og hvor den slipper ved vejen, ligger et buskads, der kaldtes Lundingebuskene. Forbi disse buske fører stien for fodgængere til Rønne, vel knap en mil i længde. Fra møllen til buskene kan der vel være en lille halv fjerdingvej.

Ved sommertid, når marken står grøn og skoven med, når solen skinner på vejrfløjen på Vestermarie kirke, ser det alt kønt nok ud. Men i rusk og regn en november morgen, når kragen skriger hæst, og vandet driver over enge under hvinende blæst, er der ganske fælt ved hulvejen og de lavstammede buske.

Ved dagningen den 26. november, da udbygger Jens Jacobsen af Vestermarie gik til Rønne, var han heller ikke rigtig kry ved det. Han havde hørt om indbruddet på kirkemøllen søndag nat, og umuligt var det ikke, at de slusker endnu holdt til på egnen, om det da ikke var en af naboerne, hvad mange troede.

Det gøs lidt i Jens Jacobsen, da han skridtede ud fra vejen forbi Lundingebuskene, og værre blev det, da han så en mand luske rundt der, som gik han for at skære en *pahl* – som folkene der på landet kalder en forsvarlig hesselkæp. Personen var ganske velklædt i mørk trøje og bukser og vel voksen, men Jens Jacobsen var et temmelig stykke fra ham og kendte ham ikke. Noget bange var han, det var også mørkt og helt uhyggeligt, han skyndte sig frem over. Han tænkte lidt over, hvem det kunne have været. Hans Kuld faldt ham ind, ham var det næppe, for Hans Kuld var lille af vækst, skønt før af lemmer. Nu kunne det jo være, han så større ud i mørket, som han luskede af der op imod Bjergegårds-skoven, et par hundrede skridt borte. Underligt nok syntes Jens Jacobsen, at han ikke så ham mere, da han kom klar af buskene, men han skyndte sig alligevel frem; godt var det, at vejen til Rønne var åben og fri for buske, og at det blev lysere. Så gik Jens Jacobsen hurtigt ad Rønne til.

Solen kom ikke op, og det blæste svært af nordvest. Regn, rusk og tåge var det også. Men lidt efter lidt kom der liv i husene om kirkemøllen. Sydfra ved kirken kom husmand Anders Mikkelsen kørende, han skulle til skovs, klokken var ved det lag ni. Bag ham, i snak med ham, kom husmand Niels Marker også agende – han skulle op i skoven bag Pindelykkegårdens småkrat og træffe Jørgen Christian deroppe

ved et punkt, som er betegnet med *a* på kortet. Derfor drejede han af til højre og kørte ned om huset. Jørgen Christian var gået hjemmefra et kvarters tid i forvejen, sagde datteren, som han traf udenfor huset. Konen kom lige hjem i det samme. De bad ikke Niels Marker se indenfor, så han kørte videre og nåede ved halvtitiden brændet, hvor han traf Jørgen Christian, der stod og ventede på ham.

Anders Mikkelsen kørte ned ad vejen mod Ringeby bro; inde over marken så han kirkemølleren Albert Dich komme, han standsede ved en torn på marken, mærket på kortet med *i* – og tog et tørklæde frem som han bandt fast om hovedet, og så satte han hatten på. Anders Mikkelsen tænkte, han frøs, brystet var ikke stærkt på kirkemølleren. De hilste hinanden med goddag. Mølleren gik ad Rønne til. Anders så ham gå over vejen forbi buskene. Da han var kørt lidt hen ad vejen vendte han sig om og så en person løbe hen over vejen, som for at hale ind på mølleren. Han tænkte, han ville slå følge med ham. Det syntes til, at det var Ole Kofod, lille og gesvindt som han var. Anders gjorde sig dog ingen tanke af det og piskede på hestene for at komme videre.

Mens Anders hilste på Dich, kom en kone ud af huset, mærket på kortet med *c*. Det var Jens Myregaards kone. Hun ville med sin lille pige til skovs for at sanke brænde, der var faldet ned i mængde ved den stærke rusk. Hun vendte imidlertid straks om og gik ind i huset for at hente noget, hun havde glemt, og blev der et kvarters tid. Så gik hun op i skoven; og da hun var kommet omtrent 500 alen frem, så hun en mand løbe hurtigt gennem krattet op mod Bjergegårdsparten, mellem buske og træer, bøjende sig for at slippe frem. Han

syntes hende af middel størrelse – hun agtede ikke derpå, men troede, det var en hareskytte; af dem var der nok på landet i de tider, da harer var mere almindelige end nu, hvor de mestendels er skudt bort allesammen.

Og mens disse folk således roligt gik til deres dont, mens regnen faldt og blæsten ruskede, skete det, at kirkemølleren blev standset på sin vej til Rønne med et slag ført bagfra mod hans venstre tinding, så hovedskallen sprængtes, og han styrtede uden et suk mod stien, mens blodet sprøjtede af ham og plettede hans kæp. Den, der slog ham, slæbte ham med voldeligt tag mod Lundingebuskene, til stedet mærket på kortet med *d*, rev klæderne op på ham og ransagede hans lommer – gik så eller løb – om det har været ham, Jens Myregaards kone så – opad mod nordost, eller hvor han nu løb i tågen.

Da udbygger Jens Jacobsen ved tretiden kom hjem igen fra Rønne, skottede han uvilkårligt til Lundingebuskene, og der så han en mand ligge. Han troede, det var en, der sov, og ville vække ham, for at han ikke skulle få kolden. Da han trådte hen til ham blev han var, at han svømmede i sit røde blod, og at det var kirkemølleren Albert Dich, der lå myrdet i Lundingebuskene, en halv fjerdingvej fra sit hjem.

Det gøs i kroppen på Jens Jacobsen, og ilsomt løb han mod møllen, hvor han traf Lars Peter og meldte ham, hvad han havde set. Lars Peter tog med rolighed mod meldingen, og de sendte bud til sandemand Holst, der boede på Stensgård. Sandemanden kom og satte vagt ved liget, hvorhos han sendte ridende bud til Rønne, til kancelliråden, herredsfoged i Vester Herred og byfoged i Rønne by.

Dermed var sagen lagt i øvrighedens hænder, og det er om dennes virksomhed til sagens oplysning, at denne historie melder, bygget som den er punkt for punkt på rettens protokoller og akterne samt på overleveringer mellem folk, der endnu lever på Bornholm i Vestermarie kirkesogn i Vester Herred.

III

Meddelelsen om mordet i Vestermarie traf kancelliråden ved middagsbordet, han havde fremmede. Kancelliråden var en svagelig mand; de sagde om ham, at han havde levet for godt, embedet gav ham for meget. I de dage var det vel værd at være retsbetjent, sportlerne tilfaldt embedsmanden, og sportlerne i Rønne købstad og Vester Herred var gode. På Sortehatsrev strandede skibe med rig ladning, for rettergang gav Rønne borgere deres og bonden sit for auktioner over træ i de mange skove.

Kancelliråden lod ikke guldet dovne hen. I nord på Rønnes store torv lå hans hus, det smukkeste på torvet, det ligger der endnu; men de pragtfulde linde, der ved midsommertid skyggede over vinduer og fortov, er faldet for nøgterne byråds øksehug. Kancelliråden var en velsindet, afholdt mand, hvis hus stod åbent for alle. Han kørte med fire og gav gode drikkegilder, hvor borgerne nød mosten sammen med de store proprietærer. I hans hus kom den strenge kommandant Hoffmann, den vindskibelige kancelliråd Jespersen, der plantede plantagen ved Blykobbeåen, Almindingens skaber, holzførster Rømer, øens provst og de trende læger, af hvilke den fornemste var landfysikus Grove, den næste i rangen regimentskirurg Goos og den mindst fine en gammel feltskærer fra Kristiansø, der hed Curdt.

Men det meget vellevned tog hårde tag i kancelliråden, og det var intet under, at han kun vanskeligt kunne begive sig ved aftentide til et skummelt buskads for at besigtige en stakkels ihjelslagen stodder. Dertil rakte hans helbred ikke – og

desuden, den Gud giver et embede, giver han også en dansk jurist til at bestride samme. Den danske jurist, Gud havde givet Rønnes kancelliråd, hed Erichsen, første fuldmægtig, bondes og borgers rådgiver. Erichsen var indfødt bornholmer og en mand, folk stolede på i modsætning til de "førte" folk som bornholmerne kalder dem, der kommer til øen fra det øvrige kongerige. Han udrustede sig med en fogedprotokol og drog sydøst i til Vestermarie for med vidnerne sandemand Jensen og sandemand Holst at holde ligsyn.

Strengt taget burde der have været en læge tilstede ved denne forretning, og af hensyn til sagens vigtighed burde dette være iagttaget, men selv om lægerne ikke var delagtige i kancellirådens svagelighed, befandt de sig dog så vel ved hans bord, at de ikke ville rive sig løs fra stævnet – desuden hvad kunne en læge se på en mørk aften, og liget løb ikke fra dem.

Fogedretten blev sat i møllen d. 26. november kl. 5 og administreret som angivet af den ordinære fogeds autoriserede fuldmægtig Erichsen med fornævnte vidner, hvor de foretog ligsyn af den dødfundne kirkemøller Albert Dich.

Om fundet hedder det i fogedprotokollen følgende: "Den fungerende foged bemærkede at have forefundet liget liggende på ryggen i de ommeldte buske cirka 100 skridt sønden for vejen, der løber fra kirken. Trøje, vest og undertrøje fandtes oprevne og bukselommerne opknappede. Om hovedet var bundet et tørklæde, og i den venstre tinding opdagedes et stort sår og en betydelig del blod. Cirka ni skridt fra liget fandtes tydelige spor af blod, og på den anden eller højre side, mellem buskene, lå 4 små kæppe. Lommerne i klæderne befandtes ved

undersøgelsen at være aldeles tomme, og da liget på fogdens foranstaltning flyttedes fra det sted, hvor det lå, fandtes en sammenkrympet hat under hovedet. Nogen stok eller andet redskab var ikke at opdage. Denne undersøgelse, der foretoges ved lys, kunne for tiden ej fremmes videre, hvorfor den fungerende foged lod liget bære hjem til det omtrent ½ fjerdingvej derfra liggende hus. Der lagdes det på et høvlebræt i salen og aftoges klæderne samt toges derpå i nøje eftersyn. Det befandtes at være tilføjet fire forskellige sår i venstre side af hovedet, et stort og dybt i baghovedet, hvoraf det ituslagne kranium gabede frem, et nærmere tindingen, et i tindingen og et på kinden, tværs over det venstre øre syntes også spor af slag. Og alle sårene må efter deres beskaffenhed være tilføjede med et stumpt og hårdt instrument, som en jernbolt, en jernstang eller andet sligt. Alle sårene og hele den venstre side af hovedet var derhos bedækket med blod, der endnu flød ud af de gabende ulivssår. På det tørklæde, der var bundet om hovedet, og som var ganske gennemtrukket af blod, fandtes små stykker ben af kraniet. At liget ved fogdens ankomst til det var aldeles stivt og koldt, er det under disse omstændigheder højst ufornødent at bemærke."

Lidt efter lidt var der kommet folk til stedet. Foruden fogden og de to vidner var samtlige folk på stedet mødt: Jens Myregaard, der boede i huset tæt ved, gårdejerne Engel og Pihl, kirkemøllerens svigersøn Lars Peter, husmand Ole Kofod og Jørgen Christian, udbygger Jens Jacobsen, der fandt liget, og endelig Hans Kuld, der var kommet til ved rygtet og skulle se, hvad der var sket.

De hjalp alle til at bære den døde kirkemøller til hjemmet. Toget gik sindigt og tavst frem over den opblødte vej; der hvilede en egen dump stilhed over alle, og hvad der særlig forøgede uhyggen var dette, at ingen tvivlede om, at mellem de mænd, der bar kirkemølleren fra stedet, hvor den dræbende hånd ramte ham, var hans morder. Mændene skulede til hverandre, hver troede sit, og ingen ville tale ud om det. Kun Hans Kuld var fornøjet og glad og sagde en vittighed en gang imellem, og dog var det ham, de mest af alle mistænkte. Han og så hans bislopperske Rasmusken – hun kom til møllen og græd af sorg over sin dræbte morbror, men det kunne være krokodilletårer, for hun vidste nok mere om det, end hun lod sig mærke med. Både om det og om indbruddet.

Sandemand Holst skulle skaffe oplysning i sagen. Det var noget, han duede til; når der var misgerninger begået, helmede sandemand Holst ikke, før han fik gransket og opdaget, hvad opdages kunne; tidlig og silde var han på færde i øst og vest. Det gik ud over hans søvn, mad fik han heller ikke. Men des mere "drikke" og brændevin. Og det hævnede sig, for Stensgården, hvor han boede, var vel en god gård, men drive sig selv kunne den ikke, og så forfaldt den. Synd var det, for den havde været i Holsts slægt i mange år, som skik var der på landet. Flink var imidlertid manden og ganske skrap til at opdage ugerningsmænd, ikke hård og voldsk, men godlidende, selv mod forbrydere, og vel lidt af sognets folk.

Rygterne svirrede om den døde kirkemøller. Han var undentagsmand, så det var ikke svært at tænke, hvem der kunne have glæde af hans død. Aftægtsfolk er altid noget truede på livet, og noget skummelt var der ved Lars Møller, som de

kaldte svigersønnen. Men kirkemøllerens enke forsikrede, at de alle levede i fred og fordragelighed, og dertil var der jo ikke noget at sige, for hun var en mageløs ordentlig kone.

Andre sagde, at Albert Dichs naboer havde været ham de værste – det kunne jo gælde Ole Kofod, som nok var en lurifax til at drikke, men ellers godlidende nok, og Jørgen Christian, som var en filur også, snarere måske ham, for han kunne være ond af sig. Endelig var der Hans Kuld, der jo nok kunne have gjort det, men så havde det ikke været for egen regning, snarere for Lars Møllers, og det blev vel også det rimeligste at antage, at det forholdt sig således.

Penge var der ikke i skabet på møllen, da de lukkede det op, og nøglerne, som Albert Dich altid bar hos sig, var borte.

Det var jo ikke så lige at sige, hvem der var gerningsmanden, men på den anden side kunne øvrigheden jo her finde spor og udgangspunkter nok, for det var klart, at kendte folk havde øvet gerningen.

Sandemand Holst sagde ikke meget, og fogden holdt sit forhør over de nærmeste, hvor der ikke fremkom noget, men det skulle der ikke heller, for til den slags ting havde man kancelliråden, og han ville nok beholde det bedste for sig. Han var, med al sin lyst til god mad og drikke og ulyst til virkelig at tage fat i dagens slid, en klog og skarpsindig mand og højlærd tillige, eksamineret i både dansk og romersk ret.

Så satte de vagt ved liget og kørte hjem til Rønne. Men talen gik mellem naboerne, der samledes i smedjen hos Hans Jørgen Kofod og lyttede til beretningen om indbruddet, og alle havde gisninger, om hvem der kunne være gerningsmanden.

Lars Møller holdt sig borte. En og anden ville have set, at han underholdt sig med Hans Kuld og Rasmusken, og der var næppe mange i Vestermarie, der tvivlede på, at det jo var de tre, der bedst kunne fortælle om, hvorledes kirkemølleren Albert Dich var kommet til leje i Lundingebuskene med knust hoved og vendte lommer.

IV

Den 27. november om morgenen kørte kancelliråden til Vestermarie kirkemølle for at holde det første forhør i det legale ligsyn. Med ham fulgte regimentskirurg Goos, og der optoges da et *visum repertum*, hvorom det i akterne hedder:

"Liget befandtes henlagt på det i fogedforretningen omhandlede sted på et bord, og hovedet var ganske blodigt, hvor der fandtes, for det første et svært sår på venstre side af tindingen, 1 tomme omtrent fra øjet, af 2 tommers længde ovenfra nedad, hvorfra man med fingren kunne trænge ned under *integumenta universalia*, så at hele *processus zygomaticus* var *denuderet* og *fractureret*; dernæst fandtes et sår af 1 tommes længde lidet ovenfor og bagtil på siden af hovedet; derefter fandtes et svært sår af 4 tommers længde bag ovenfor øret, hvor ligeledes benet fandtes *fractureret*. *Fracturen* gik på tværs, tilsyneladende et par tommer lang. Hele baghovedet fandtes endnu ganske blodigt, men dog ikke flere sår. Endvidere fandtes der et lille sår foran øret af ½ tommes størrelse, som ligeledes gik ind til benet, og hvor benet syntes også *fractureret* og synes at stå i forbindelse med *fracturen* af *processus zygomaticus*. Desuden syntes, at manden havde fået et slag over øret, så at blodet også havde strømt gennem øret ud.

Det højre næsebor var også fuldt af *coaguleret* blod. Regimentskirurgen erklærede på given anledning, at disse sår var tilføjede den afdøde med et *stumpt jerninstrument*, fremdeles erklærede han, at disse sår efter al sandsynlighed ene og alene har forårsaget afdødes død. På det hele øvrige legeme fandtes intet sår eller nogetsomhelst tegn til udvortes vold. Tørklædet,

som afdøde havde haft på hovedet, var tilstede, og samme befandtes revnet eller tilføjet flere huller, som ved at lægges på sårene passede dertil."

Kancellirråden ville ikke skride til den endelige obduktion af liget, før physicus havde været tilstede. Denne boede på de tider i Nexø, og obduktionsforretningen fastsattes da til den nærmest følgende dag, hvorhos liget forblev liggende under bevogtning i møllens salstue.

Derimod skred kancellirråden straks til forhør efter at have besigtiget stedet, hvor liget fandtes.

Stedet var, som bemærket, en lille skovlund, som kun var bevokset med småt krat; det ses tydeligt fra møllen, såvel som fra de huse, der ligger om den. Krattet var desuden så lavt og derhos så åbent, at der selv langt borte fra kunne ses ind til det sted, hvor liget lå. Tæt forbi dette sted gik fodstien til Rønne, og lige op ad denne kort for krattet stod nogle egepurrer, bag hvilke morderen kunne have ligget i skjul og være sprunget frem for at anfalde afdøde. Her fandtes de første blodspor, et par skridt derfra andre og endelig spor længere inde i krattet, hvor liget lå. Fundet ved liget var en knortekæp, der havde tilhørt afdøde, den var blodig, rimeligvis af afdødes eget blod, for kamp havde næppe fundet sted. Det sted, hvor liget lå, var fjernet 80 skridt fra landevejen.

Foruden møllerfolkene blev følgende personer den første dag forhørte:

Udbygger Jens Jacobsen, der forklarede om den person, han havde set, da han gik til Rønne. Dommerens mistanke var hurtigt vendt mod Hans Kuld, formedelst de rygter, der gik, og det slette ry, han nød på egnen. Ved afhøringen af vidnet Jens

Jacobsen blev derfor hovedvægten lagt på at konstatere, om den person, vidnet havde set, kunne tænkes at være Hans Kuld. Da Hans Kuld var en lille svær mand, og Jens Jacobsen beskrev den person, han havde set, som meget høj, syntes det ikke at passe. Men ved eksaminationen fremkom intet, der absolut talte herimod, idet Jens Jacobsen indrømmede, at mørket og hans skræk kunne have forestillet ham manden større end denne i virkeligheden var.

Dernæst blev afhørt *Anders Mikkelsen,* der som meddelt havde set Albert Dich binde tørklædet om hovedet og senere set en mand løbe over vejen. Navnlig var det af interesse at erfare, om Anders Mikkelsen havde kendt denne mand; da mistanken altså var rettet mod Hans Kuld, blev vidnet adspurgt, om han syntes, at manden kunne ligne denne, hertil bemærkede han, at det vel kunne have været Hans Kuld, men at han selv straks havde troet, det var Ole Kofod, der af vækst ikke var meget forskellig fra Hans Kuld.

Endelig blev afhørt *Jens Myregaards kone, Gertrud,* der forklarede, som hun havde set – en mand løbende gennem skoven 500 skridt nordlig for mordstedet. Denne person var efter hendes opgivende af middel højde, hun troede, det var en stakkels tåbe kaldet Engel – hvem det ikke var, da Engel var sengeliggende den dag – men på forespørgsel indrømmede hun, at det nok kunne være Hans Kuld, skønt denne var noget mindre end Engel.

Disse vidnesbyrd, der afgaves den 27. november, yderligere suppleredes med et vidnesbyrd, der afgaves ved obduktionsforretningen den 28. november af *husmand Niels Marker,* og et vidnesbyrd fra *skomager Jørgen Christian* om, at han

den 26. om morgenen klokken 9 havde forladt sit hus og kl. 9½ havde mødt fornævnte Niels Marker ved en brændehob i Bjergegårds skov, var alt, hvad der på sagens første stadium kunne oplyses.

Obduktionsforretningen afholdtes den 28. november og derover optoges følgende protokol:

"Liget fandtes i samme stilling som ved foregående skønning, der i så henseende blev oplæst og af de andre læger blev fundet aldeles overensstemmende med, hvad der nu forefandtes. Det bemærkes, at legemet var 2 alen 3 kvarter langt, temmelig magert og lemmerne stive. Alderen angives at være 64 år, hvortil legemets udseende også svarer. Derefter gjordes et krydssnit på hovedets bedækning, som blev lagt til side. På den højre side af nakkebenet fandtes i et omfang af 2 à 3 kvadrat tommer en masse størknet blod, under hvilken der fandtes en *fractur*, som nærmere skal beskrives. På venstre side var den øverste del af nakkebenet i flere tommers omfang ganske bedækket med størknet blod, ligesom også det fandt sted under de tre foran venstre øre værende sår. *Musculus temporalis* var ligeledes opfyldt med størknet blod. Fra foreningen af *os temporum, os bregmatis* og *os occipitis* på højre side gik en *fractur* i en krummet linje tværs over nakkebenet igennem til den venstre side, går samme steds igennem *os bregmatis*, dets nederste del og ind i *pars squammosa ossis temporum*. *Os temporum* på venstre side er knust i flere dele. Fra den foranførte store *fractur* går i rette vinkler to *fissurer* op i *os bregmatis*, hver af 2 tommers længde. Da den øverste del af hjerneskallen var afsavet på sædvanlig måde og borttaget, fandtes, at den forhen omtalte store *fractur*, som begyndte på

højre side, ikke som forhen var anført gik igennem nakkebenet, men igennem den nederste del af begge *ossa parietalia*; de to ommeldte *fissurer* gik som anført ind i samme ben på venstre side. *Fracturen* gik fra *os parietale* igennem *pars squammosa ossis temporum*, som var således knust, at der fandtes 4 løse benstykker af forskellig størrelse, derfra gennem *pars petrosa* af samme ben, hvoraf også var løsslået et stykke af 1 kvadrat tommes størrelse, derfra ind i pandebenet og ender ved foreningen af dette og *os sphenoideum*. Den tykke hjernehinde fandtes ubeskadiget. På hjernens overflade fandtes lidet blod. *Sideventriklerne* var uden blod, derimod var *ventriculus tertius* meget stærkt opfyldt med sort og flydende blod, i *ventriculus quartius* fandtes lidt størknet blod, ligeledes under den lille hjerne og omkring *medulla oblongata*, mest på højre side, hjernens masse fandtes i naturlig tilstand. Da hjernen var borttaget undersøgtes *basis crani*: der fandtes, at der fra den store *fractur* gik en anden igennem –*pars petrosa ossis temporum* gennem *corpus ossis sphenoidei* og derfra hen i *pars horizontalis ossis frontis* på venstre side. Da intet videre fandtes at bemærke ved hovedet, åbnedes brysthulen på sædvanlig måde: *pleura* fandtes allevegne fast sammenvokset med *costæ*; den højre lunge fandtes næppe spor af, den venstre var meget liden. Hjertet fandtes naturligt. Ved underlivets åbning fandtes intet andet usædvanligt, end at leveren var større, end den plejer at være. Iøvrigt fandtes hverken der eller på de øvrige dele af legemet noget videre at bemærke."

Ved obduktionen var det altså fastslået, hvad der alt fra først af havde været antaget, og hvad der også for lægmænd fremgik af det foreliggende:

Kirkemølleren, en 64-årig lungesvag mand, svækket ved stadig og stærk nydelse af brændevin, var blevet myrdet ved flere slag i tindingen, førte bagfra mod et stumpt instrument, efter slagenes styrke at antage et jerninstrument, var straks faldet til jorden og derefter slæbt nogle skridt ind i Lundingebuskene og udplyndret. Døden måtte være indtrådt straks, eller i hvert fald efter en kortvarig bevidstløshed.

For at liget var henslæbt til stedet, hvor det fandtes, talte navnlig dette, at et bedøvende slag ført bag fra ville have bevirket et næsegrus fald, samt at klæderne var stærkt tilsølede og bar spor af, at liget var slæbt.

Om mordvåbnet kunne intet med sikkerhed siges, men øvrigheden nærede ingen betænkelighed ved at antage, at det var et *stumpt jerninstrument*.

Angående tiden for gerningens udøvelse var der ved de første forhør oplyst:

1. at Anders Mikkelsen og Niels Marker omtrent ved kl. 9 skiltes fra hinanden ved Kirkebakken,
2. at Niels Marker kl. 9½ traf Jørgen Christian ved brændet i Bjergegårdsskov,
3. at Anders Mikkelsen kl. 9¼ så Albert Dich gå over vejen og kort derefter, – han var kun kommet 100 skridt nedad bakken, – en person komme løbende tværs over vejen,
4. at Jens Myregaards kone et kvarter efter, at hun havde set Dich, altså lidt over kl. 9¼, gik ud i skoven og der så en mand løbe 500 alen fra mordstedet mod nordøst.

Herefter måtte mordet altså være begået ved tiden 9¼, da Albert Dich jo næppe kan have været stort længere end 5 minutter om at gå fra landevejen til Lundingebuskene.

Med hensyn til den formodede gerningsmand lader sig på dette tidspunkt følgende hypoteser opstille, navnlig under hensyn til det begåede indbrudstyveri, der allerede for fogden ved den første forretning var oplyst af enken.

Mordet kunne være forøvet af mølleren Lars Peter for at skaffe sig af med aftægtsmanden og tage hans penge. Han kunne hertil have benyttet Hans Kuld og Rasmusken til hjælpere, måske andre. Dog næppe Jørgen Christian, som der var grund til at mistænke, men hvis alibi synes bevist derved, at han allerede kl. 9½ blev antruffet så langt borte fra mordstedet, og at han havde sat en mand stævne der, hvorfor han vanskeligt kunne tiltros gerningen.

Ole Kofod kunne snarere tænkes at være hjælperen, dog er det, efter hvad der foregik indbrudsaftenen, næppe sandsynligt, at han har været med om indbruddet.

Lars Møller kunne være uskyldig og Hans Kuld for egen regning have udført gerningen – dette sidste var dog næppe sandsynligt, skønt vel muligt.

Ole Kofod kunne have forøvet mordet, vidende, at kirkemøller Albert Dich gik til Rønne med penge. Herfor synes at tale, at Anders Mikkelsen så ham løbe over vejen efter Dich, men herimod taler, at Jens Jacobsen så en høj mand lure i krattet i daggry før mordet. Ole Kofod og Hans Kuld var små mænd, Jørgen Christian derimod en høj mand, dog var det tænkeligt, at det kunne have været en udenegns gerningsmand, om hvem man intet vidste.

Det blev overdraget sandemand Holst på stedet at søge nærmere oplysning.

V

Tidligt næste morgen var sandemand Holst tilsagt at møde på byfogedens kontor i Rønne. Kancelliråden sad i slåbrok, hans ansigt var bleget og hærget af sygdommen, der langsomt snigende udviklede sig fra uge til uge. Hans friske muntre humør havde vel endnu ingen skade taget, men han befandt sig aldrig rigtig vel, og hans embede tyngede ham. Vel kunne fuldmægtig Erichsen besørge det daglige kontorarbejde, men den egentlige dommervirksomhed krævede større viden. Kancelliråden havde derfor som fuldmægtig antaget auditøren i Rønne, en ung juridisk kandidat med god eksamen og uddannelse fra København. Men de to harmonerede ikke. Auditøren havde et hurtigt og skarpt blik, men byggede stærkt på forudfattede meninger og gik til værks med en strenghed og brutalitet, som var den godlidende kancelliråd hårdt imod. Han følte med sig selv, at når han gav herredets beboere auditøren i vold, gav han dem i fjendehånd, og han holdt for meget af de ham anfortroede bornholmere til at give dem i sådan hånd.

Fra første færd havde han tænkt at give Vestermarie-mordet til auditørens undersøgelse, men han betænkte sig; det syntes ham ikke vanskeligt at udrede trådene, da hele begivenheden i tid og sted var således begrænset, at man vanskeligt kunne vente at finde bedre udgangspunkter i nogen sag. Desuden rådede Erichsen stærkt fra.

Erichsen hadede auditøren, og med den indfødte halvstuderede mands mistro væbnede han sig til tænderne mod denne overlegne usympatetiske københavner, i hvem han under sin principals voksende sygdom så en såre ubehagelig

konkurrent til førstepladsen i embedet. Erichsen mente desuden, at sandemand Holst og han selv, om galt skulle være, nok kunne rede sagen ud, selv med opgivelse af noget privat arbejde.

Kancelliråden så godt, hvor skoen trykkede, og smilende lovede han Erichsen at holde københavneren ude. Derfor lod han Holst kalde for at gennemgå sagen nøje med ham.

Da Holst trådte ind, sad kancelliråden i sofaen – han nikkede venligt til sandemanden, der bøjede sig ærbødigt afventende. Sandemand Holst var en høj velskabt mand med smukke regelmæssige træk og en krum næse. Lidt stærkt rød i ansigtet af de svære tørn han måtte tage, men med et fast blik under buskede grå bryn. Han var dannebrogsmand for sine fortjenesters skyld, og det gjaldt i de dage meget, da det var såre sjældent, at bonden udmærkedes med sølvkorset. Holst havde fået sit kors efter prins Christians besøg på Bornholm; han havde haft lejlighed til at gøre sig fordelagtigt bemærket, og såvel amtmand Jespersen som Bornholms kommandant oberst Hoffmann havde anbefalet ham til monarkens nåde.

På et vink fra kancelliråden tog Holst plads, og afventede, hvad hans foresatte kunne have at sige ham.

Kancelliråden tog et drag af piben.

"Min gode Holst," sagde han, "det er Deres opgave at skaffe mig et sådant grundlag for undersøgelsen i den Dichske sag, at vi hurtigt kan slutte den – da mange og vidtløftige undersøgelser hviler tungt på mig. Jeg skal i så henseende bemærke, at det, der i sagen er givet, som De vil vide, er stedet, hvor forbrydelsen fandt sted, tiden med større nøjagtighed, end

almindeligt er tilfældet, samt kredsen af mistænkelige personer i høj grad indskrænket.

Jeg mistænker nødigt nogen uden skellig grund, og jeg kan ærligt sige Dem, at i øjeblikket er der egentlig slet ingen, jeg mistænker med virkelig fasthed. Det bliver Deres opgave at skaffe mig grund under fødderne til mistanke. Jeg vil også sige Dem, at jeg ønsker virkelige kendsgerninger og ikke løse rygter, men på den anden side er det ikke uden vigtighed, hvad folkesnakken har at melde. Kun vil jeg indskærpe Dem at tage Dem i agt for at fæste for megen lid til almuens udtalelser. Af forhørene vil De se, at hver gang mistanken ledes hen på en bestemt person, søger vidnerne at passe alt til således, at de netop kunne angive at have set *denne* person.

Anders Mikkelsen for eksempel har set en mand 'liste' sig over vejen – det vil på godt dansk sige, at han har set en mand gå over vejen. Denne mand antog han sikkert for Ole Kofod, men da omstændighederne synes at tyde på, at det var morderen, og da han nødig vil bringe Ole Kofod i fortræd, men ikke lider Hans Kuld, erklærer han, at det vel kan have været Hans Kuld. Således går det også Jens Myregaards kone; da hun mærkede, at det var af interesse for mig at få hende til at sige, at den mand, hun så, var Hans Kuld, så sagde hun dette, endda hun sikkert troede, det var Engel, hvem det ikke kan have været. Det skulle ikke undre mig, om hun, hvis jeg havde sagt, at det måtte være Jørgen Christian, som det ikke kan have været, da han var ved brændet hos Niels Marker – ville have påstået, at det var ham, uagtet han er et par hoveder højere end både Ole Kofod og Hans Kuld.

Jeg bryder mig derfor ikke meget om de slutninger, beboerne drager af det, de har set, og jeg vil kun have at vide, hvad de virkelig har set, men jeg indrømmer, at det er umuligt ikke at have en forudfattet mening, blot at man ikke må lade sig bemestre af den."

Kancelliråden tav og tog et par drag af piben.

Dannebrogsmand Holst så eftertænksom ud.

Kancelliråden så op – "Sig mig, Holst, hvem tror De det er?"

"Hans Kuld," svarede Holst rask.

Kancelliråden smilede – "Hvorfor?"

"Jeg tror ingen andre til det i sognet, – og alle mener ..."

"Netop," afbrød byfogden, – "alle mener, – men det er just en grund for Dem til ikke at mene det. Endnu ved De intet."

"Nej," svarede Holst.

"Godt," fortsatte kancelliråden. "Berig Deres viden. Ser De, det første spørgsmål, der skal stilles i et tilfælde som dette, er følgende: hvem kan have interesse af Dichs død. Dette spørgsmål kan besvares således: for det første Lars Møller, der yder ham undentag; men dernæst, – og det må nøje bemærkes, – enhver der vidste, at han bar penge på sig, og ville tilegne sig dem.

I første række har De altså lov til at mistænke Lars Møller, og det er mit pålæg til Dem, at De med Deres vante rolige, hensynsfulde optræden grundigt ransager møllen og Lars Møllers forhold og giver mig nøje besked om dette."

Holst rystede på hovedet: "Jeg tror ikke Lars Møller til det."

Kancelliråden smilede. "Nu gør De Dem igen skyldig i noget galt, Holst. Ligesom De ikke har lov til at mistro nogen, har De heller ikke lov til på forhånd at tro nogen fri. Der er intet oplyst,

der kan tale for, at det er møller Lars Peter, men der er ej heller noget oplyst, der taler imod det. Det bliver Deres sag at skaffe materiale. Først når De kan meddele mig noget herom, vil jeg gøre det næste skridt og undersøge, hvorvidt der kan være tale om andre. Imidlertid må De holde skarpt udkig med alle folkene derude og nøje give agt på, om der er penge mellem dem. I forhøret i dag vil jeg gennemgå de oplysninger, der er fremkommet, men lade møllerfolkene hvile, idet det særligt bliver Deres sag at undersøge alt på møllen. I aften ses vi igen, lad mig se, at De så har noget til mig."

Kancelliråden nikkede venligt og Holst gik.

Ude i kontoret sad Erichsen – han var morgengnaven og fortrædelig. "Holst," hvislede han, "den fordømte københavner har lusket omkring her i går og i dag. Han vil have fat i Albert Dichs mord. Se nu og klem al den visdom, der sidder i Deres heltehoved, sammen og lad os slippe for at få den tamp blandet ind i sagen. Lad ham behandle militsen i mytterisagen, det er noget for ham, så kunne han opdage, hvorfor kommandanten gemte sig i en noksagt, da de sloges ved hovedvagten – de to krigskarle hører sammen; lad dem klare deres og vi vort."

"Fuldmægtigen er gnaven," smilede Holst.

"Gu' min salighed er jeg så," snerrede Erichsen og slog pantebogen i, så der stod en sandflugt over hele kontoret.

Holst smålo og gik. Hans vogn holdt nede hos købmand Kofoed på torvet, han lod spænde for og kørte langsomt hjemad over Knudsker bakke, mens han lagde sin slagplan.

Kancelliråden havde ret, Lars Møller måtte føles fint på tænderne, skønt det slet ikke var så rart for Holst, der havde fået mangen god snaps på møllen. Men han troede nu ikke Lars

Møller til det – det var kulden og hans mær Rasmusken, der havde gjort det for egen regning, og de skulle blive leverede i mestermandens hånd for det, begge to, såvist som han hed Holst og var sandemand i Vestermarie sogn med sølvkorset for tro tjeneste.

VI

I "salen" på møllen lå kirkemølleren i sin kiste. Karen og Bodil Kirstine havde samlet liget sammen, så godt de kunne og med bistand af smedens kone vasket og klædt det, men det var rigtignok den værste ligklædningsforretning, de havde været med til i deres dage. Ikke så meget som et lille barns størrelse var der af møllerens krop, som ikke de tre doktorer havde skåret og savet og flænget i. Hvad den ene havde ladet ligge, havde den anden taget fat i. Hjerte og lever og den smule lunge, der var, tarme og nyrer, alt sammen lå det hulter til bulter som på en slagtet ko, så det var rent forskrækkeligt at se på.

Værst var det med hovedet, hjerneskallen var savet midt over og alt det indvendige gravet og skrabet og endevendt, så Bodil fik ondt og måtte have to store drag brændevin, før hun kunne binde tørklædet om det, som hun skulle, for hun var nemmest på fingrene.

Ledt og fælt var det at se til; men det lykkedes alligevel at stable det hele sammen, så det kom til at se ganske manerligt ud. Smedens Hanne var en god støtte, og da hun gik hjem, kunne hun fortælle alle de andre koner med en vis stolthed, hvordan de havde rumsteret med Albert Dich:

"Noget kønt lig var han jo naturligvis ikke; men det var også for meget forlangt efter den medfart, han havde fået i livet som i døden; det vigtigste var, at han kunne ligge i kisten, så naboerne kunne få set ham sidste gang, uden at folkene i huset behøvede at skamme sig ved ham."

Alligevel lå der en trykkende tavshed og dulgt skulen over møllen. Lars Peter havde hurtigt fået skyld for ugerningen. Ikke

at han havde øvet den selv; men folk mente, at Hans Kuld og Rasmusken havde været ham behjælpelig, og det værste var, at Lars havde sagt til smeden en gang i fuldskab, at det ville være en Himlens velsignelse, om den gamle kunne spytte den smule lunge op, han havde, så Lars kunne få fat i pengene.

Rent ud mistænkeligt var det også, at de slet ingen penge fandt i skabet, ikke andet end lidt småskillinger og en femdaler seddel. Det var dog utænkeligt, at Albert skulle have taget alle de penge med sig, han havde fået af Fodagre-manden, det var flere hundrede daler, som han havde lånt på rente til Mikkelsdag, og som skulle være betalt mortensdag senest; men Fodagre-manden var langsom til at betale.

Karen troede svigersønnen; men til hende ville folk jo ikke sige noget rent ud, og Bodil Kirstine gik og sukkede så småt; i den tilstand hun var, var det heller ikke så lige at skulle se på sådant blod og grimhed, som hun måtte se på; men godt går det jo undertiden, det som man skulle tro allergalest, og det kunne jo være, hun kom over det.

Sandemand Holst kom til møllen for at granske og forfare, som det hed i rettens sprog, det var slet ingen nem gang for sandemanden. Han var gode venner med Lars Peter og ville ikke tro ham til det; men i embeds medfør og efter kancellirådens ordre måtte han jo tage ham for og se, om der virkelig skulle være noget om det. Det var derfor med ikke ringe værdighed, sandemanden trådte ind i møllerhuset. Der lå en offentlig stram og streng kulde over hans rødblussende ansigt, han bøjede hovedet afmålt og tog ikke mod Lars Møllers udstrakte hånd.

Lars Møller tog sig i det, han følte ved sig selv, hvad det var, der voldte sandemandens kulde; men troede sig nok til at kunne få ham tøet op, bare han gik forsigtigt til værks. Byde sandemanden en syp på godt bornholmsk, lod sig under disse omstændigheder ikke gøre, klogest var det at vente, til tørsten meldte sig – det skulle nok komme, for sandemanden havde ondt ved at holde for længe mellem snapsene.

Lars Møller blev stående støttet til en stoleryg, mens kvinderne ængsteligt trykkede sig sammen i døren til "salen".

Karen var den første, der tog ordet.

"Vil sandemanden ikke tage plads – i sofaen." Det var bænken, hun kaldte således.

Holst nikkede og sank stum til sæde i bænken.

Så tav de alle en liden stund.

"Vil du se liget, Holst," spurgte Lars Peter. Han synes, han måtte byde på noget, og det var dog en slags seværdighed, de havde i huset.

Sandemanden rystede barsk på hovedet og så vist på Lars Møller med et par rigtige politiøjne, der gik tværs igennem ham.

Det gøs i mølleren – det så Holst, og nu begyndte politimanden at vokse frem i ham. Han lagde huen fra sig med et stærkt tryk i bordpladen og vinkede til kvinderne, at de skulle gå.

De trak sig frygtsomt tilbage.

"Lars," begyndte Holst tungt og eftertrykkeligt med langsom tale, "jeg kommer for at granske og ransage dig og dit hus, du står for din rette øvrighed og bør vel vide, at du skal tale sandhed og kun sandhed."

Lars nikkede tvært.

Holst tav et par sekunder. Skulle han gå lige løs på sagen, eller skulle han søge at overliste mølleren ved snedige spørgsmål. Han nærede nu ikke tvivl om, at han havde gerningsmanden eller i det mindste en medvider for sig. Besynderligt nok, lige til det øjeblik, han var trådt ind i huset, havde han ikke næret skygge af mistanke til Lars Peter. Men ikke så såre fik han ham for sig som ransagningsobjekt, før politiet kogte op i ham, og han straks så misdæderen for sig. Det ligger i blodet sådan noget – i traditionen, i selve håndværket. Det kommer og går, uden at man selv mærker det, og det føles kun, når det er der.

Holst kendte mølleren og vidste, han var en dreven rad – med listesko gik det ikke.

Han vinkede ad ham, rejste sig og gik med faste skridt ind i salen.

Lars fulgte trevent.

Der stod de for Albert Dichs kiste.

Liget lå vasket og klædt, tørklædet var bundet om hovedet, øjnene lukkede. Den afsavede hovedskal sad underligt forsorent skævt på kraniet ligesom på snur. Gravtonen svigtede sandemanden, han havde villet påkalde dødens alvor; men det lod sig ikke gøre over for dette lig – der var noget underligt friskfyrsagtigt over den gamle kirkemøller i døden – slet intet uhyggeligt, snarere noget som: "I to der, skal vi så ha'e en syp."

Holst blev tørstig.

Lars Peter kendte ham og kunne se det på ham.

"Vil du have brændevin, Holst," sagde han.

"Man trænger til det, det er et ledt syn," sagde sandemanden halvt undskyldende.

Så gik de tilbage til stuen og brændevinen kom frem.

Holst blev mere som hjemme og besluttede sig til at tage det faderligt. Han var ikke længere så fast i sin mistanke.

De sad lidt og småskålede med hinanden.

"Lars," begyndte Holst, "du og jeg er godt kendte, det er slet ikke rart for mig at skulle tale til dig om dette her. Men det er min pligt som øvrighedens sendebud."

Mistanken kom igen. "Ved du af den ugerning, her er øvet?"

"Nej," svarede Lars Peter fast.

Holst gled tilbage i snedighed. Han tømte glasset og satte det hårdt fra sig, så tog han det igen og lod det dreje sig om foden.

Lars løftede brændevinsflasken – den var af glas med snørklede hanke.

"Lad gå da," sagde Holst modstræbende.

Så kiggede han skævt op til mølleren og tog sin lommebog frem, lagde den fra sig og begyndte at spidse en blystift.

"Hvornår gik Albert ud den dag?"

"Ved det lag ni."

"Før?"

"Lidt før – ikke meget."

"Havde han penge med?"

"Det kender jeg ikke," kom det mut fra mølleren. "Svigerfader talte aldrig til mig om penge – han holdt dem for sig selv, en anden en fik slide og slæbe og klare sig så godt man kunne."

"Du led ikke Albert særlig godt, hvad Lars?"

"Nej."

"Se se – du er altså ikke videre bedrøvet ved det, der er sket."

"Havde Vorherre taget ham på en skikkelig måde, så var jeg vel kommet over det, nå forresten, det gør man vel nok alligevel – med Guds hjælp."

Mølleren smilede trægt.

Holst syntes, det var et ledt smil, han havde.

"Når alt kommer til alt, Lars, så er du vel ganske glad ved at være af med den gamle?"

"Vil du vide sandheden, Holst – så sørger jeg mig ikke fordærvet."

"Kunne du have tænkt dig at give Vorherre en håndsrækning?"

"Jeg forstår dig ikke, Holst."

"Å, du er ellers ikke så dum, Lars Møller. Stil dig bare ikke sådan an, mig narrer du ikke; kunne du – hvad?"

"Vorherre trænger ikke til min håndsrækning. Det kan ikke nytte, du skylder mig for det, Holst. Jeg har mine hænder rene."

"Men du kunne have fået andre til det." Holst så skarpt på mølleren.

"Kanske, om jeg havde villet." Lars anslog en drillende tone.

Holst fortsatte: "Og det ville du?"

"Hvor ved du det, Holst?"

"Tag dig iagt, Lars Peter – du skal ikke drive gæk med øvrigheden. Du tilstår altså, at du gerne ville se Albert død."

"Om jeg tilstod det?" svarede Lars Peter trodsigt.

"Det blev din sag – jeg spørger blot."

"Og jeg svarer, hvad jeg svarede før. Albert Dich er død, og jeg græder ikke."

"Du ved altså, hvem der har slået ham ihjel?"

"Om jeg vidste det," fortsatte mølleren i samme drillende tone.

"Du ved det altså?"

"Det har jeg ikke sagt."

"Hvad du har sagt eller ikke sagt, så skal du nok få at mærke, at det her ikke er løjer. Du siger, vi to kender hinanden, det gør vi også, men du lader ikke til at kende mig rigtig til bunds endnu. Efter det, jeg har hørt af dig, vil du være så venlig at følge med mig. Det, vi to skal tale om, bliver det bedst, kancelliråden hører på."

"Sådan var det ikke ment," indvendte Lars.

"Jo, sådan var det netop ment; lad os nu komme afsted, Lars Peter."

"Hvorhen?" spurgte mølleren lidt urolig.

"Foreløbig op i kirken. Du har godt af at sidde i tårnet i nat, i morgen kommer kancelliråden, så kan du lette din samvittighed for ham."

Lars Peter ville tale, men Holst stod tæt ved ham i sin fulde højde og lagde sin hånd på hans arm. Holst var bomstærk, og mølleren følte allerede hans tag om håndleddet.

Han mumlede et par ord om gode venner; men Holst førte ham langsomt mod døren.

Kvinderne kom til ved lyden af de stærke skridt.

"Hvad i Jesu navn er det, du gør, Holst?" råbte Karen.

Holst stod et øjeblik og så sig om i stuen.

"Lars Peter er hæftet," sagde han. "Kom nu!"

Karen slog forklædet op for øjnene, og Bodil sank ned i en stol med et højt skrig.

Så gik Holst med Lars Møller. Naboerne havde listet sig op til møllen og stod spejdende udenfor, da sandemanden gik op til kirken med mølleren.

Do blev stående og kiggede langt efter de to.

Der blev en hvisken og en tisken.

Holst afleverede mølleren i kirketårnet og satte udbyggervagt ved ham, – de talte ikke mere sammen.

Det var den første anholdelse – men i nabolaget gik snakken højt, at det var Lars Møller, der havde slået Albert ihjel, og nu skulle han for øvrigheden og lide sin straf.

Det var en gruelig gerning – Gud holde sin hånd over de stakkels kvinder på møllen, om de da havde en ren samvittighed.

VII

Sandemand Holst var mere tjenstivrig end sin foresatte. Han troede på Lars Møllers skyld, fordi han havde ordre til det fra først af, og fordi så meget kunne tyde på det. Og dog havde han størst lyst til ikke at tro på den, fordi han altid havde syntes godt om mølleren; men det ville han ikke lade sig lede af. Endelig syntes han at kunne forstå, at kancelliråden ikke rigtig ville mistro mølleren efter det første forhør, og dette bestyrkede ham ydermere i at skaffe materiale til veje, for han ville ikke have, at det skulle siges, at han, sandemand Holst, havde grebet fejl og hæftet Lars Peter, mens hans svigerfader endnu lå lig i møllen – og det så skulle vise sig, at det var med urette.

Lars Peter var i forhør hver eneste dag. Men han var ikke til at rokke ud af stedet. Han talte kun lidt, og det, han sagde, var altid det samme. Penge havde han ikke set, han vidste intet om, hvor meget Albert Dich havde. Indbruddet var tilgået, som der fra først af var forklaret; hvem gerningsmændene var, vidste han ikke, han stod ikke i ledtog med dem.

Havde han udtalt sig uforsigtigt om Albert Dich, så var det, hvad hver mand kunne gøre; han ventede ikke, uskyldig, som han var, at blive sigtet for mord. Man kunne spørge hans svigermoder og kone om, hvorledes han havde ført sig op mod Albert i hans levende live. Det gjorde man også og erfarede kun godt, – men det kunne jo være sagt for at hjælpe mølleren; tydeligt var det, at møllerfolkene gjorde hvad de kunne, for at frelse Lars Peter. Naboerne for den sags skyld også, så det var svært at komme videre ad den vej.

Forhørene fortsattes dagligt. Efterhånden var alle naboer afhørt, og det syntes ikke, som om man var kommet et skridt nærmere. Lars Peter var den eneste hæftede. Mod ham talte i grunden ikke andet, end at han var den, der havde haft direkte fordel af mordet. Han havde sluppet halvdelen af undertægten og måske erhvervet nogle rede penge. Møllerenken sad i uskiftet bo efter Alberts sidste vilje, som fuldmægtig Erichsen havde skrevet, så meget blev det ikke, men møllerenken var svigersønnen svært hengiven.

Én ting var imidlertid vis nok, Lars Møller havde ikke selv begået mordet; alle vidneforklaringerne gik ud på, at han havde været hjemme på møllen, da mordet skete, og han måtte altså have medskyldige. Rygterne udpegede Ole Kofod, men det troede kancelliråden ikke, det stemmede så lidt med Oles åbne karakter, og det hele stammede sikkert kun fra Anders Mikkelsens vidneforklaring om, at han troede, det var Ole, der sneg sig over vejen efter Dich. Det var for lidt at hæfte Ole på. Kancelliråden havde snarere et godt øje til Hans Kuld, men mod ham forelå der ikke noget. Hans forklaringer i forhørene var temmelig sandsynlige, og selv om folk mistænkte ham, så var det kun på grund af hans brutale væsen og slette rygte, og så fordi Rasmusken af og til lod falde underlige ord om ham. Dog aldrig i forhørene. Siden mordet kom hun ikke mere til Hans Kuld. Det syntes folk var mærkeligt, tidligere tilbragte hun altid nætterne hos ham. Det kunne se underligt ud, men kancelliråden smilede, da sandemanden anførte det, og sagde:

"Holst, De kan da ikke forlange, at vi, der selv har givet hende ordre til at holde sig fra Hans Kuld, skal bebrejde hende, at hun

følger vor ordre. Desuden har Hans vel en ny kæreste, det har han lov til."

Det troede Holst ikke; men han syntes, de kunne hæftes for overtrædelse af entholdelsesdekretet. Det ville kancelliråden ikke, han syntes, de folk havde så få glæder, at man måtte holde dem lidt til gode, om de tog sig en frihed en gang imellem.

På det punkt var kancelliråden underlig – men han havde i gamle dage ej heller nægtet sig noget selv, mente folk, så det forklarede meget.

VIII

Den 5. december skulle kirkemølleren jordes. Gravgilde skulle der være; men kisten skulle spigres til først, for det var alligevel ikke værd, folk så ham i den stilling, han var. Lars Møller sad i stevelen på Vestermarie kirke, skyldt for at være delagtig i mordet, og møllerenken måtte være ene med datteren om gildet, men folk var der nok af, der ville følge Albert Dich til graven. Det kunne nok være, at der var skurke i huset, og at møllerens nærmeste havde voldet hans død, men derfor skulle han ligegodt ærligen begraves, som det var god skik på Bornholm.

Vejen til kirken var ikke lang, så selve gravfærden ville snart være besørget, men gildet skulle begynde dagen før, og der måtte ikke mangle noget.

Gæster var kommet langvejsfra. Møllen kunne langtfra ikke rumme dem alle. I smedjen var nogle, andre på gårdene tæt ved, ja, selv i Ole Kofods hytte var der logerende. Jørgen Christian havde sagt nej til en snedker fra Pedersker, der ville have boet hos ham; det tog folk ham ilde op, for når mølleren var død, burde egnens folk gøre deres til, at gravgildet blev så festligt som muligt.

I salen, hvor kisten stod, sad mandfolkene ved honning og brændevin, mens talen gik højlydt om Alberts fortjenester og sørgelige død. Der var fyret godt med ellestød og tørv, og varmen lå tungt over stuen; fra de fugtige vadmelskofter steg en tæt tåge mod det lave loft, blandet med røgen fra mændenes piber, og lå som et tågeslør over stuen. To fag bred var den, 20 grader var heden, og over 30 mennesker var forsamlet der.

Tågen og røgen hængte i klæderne og væggene, blandet med en underlig treven lugt fra kisten med den stakkels møllers indvolde, der lå hulter til bulter i hans tørre, magre lig, som kvinderne og lægerne havde rystet dem sammen.

Men talen gik gævt nok og drikken også. Kortene kom frem, og polakpas blev spillet i grupperne. Højst og livligst gik snakken, hvor lille Ole Kofod og smeden sad og spillede med manden fra Gildesgård og Dirik Funk. Jørgen Christian ville holde sig hjemme; men konen bad ham så mindeligt, at han ville gå med, ellers kunne alle tro det værste.

Han sagde selv, at han var på den sikre side, for det var slået fast, at han havde været oppe ved brændet, den tid mordet skete – men han gik så da alligevel lidt tvær. Lidt efter lidt som brændevinen løste tungerne, blev også han mere talende, og det blev helt fornøjeligt i stuen på møllen: alle var enige om, at Albert ville have været vel tilfreds, om han kunne have været til stede, og det var nok muligt, at der ville have været skænket endnu rigeligere. For det er alligevel ikke så let ved sådanne lejligheder, når der ingen mand er i huset, og svigersønnen sad jo i kirketårnet under udbyggervagt.

Ole Kofod, Jørgen Christian og Dirik Funk syntes, det var synd for ham, og da klokken var ved det lag 11, tog de en brændevinsdunk og gik til kirken. Vagten sad og frøs i sin kappe, med næsen støttet mod brystet. Ham vækkede de og hældte brændevin i ham; det kvægede ham ikke lidt. Så kravlede de op ad de stejle stiger, og et Guds under var det, at de holdt ligevægten, for svirende var de efterhånden alle tre, Jørgen Christian vel nok mest.

Oppe i et usselt indelukke under klokkerne sad Lars Møller på en blok og knagfrøs. Hænderne var bundet med reb, for at han ikke skulle flygte. Utætte var ruderne, så regn og rusk føg ind til ham, og bælgmørkt var der også. Dirik havde en lygte, der flimrede svært. Lars var helt ilde ved det. Nu havde han siddet i mange dage og været i forhør; men lige vidt var de kommet med ham, og dog syntes de ikke at have lyst til at slippe ham. Det var stadig pengene, de kørte i ring om; men Lars kendte ikke noget til møllerens penge, og han havde været rolig hjemme, da mølleren gik. Naboerne vidste ikke rigtig, hvad de skulle tro; men Ole Kofod og Jørgen Christian sagde, han måtte være uskyldig, hvad andre udlagde til, at de to nok vidste besked om, hvem det så var, når det ikke var ham.

Derfor gik de derop på trods og Dirik med, for han var altid på færde, når nogen ville gøre noget usædvanligt.

Lars så op, han troede, det var øvrigheden, der kom for at hente ham. Lygten skar ham i øjnene.

"Er det dig, Lars," begyndte Ole Kofod – "her sidder du jo meget godt. Vil du have en syp at styrke dig på og lidt selskab foruden rotterne og flagermusene?"

Lars brummede: "Tag og løs mine hænder, Ole."

"Det tør jeg ikke," sagde Ole, "det er øvrigheden, der har bundet dig, men se her, du kan vel nok holde på glasset. Hæld bare i dig, der er mere på dunken."

Lars drak med begærlighed.

"Hør nu en gang, Lars," faldt Dirik ind, "har du nogen skyld i Alberts død, så let din samvittighed for os og lad os få klarhed på det."

"Hold din kæft," faldt Ole ind, "lad øvrigheden om de kunster; Lars Møller ved, hvad han har gjort, og hvad han vil gøre. Drik, Lars, skål! og Fanden stå i det."

Mølleren drak og faldt i med: "Skål og Fanden i Helvede stå i det."

"Husk på, du sidder i Guds hus," faldt Dirik ind igen.

"Se at få den klintemand stablet ned ad trappen," hikkede Ole, "han er fuld. – skål Lars." Ole drak en slurk. "Nu maner vi Djævelen i kirkestevelen. Hør du dernede fra – du Satan eller Fanden eller Djævel – kært barn har mange navne – kom her op, om du ellers tør træde på kirkegrund, kom her op og tag dig en syp med os andre og fortæl så, hvem der slog kirkemølleren på skallen i Satans navn.

En, to, tre – syv, ni, tretten – lad os se, om du tør, vi er ikke bange."

De tre lo hæst – mølleren drak med begærlighed.

"Kommer du så, du lede Satan" – hikkede Ole. De stod tavse alle tre, mølleren drejede sine håndled for at gnide båndet af sig.

Så knirkede trappen nedenfor fangehullet.

"Er det dig?" brølede Ole.

Det knirkede videre.

Dirik skælvede, og Jørgen Christian bøjede sig med lygten ned over stigerne.

Ole lo. "Nu skal I se, der kommer han selv til møllerens gravgilde i stevelen."

Skikkelsen steg op ad stigen, langsomt, men med fast og sikker gang. En vid kappe lå om skuldrene, og hatten var trykket ned over panden.

"Velkommen du," råbte Ole ned imod den – "vi trænger kun til dig – så er kompagniet fuldt."

Dirik var blevet stum af rædsel og trak sig tilbage i en krog af fangehullet.

Mølleren bandede: "Bare han kan løse mine hænder, så må det for mig være Fanden og hans oldemoder selv."

Et vindpust strøg ind mellem skodderne og strøg om knebelen, så klokken klang.

Ole sprang ned ad stigen og tog fat i klokkerebet. "Nu ringer vi honnør for Satan, folkens, og bagefter drikker vi."

I det samme var skikkelsen ved ham og slog ham over nakken, så han trillede ned i bræddegulvet.

Dirik skjalv, og Jørgen Christian svedte angstens sved. Nu steg skikkelsen op ad stigen og stod i fangehullet.

Lars strakte hænderne ud mod den. "Løs mig, hvem Fanden du så er."

Skikkelsen lo: "Nej du, løse dig kunne aldrig blive min sag, al den stund jeg selv har bundet dig, og du kan være evig forvisset om, at den dag, de løser de bånd, binder de hænderne på ryggen af dig og hugger knappen af halsen på dig og på de rakkere med, der sniger sig ind i Guds hus og kongens fængsel og drikker mordere til med brændevin."

Lars hvæsede: "Er det dig, Holst – hvad vil du –?"

"Jage de karle hjem," brummede sandemanden, "og have givet dig en dram, Lars Peter, synder som du er, om jeg ikke nu havde set, at du har fået nok i forvejen."

Dirik og Jørgen Christian listede af, Ole samlede sig op fra gulvet og hinkede efter dem; men sandemanden blev siddende en stund i tårnet og talte godt med Lars Peter.

Det var ham om at gøre at få hans tilståelse, men han ville fare med lempe og gode ord – det mente han, han kom længst med.

Lars holdt sig stejl – ikke ud af pletten, og sandemanden kravlede ned med uforrettet sag. Men i sørgehuset drak de til den lyse morgen, mens osen, tågen, røgen og liglugten lå under loftet, og kvinderne snorkede i stuen og køkkenet, ja selv ude i loen og huggehuset, så fuldt var der af folk.

IX

Klokken 12 næste dag bar de mølleren til kirken. Vejen var ikke lang, så arbejdet var mindre, end det plejede. Jo længere der var til kirken, des højtideligere var kirkefærden, præsten gik foran, så kom mændene med kisten og bagefter kvinderne. Det var skik på øen, at liget skulle bæres og følget gå, og det var tit en trang vej for ældre folk, også for præsten. Men var vejen lang, kunne der bies ved stenene på korsveje, og det hændte ofte, at følget kom til kirken efter lang vandring med megen bien og megen brændevinsdrikken undervejs for at samle kræfter.

Møllerens sidste vandring var jo kun kort. Ved den åbne grav på kirkegården stod sognepræsten, en yngre, vindtør mand, og talte langsomt slæbende i et sprog, som få rigtig forstod, fordi det var så snirklet og lige ud af bogen. Det var en dårlig præst, de havde, men kaldet kunne være bedre, og der var ikke god tid på præster i de dage. Mens følget sang en salme og prøvede på at få tonen fra kirkesangeren, som sang så vældig højt, at de færreste i menigheden kunne nå op til ham, åbnedes kirkedøren, og sandemand Holst skred frem med hævet hoved og dannebrogskorset blinkende på sit bryst. Efter ham gik to mand af udbyggervagten og mellem dem Lars Møller med bart hoved og øjnene fæstede trodsigt på de omstående, der skævede forlegent til ham.

Holst nikkede til præsten og førte fangen hen til graven, hvor han bød ham stå. Præsten var slet ikke forberedt på dette, han hakkede lidt i talen, da han tog fat; han syntes, han burde tale til misdæderens hjerte, men Lars Møller så så tvært og uforstyrreligt på ham, at han ikke kunne finde ordene. Det blev

en kort gravtale, Albert Dich fik, men det var jo også en underlig måde, han forlod denne verden på, og det ene måtte passe til det andet. Solen kiggede lidt frem mellem skyerne, da klokkerne begyndte at ringe – skinnede på de retfærdige og uretfærdige – på kisten, der sænkedes ned i den kolde, våde jord, på mændene med de brændevinsblussende ansigter og kvinderne med nøllerne om de rynkede ansigter, på præsten i den sorte kjole og sandemanden med det blinkende kors og på fangen med de bundne hænder, der stod stiv som en støtte mellem vagtmændene med de tunge muskedonnere og chakoter med gulnede sjupper og navnetræk.

Enken og datteren græd, som de var piskede – den unge søgte at nærme sig Lars, der lod, som han ikke så hende; men sandemanden gled imellem, inden de fik vekslet et ord. Folk trak sig uvilkårligt bort fra fangen, han ænsede det ikke, men lod blikket glide trodsigt over sørgeskaren og fæstede det til slut på kisten dernede, hvor mølleren lå.

Om det var ham, der var skyldig, eller ikke, var der ingen, der vovede sig til at sige, men de syntes alle, det var et dristigt træk af sandemanden at forstyrre den hellige handling med sådan et optrin. Præsten ikke mindst – men han sagde ikke noget og skyndte sig at kaste jord på.

"Af jord er du kommen, til jord skal du blive, af jorden skal du igen opstå." Tungt og klagende faldt jorden på kistelåget, og da den sidste spadefuld faldt, lød det højt og klart fra fangen: "Amen – amen," mens blikket endnu trodsigere hæftedes på de andre, der skottede til ham.

Så sang de den sidste salme. Mellem de dæmpede kvinderøster skar en høj lys stemme tæt op ad kirkesangerens.

Alle så uvilkårligt derhen, hvorfra sangen lød. Det var Rasmusken, hun stod hyllet i pjalter og sang så det klang fra tårnvæggen over kirkegården. Det var ligegodt en underlig begravelse.

Følget begyndte at opløse sig. Vagten førte fangen mod kirketårnet igen; da han stod på tærsklen, vendte han sig mod folkene og råbte højt og klart, så det gav ekko fra muren: "God fornøjelse, folk, og tak, fordi I kom; lad som I var hjemme og hold ud i to dage til, det skal ikke siges, at Albert Dich ikke kom ærligen i jorden, og at gildet ikke stod i møllen, som det skulle, selv om jeg ikke kan være med og drikke jer til. Singodt, folkens."

Så førte vagten ham ind i tårnet igen.

Men i møllen varede gravgildet i to samfulde dage, og meget blev der spist, men mere drukket, inden følget skiltes, og hver gik til sit.

Nu havde kirken og naboerne gjort deres, resten stod i øvrighedens hånd og Guds – han, som har forordnet øvrigheden.

X

På kortet er Jørgen Christians hus afmærket ved vejen, der fører fra kirken forbi smedjen til kratskoven, som i nord grænser op mod Bjergegårdsskov. Huset står endnu en dag i dag overgroet med efeu, kranset af en net lille have; den østlige ende er optaget af en stald med plads til to køer og en lille lo med loft over til foder. Selve beboelsesrummet er firdelt. Køkkenet med halvdøre mod gård og stue er det rummeligste og vender i nord. Salen, som storstuen kaldes, vender imod øst og syd, i nord ligger et lille kammer og i nordvest mod køkkenet lillestuen, hvor folkene til daglig holdt til.

Jørgen Christian var en mand på et halvthundrede år, mager og høj, med sort grånet hår og lidt krummet ryg. Af profession var han skomager; men det håndværk, han mest drev, var reparation af armatur, chakoter og bandolerer. I de tider stod alle våbenføre bornholmere ved militsen, og der var nok at gøre med at bøde på lædertøjet, som var gammelt og brugtes godt. Jørgen Christian stod ved herredskompagniet og eksercerede i sin tid med de andre. Hans kone, Margrete, var som han et halvthundrede år gammel, en fredsæl og venlig kone, der ikke altid havde det lige godt, for Jørgen Christian drak, som alle på landet i hans tid, ofte mere end gavnligt og var så ond og voldsk, når det traf i. Det var en landeplage på Bornholm, det drikkeri. Ellers i Danmark brændte de kun brændevin i købstæderne; men på Bornholm brændte bonden selv. Øvrigheden lod undersøge forholdet for at se, om det ikke kunne afskaffes; men der var for stor stemning for det. Selv præsterne, som blev adspurgt om det, rådede til det, og kun få

stemmer rejste sig imod det. Folk sagde, det var nødvendigt for at skaffe drank til hestene, og brændevinspanden stod i hver gård trods den skade, den voldte. Arbejdsfolk og daglejere kunne ikke haves, med mindre der skænkedes tre à fire gange; selv børnene fik snaps, og det var store måder brændevin, der gik til pr. mand i de dage på øen. Kyndige folk har udregnet, at 30-års bornholmere gennemsnitligt havde fortæret 50 oksehoveder 4 ankere og 6 potter brændevin eller 10.950 potter [Note 1)] til en værdi i de tiders penge af 2185 rigsdaler.

Hvad under da, at Jørgen Christian tog sig en snaps med de andre. Helt fulde blev de aldrig; men i en halv rus gik de mestendels, og så kunne jo det onde komme op i folk.

Jørgen Christian sad meget indendørs og arbejdede i professionen, og der kom folk til ham fra hele sognet. Han var meget søgt, skønt der sagdes, at han kunne knibe lidt af og til i skov, når han kunne komme af sted med det. Indesluttet kunne han også være, og i kirke gik han sjældent; men der var heller ikke stor glæde ved at høre på, hvad præsten sagde, for det var mest om avl og kartofler og gjødske, han talte, og om udskiftning og indgærdning, som bornholmerne nødigt hørte tale om, da sligt ikke var skik på landet i de dage.

Når Jørgen Christian sådan sad hjemme, gik hans kone og datteren, Margrete Kristine, ham til hånde. Datteren var en stille rar pige på 21 år, der holdt af faderen, som var god ved hende, og som sled godt i huset, fordi moderen var svagelig. Der havde været flere børn, men de var døde.

Vejret var ruskende endnu, skønt den værste regn var stilnet af, men inden døre var der lunt nok, for Jørgen Christian led ikke nød, han tjente ganske godt ved sin næring.

Talen gik som altid om mordet på Albert Dich og Lars Møllers hæftelse.

Jørgen Christian sad og rokkede med hovedet, mens han syede sjupperne fast i en chakot. Så så han på sin kone og sagde ganske stille: "Ja, mo'r, sådan er det; det, en skal times, det times en."

"Alt står i Guds faderhånd," føjede konen til og foldede hænderne.

Jørgen Christian så op med et bittert smil: "Mener du da, mo'r, at det var Guds faderhånd, der rammede kirkemølleren den lussing over venstre øre, der tog livet af ham?"

Han syede ivrigt, så blev hans ansigt alvorligt. "Nej du, lad Gud blive i Himlen, hvor han sidder, der er langt op, længer end til kongen i København, langt især for småfolk. Som det skal gå, så går det, selv uden Vorherre. Det var bestemt, at de skulle ramme Dich den ud – og så lå han der med samt sine penge og sine ågerrenter, den gamle gnier, han var."

"Fy, fa'r," indskød datteren, "du må ikke tale ondt om de døde."

"Ikke ondt om de døde – nej, kun godt – nå, mølleren kunne have været værre, end han var – vi to forligtes godt, og de renter, han ville have, fik han, skønt det tit kneb med at skaffe dem. Et lille halv hundrede daler skylder vi boet efter ham; men konen lader dem vel stå i hytten, de står godt nok der, og så længe tager da ingen ransmand dem. Og Lars Peter har jo andet at tænke på for tiden."

Efter en stund spurgte konen igen: "Tror du, Jørgen Christian, at de finder ud, hvem morderen er?"

"Skal han findes, finder de ham vel, om de søger rigtigt. Kancellirråden har travlt med at holde gilde i Rønne, og sandemanden render rundt og snuser, hvor der er brændevin at få. Nå, for min skyld ingen alarm. Mig skylder de vel ikke for det, jeg var jo heldigvis, hvor jeg skulle være, og hvem de ellers skylder for det, rager ikke mig."

"Tror du, det er Lars Møller selv, eller han har haft en finger med i spillet?" spurgte konen. "Det kan jeg da aldrig tro, så ond kan da intet menneske være, at lægge hånd på sine nærmeste."

Jørgen Christian rystede på hovedet: "Jeg gør mig ingen tanker og passer mit; gør du som jeg, Margrete. Når øvrigheden roder, holder vi os fra det, det er deres sag at hitte rede i det."

Konen kunne alligevel ikke tie – sagen stod hende i hovedet, hun havde været i forhør dagen forud sammen med manden. Meget kunne de ikke sige, og meget var de heller ikke blevet spurgt om. Men sit besyv i laget ville hun dog gerne give, når nabokonen snakkede.

Så bankede det på døren og manden sagde: "kom ind."

Den indtrædende var Hans Kuld; han bar et bandoler i hånden, det skulle sømmes, det var løbet op i syningen. Hans Kuld var en ung mand, kun 28 år. Lille var han, men tæt bygget; hans ansigt var brunladent, øjnene store og mørke, håret krøllet og sort. En køn karl i det hele, men vild og skummel at se til ligegodt.

Jørgen Christian så op. "Hvad vil du, Hans Kuld?" spurgte han.

Hans rakte ham bandoleret.

"Haster det?" spurgte skomageren.

"Naturligvis – tror du ellers, jeg havde slæbt det herop?"

Hans Kuld skottede til kvinderne. "Har du brændevin, Jørgen Christian?"

Jørgen Christian vendte hovedet mod konen: "Margrete – en syp til Hans."

Margrete stod rådvild. Hun led ikke Hans Kuld, hans rygte var slet; han samlevede med slaven Rasmus Jepsens hustru Kristine, og han stjal, desuden snakkede folk også om, at hans nok vidste mere om kirkemøllerens endeligt end de fleste.

Da Jørgen Christian så konen nøle, vendte han hovedet mod hans og sagde venligt: "sæt dig, Hans, og ræk mig bandoleret, så henter Margrete sypen imens."

Margrete gik og kom med brændevinen, Jørgen betydede kvinderne, at de skulle gå ud i køkkenet og trække halvdøren til.

Hans sad en stund tavs, så sagde han halvhøjt: "Har du set noget til mølleren, siden I var oppe hos ham i stevelen?"

"Nej," svarede Jørgen Christian kort; det ærgrede ham, nu han var ædru, hvad han havde gjort i sin rus.

"Kunne du ikke få hvisket ham et ord fra mig?"

"Det kan du selv gøre," vrissede Jørgen Christian. "Jeg rager mig ikke i spektakler med øvrigheden. Der har jeg været en gang – der kommer jeg ikke mere."

Hans tænkte lidt over det, så brummede han: "jeg skøtter ikke om det selv. Du skal ikke sige meget, bare to ord."

Jørgen Christian rystede på hovedet.

Hans talte nu ganske sagte: "Du skal bare gå op på kirkegården og sige til Lars Møller, at han skal holde sig stiv. Jeg skal nok være bestemt."

Jørgen Christian så skarpt på Hans Kuld.

Hans fortsatte: "Du ved jo godt, de skylder ham for mordet, og mig med. Jeg vil ikke i fidtefadet for den historie."

"Du kan lige så godt sige det selv, Hans Kuld. Men se du kun til at hytte dit skind, for får de dig overbevist om, at det er dig, der har slået mølleren på skallen, så bliver du vist et hoved kortere, og det var synd for dit kønne hoved."

Hans tilkastede ham et arrigt blik. "Bare det ikke bliver dig selv, Jørgen Christian. Du kan lige så godt have gjort det som jeg – du skal ikke være for sikker."

"Du har villet have haft mig på tyvestreger før, da du sendte din kæreste Rasmusken til mig for at få mig med til Nylarsker og stjæle. Jeg er hverken tyveknægt eller –"

Hans tyssede på ham. "Du skriger så højt. Vil du eller vil du ikke – der er ikke noget at risikere ved det. Du skal bare sige til Lars Peter, han skal holde sig stiv, mig skal han ikke frygte."

"Du kan gøre det selv," sagde Jørgen Christian.

Hans lod, som om han ikke hørte svaret. "Vil du eller vil du ikke?"

Det bankede to korte slag på døren.

"Kom ind," sagde skomageren.

Døren gik op – det var sandemand Holst.

"God aften i stuen."

Jørgen Christian nikkede mut. Hans Kuld stod lidt forlegen.

Skomageren rakte ham bandoleret. "Du skal ikke give mig noget for det," sagde han, "det er så lidt. Kanske du kan vise mig en villighed en anden gang."

"Viser du mig en villighed, skal jeg vise dig en igen," sagde Hans Kuld med stærkt eftertryk på ordene.

Så gik han.

Sandemanden stod og så efter ham.

"Vi kommer vist til at tage den fyr lidt under behandling," sagde han hen for sig selv.

Jørgen Christian skottede til ham: "Tror sandemanden, det er ham, der slog Albert Dich?"

Holst rettede sig: "Jeg tror ikke noget, og jeg sladrer ikke om øvrighedens sager."

Jørgen Christian trak på skuldrene og syede videre på en sko, han havde taget i hånden.

Sandemanden var åbenbart stiv den dag. Han røgtede sit ærinde, som var at tilsige folkene til et forhør på Stensgaard næste dag. Så gik han uden at sige mere.

Jørgen Christian syede videre. Gå til kirken for Hans Kuld ville han ikke. Han ville holde sig uden for det hele – det ragede ikke ham, hvad Hans Kuld ville mølleren.

Der gik en times tid. Hans Kuld kom ikke igen – han måtte være gået hjemover.

Døren gik op igen, og ind trådte en kvinde på 30 år. Klæderne hængte uordentligt om hende, hendes ansigt var brunt og vejrbidt, men hendes øjne store og sorte med et skarpt forskende blik. Det sorte purrede hår stod som en sky om hendes hoved. Usselt klædt var hun og skuttede sig i varmen.

Jørgen Christian så op: "Hvad vil du, Rasmus Jesperske?" sagde han skarpt.

Kristine smilede og viste en bad skarpe, hvide tænder.

"Ha'e en håndfuld kakkelovnsvarme, om den bydes til."

Margrete kiggede ind ad køkkendøren. Hendes venlige ansigt fortrak sig til en grimasse, da hun fik øje på gæsten.

Jørgen Christian vendte hovedet mod Rasmusken og sagde venligt: "Sid ned, du – så bringer Margrete også dig en syp, det kan du vel trænge til, for skammeligt koldt er det. Hvordan kan det være, at du lister om her? Er det Hans Kulds ærind, du går? Han har lige været her."

Kvindens ansigt fortrak sig til et ondt smil. "Nej," sagde hun, "siden sidste søndag har vi ikke set hinanden."

"Da skulle du ellers vogte dig," faldt Jørgen Christian ind. "De snushaner, der render rundt, kunne falde på at sige, at I har årsager til at holde jer fra hinanden."

"Tror du også, det er ham, der har slået kirkemølleren ihjel?" kom det lynsnart fra kvinden.

"Jeg tror ingen ting," vrissede skomageren.

Kristine sad lidt og tyggede på det, så kom det skarpt og højt fra hende:

"Ja, for jeg ved, det er Hans, der har undlivet kirkemølleren."

Jørgen Christian så roligt op.

"Ved du hvad, Rasmuske, så skulle du gå ind til øvrigheden i Rønne og sige det; de lover sikkert penge for den, der kan oplyse det."

Rasmusken blev blussende rød. "Jeg sælger ikke Hans, ikke for alt det – skønt han har slået mig som en hund, så hvert lem er halvknust i mig, og skønt han løber med tøser, hvor han kan."

Skomageren syede videre. Lidt efter sagde han: "Så skulle du holde din kæft, Rasmuske, om du ellers vil have solen at se over dit hoved. Her i huset render vi ikke med snak: men kommer du på smedjen med den slags, tager de nok og putter dig ned i kælderen under rådstuen."

Rasmus Jesperske sad tavs – Margrete kom med brændevinen. Så drak hun to store glas næsten ud i et og skuttede sig i gysen.

"Nu får I have tak," sagde hun. "Jeg skal videre."

"Med sladder?" spurgte skomageren skarpt.

"Nej, du – jeg ved, hvem jeg taler til; men jeg vil lette mit sind. Jeg vaskede hans blodige bukser, gjorde jeg." Hun hikkede.

"Du bliver drukken, Rasmuske," sagde skomageren koldt, "det, du siger, tror jeg heller knap; men du er en ond mær, der vil hævne dig på Hans, ikke sandt? Flyt dig lidt, du – ondt folk har vi ikke brug for i min stue."

Rasmusken så op på ham og hviskede hæst: "Se se, skulle det måske være dig selv, Jørgen Christian? Se se."

Så gled hun ud af stuen som en ål.

Folkene sad lidt i tavshed.

Så sagde konen: "Hvad tror du, Jørgen Christian?"

"Ingenting."

Så syede han igen; men konen hviskede med datteren om det, Rasmusken havde sagt om Hans Kuld. Lidt efter så manden op. "Jeg vil råde jer til at holde tand for tunge med den sludder, om I vil undgå at bringe os alle i fortræd. Lad dem sladre, som de vil, i nabolaget om den sag – Albert Dichs død kommer ikke os ved. Og i mit hus taler vi ikke mere om den sag – hører I, kvindfolk? Ikke et ord om de to, der har været her."

Konen nikkede stille og bad hen for sig: "Gudfader være os alle nådige, stakler som vi er."

Så gav hun sig i lag med flæsket til middagen. Hun ville nok tale mere om sagen, men hun turde ikke for manden.

Det var næppe helt med rette. Naboerne skyldte Jørgen Christian for en filur. Han var en stille, tavs mand og noget hadsk i sindet mod dem, der var bedre stillede. Han mente, træet stod i skoven for at brændes, og at der var ingen mening i, at nogle sultede og andre havde overflod. Han havde sine sære, egne meninger om det meste og læste stundom lidt mere klogt i Bibelen, end husmandsfolk almindeligt gør. Han sagde ikke meget, men han følte tit, at det susede og føg inden i ham, når de store trådte på de små. Så rettede han sin krumme ryg og klemte sin næve fast sammen.

Mest gik han sine egne veje – og det var vel derfor, de troede, han var en filur – derfor og så fordi brændevinen stundom løste hans tunge. Så kunne han spøge og sige og gøre mange fæle ting, som var ilde hørt og set. Mindre fordi han mente noget med det – mere fordi han ville slå til det usle jordeliv, der lå så stængende om ham til hverdag.

Men når rusen forlod ham, var han en pæn stille mand, der syede chakoter og armatur.

Kone og datter havde stor respekt for ham, og de holdt inderligt af ham. Derfor talte de i hans hus fra den dag ikke om mordet på Albert Dich. Det fandt naboerne besynderligt, men der var meget hos Jørgen Christian de ikke forstod.

Da Ole Kofod et par dage efter fortalte ham, at han havde set Hans Kuld luske om ved kirkestevelen, brummede Jørgen Christian og skældte ham ud for en sladrehank.

Ole blev arrig og vrissede, at de ventede på den tredje mand i broderskabet, men han var vel oppe ved brændet i Bjerregårdsskoven.

Det hørte smeden, Hans Jørgen Kofoed, at Ole sagde, og fra den dag skulede naboerne svært til Jørgen Christian. Når man fik set sig om, var det vel ham, der havde myrdet mølleren; sådan noget kunne godt ligne ham.

Note 1: 1 pot = 0,966 liter. 10.950 potter = ca. 10.580 liter.

XI

Fra Rønne fører en landevej over Knudsker bakke til Ringeby bro, derfra bivej ad Almindingen til. Nu er denne god og banet; men i de dage var den slet og næsten ufarbar. Hvor den drejede fra landevejen ved broen, gik den over nogle enge forbi Bjergegården og øst for denne. Gården lå omgivet af skov, og over denne sås Vestermarie kirke i syd, Knuds kirke i vest, Ruths kirke i nord, Nykirke nede i dalen og Olskirke mod nordøst. Alle disse kirker lå kransede af marker, der i høsten gulnedes med frodigt korn. Spredt mellem kornet lå de hvide gårde med deres små skovparter som brikker i et skakbræt, store og små med enkelte huse hist og her. Men mod øst løftede højlyngen sin bakkede kant, Bjørne-Ørne bakke og bag den Rytterknægten, der stejl og hård, den gang ikke som nu bevokset med storskov, hævede sig højt over den røde lyng med de talrige spredte granitblokke, der rejste deres hårde nakker af den golde jord.

Fra Bjergegården gik vej ned over mosen, der kaldtes Segen, som endnu ind ad Almingeleddet, hvor vejen, som holzførster Rømer har lagt over Almingen begyndte. Mosevejen var slet, to hjulspor, ½ til ¾ alen dybe, men med en ligesom højnet i midten opstående kam, uden afløb, så vandet ved vintertid stod fodhøjt i sporene, hvoraf det ene altid var dybere end det andet. At to vogne kunne komme forbi hinanden var rent umuligt, og brydsom kørsel var det for folk i de tider at nå Almingeleddet.

Ved leddet begyndte højlyngen ret. Jyllands heder strækker sig sørgmodige, vide så langt øjet rækker, ensomme, tavse, med den klokkede lyng; ejendommelig dæmpet og stille ligger livet

over disse vide sletter med deres bugtende bakker og det røde sand; men Almingen er kort og stejl, om den ligger et bælte af frugtbart land, heden er ikke bakket i lange bløde brag, men krappet som Østersøens bølgeslag i vinterstorm. Hvor lyngens rødbrune tæppe ikke dækker, blotter den grå granit sit hoved hård og stærk som knyttede jættehænder. Under foden drøner det hult, når man går over lyngen, og i de krappe bølger stiger landet højt mod øst for at falde brat mod rødgrå klipper mod Ekkodalen og moserne ved Åkirkeby.

Trindt om fandtes der skov – ikke jævnt, for de gamle ege var faldet for øksehug, og kvæget bed uskånsomt de korte spirer af ny. Det er et hærværk, der er øvet på højlyngen. Nu knejser frodig og usædvanlig rig den grønne skov på de hårde klipper, en mands værk, hvis minde er rejst dybest inde i skoven i en frodig dal tæt ved Lilleborg og den dybe skovsø – Hans Rømer, Bornholms bedste mand.

Men i de dage, denne histories begivenheder skete, øvede Rømer sit storværk støt og troligt dag efter dag. Da lå lyngen endnu som en udmark, knejsede truende mod det frugtbare land i øst og vest, strakte sine arme mod skoven i nord ved Rø og de stejle klipper nær Helligdomskilden, lå, som ruinen af Hammerens borg ligger endnu ved det blånende hav, lå, som liget af en skov, mens mod vest og syd flyvesandet spredte sit hvide dække over frodige marker.

Menneskets kamp mod naturen var da begyndt, men sejren langt fra vundet – derfor var lyngen en udørken, hvor folk holdt sig fra, og hvor de holdt til huse, der levede i krig med menneskene, som naturen fejdede mod dem.

Ved Segen boede Hans Kuld i en ussel, lerklinet hytte med revnet halmtag og vindpiskede, forkrøblede buske bag et mægtigt gærde af sten. Hans søster ejede huset, hun var enke uden børn og halvt åndssvag. Selv tog han sig lidet til. Af og til arbejdede han under Rømer på højlyngen ved træplantning og grøftning, men længe ad gangen gik han af arbejdet og levede af ran og rov. Kvinderne led ham vel, men der var en egen vildskab i hans favntag, så de frygtede ham og flyede ham, når han blev ond. En var der dog, der aldrig forhen havde flyet ham, men holdt sig til huse i gode og onde dage. Det var Rasmusken, slavens hustru, Hans Kulds bislopperske. Ofte var hun straffet med vand og brød for deres forargelige samliv. Hans drev nord i og undgik efterstræbelsen; men et par gange fik de også ham fat.

Amtmanden lod dem sige, at de skulle entholde sig fra hinanden; men når vinden drev rusk og slud over højlyngens buske, og øvrigheden sov med næsen under dynen lunt inden døre, søgte de hinanden i udørkenen som to vilddyr, der parredes og bed hinanden i ondskab, når de sloges om føden.

Få dage efter begravelsen sad Hans Kuld alene ved den tomme skorsten i hyttens eneste stue. Udenfor var det regntungt og blæst, og det led mod aften. Mørket faldt på. Søsteren snorkede i et bundt af pjalter, halm og lyngstrå, dækket af en laset sæk. Hans sad på en blok med knæerne trukket op under sig uden at tænke, tomt stirrende for sig mod de sprukne ruder, vinden peb og hvæsede imod.

Så lettedes klinken på halvdøren, han så op med et hurtigt blik og greb til øksen, der stod ved siden af blokken. Han frygtede fare – men slap taget om skaftet med et smil. Hvis det

var øvrigheden, så kunne de tage ham, om de ville. Mad og brændevin fik han dog omsonst i arresten, og slide for føden gad han ikke mere. Ville kongen holde ham med føde og hus i nogle dage – hvorfor satan skulle han så ikke have lov til det.

Han vendte hovedet mod døren.

Det var Rasmusken. Han faldt til sæde igen på blokken.

"Hans," sagde hun hæst.

Hans svarede ikke og så ikke op.

"Hans," gentog hun, "jeg har brændevin til dig."

Han strakte hånden ud, uden at se op – og tog et fast tag om dunken, hun rakte ham, stadig uden at se på hende. Så førte han den til munden og drak et langt drag, der rislede som ild gennem ham.

"Hans," hviskede hun igen, "hvad siger du så?"

Han rejste sig – strakte på sine lemmer og tog endnu et drag af dunken – så gik han hen mod skabet på væggen, åbnede det og stillede brændevinsdunken på hylden mellem skårede krukker.

Kvinden blev stående tavs med blikket skarpt fæstet på ham.

Han lukkede skabsdøren langsomt, vendte sig mod hende og så hende i øjet med et hånligt smil.

"Siger du ikke tak – Hans," spurgte hun tøvende.

"Jeg siger: rup dig mær, om du vil beholde lemmerne hele i din skidne krop."

"Hans," sagde hun bønligt.

"Gå," gentog han.

Hun trådte hen til ham og lagde hånden på hans arm. "Jeg er dig jo tro, Hans – om du så end hundrede gange havde slået

mølleren ihjel. Mig behøver du ikke at frygte. Jeg er dig tro i alle stykker."

Hans så op og ned ad hende. "Jeg trænger ikke til dig – eller din troskab. Hvad jeg gør, kan jeg selv stå ved. Sladrekærlinger og løgnetrug har jeg ikke brug for, jeg er vant til at klare mig selv, og der er tøse nok i landet til mit brug, flere end jeg gider være over. Herut med dig, slavekærling, eller jeg skal lette dig ud af døren, så dine lemmer skal værke ved det."

Der tændtes en glød i kvindens øjne, som hun stod overfor ham med knyttede hænder, spændt til spring.

"Du har altså slået ham ihjel – de bukser, du gav mig at vaske, var plettede med hans blod, og nu vil du være mig kvit for at kunne fornægte mig, som du fornægter alt det, du gør. Jeg slipper dig ikke, Hans, om vi to så skal køre på rakkerens kærre til stejlebakken sammen."

Hans satte sig på blokken.

"Du har drukket bravt af dunken, kærling, inden du kom. Godt var det, for her får du ikke noget. Jeg gider ikke vække Sidsel ved at kaste dig på porten, men tjen mig i at flytte dig selv – mellem os er det slut. Jeg vil ikke i fortræd for din sladders skyld, og mølleren kender jeg ikke noget til, hvad du så end tror. Hører du det, jeg er ked af dig."

Der hørtes trin udenfor døren.

Kirstine vendte sig hastigt og trådte et skridt til siden. Så lettedes klinken og halvdøren blev revet rask op.

En halvvoksen vogtertøs med korte skørter og et broget klæde om hovedet blev stående på tærsklen, hun lo og viste sine hvide tænder.

"Se se, Hans, du har fremmede – så kommer jeg til ulejlighed."

Rasmusken krummede sig som en vildkat til spring, men Hans trådte mellem hende og den anden i døren.

"Kom du kun indenfor, Hansine," sagde han.

Pigebarnet trådte ind, dækkende sig bag karlens brede ryg. Af og til spejdede hun forsigtigt frem over hans skulder.

Rasmusken dirrede af harme.

"Tøjte," hvæsede hun.

Den anden lo lidt forlegent, lidt forskrækket.

Hans blev stående med korslagte arme.

"Endnu en gang, Kirstine, vil du herut?"

Hun trådte et skridt mod ham med knyttede hænder – så slog hun ham vildt og stærkt lige i ansigtet, så det gnistrede for hans syn, og han hvæsede af smerte.

Pigebarnet flygtede forskrækket ind i krogen.

Hans greb til kæppen – en tyk hasselkæp, der stod mod væggen. Så tog han et tag i Rasmuskens arm og slængte hende mod stengulvet, så det knagede i hendes lemmer.

Med kæppen slog han hende tæt og tungt, som tærskede han rughalm på logulvet.

Hun lå ganske stille uden at røre sig.

Sidsel vågnede og strakte sig af halmen.

"Jøsses, hans dog, hvad er det du gør, du undliver hende," hun strøg sig forvildet over ansigtet med sine skruppede hænder.

Pigebarnet i krogen begyndte at klynke.

Hans holdt inde et øjeblik, så greb han kvinden på gulvet og bar hende mod døren, slængte hende ud over halvdøren, der

stod åben, så hun rullede ned ad trappestenene – derefter slog han den øverste halvdør i og satte krampen på.

Han blev stående, som for at puste ud – mens han hvislede mellem tænderne.

Lidt efter blev han roligere.

"Sov du kun, Sidsel – og du, Hansine, kys mig, min tøs, du har ikke fået sagt godaften endnu."

Rasmusken lå bevidstløs foran huset, mens blodet drev fra hendes hoved, som hun havde stødt mod stenen i faldet.

Men regnen, der faldt, kaldte hende til bevidsthed efter en stund. Hun ravede og rejste sig langsomt. Hendes lemmer var som knuste, hun krøb mod døren og satte skuldren mod, men evnede ikke at rokke den. Hun bed tænderne sammen og lyttede. Derinde i stuen lød Sidsels snorken og en dæmpet hvisken fra bænken ved skorstenen.

I en tre timer blev hun siddende i regnen ved døren. Alt var stille, kun af og til lød en hjorts kalden fra højskoven.

Hen mod natten kom månen frem. Så rejste hun sig og sneg sig mod vest ad vejen mod Rønne.

Næste dag gik hun til Stensgård en og angav Hans for sandemanden som den, der havde myrdet Albert Dich.

XII

Hans Kuld lod sig roligt hæfte. Han syntes forundret, men fulgte sagtmodig og villig vagten, der førte ham til sandemandens gård. I Vestermarie kirketårn kunne han ikke sidde, da mølleren var hæftet der, og de to ikke havde godt af at tale sammen. Holst turde ikke tage ansvaret for en så farlig forbryders sikkerhed og lod ham derfor føre til Rønne, hvor han indsattes i hovedvagtens sikreste arrest.

Holst afgav straks melding til kancelliråden om, hvad der var sket, og fik en alvorlig irettesættelse, fordi han havde ladet kvinden gå. Han lovede at se at bringe hende til stede og tog straks hjem for at opfylde dette løfte. Men hun var ikke let at finde, og først to dage efter lykkedes det ham at bringe hende under lukke og slå i Rønne.

Kancelliråden holdt straks forhør over Hans. Forhøret holdtes på kontoret i byfogedboligen. Hans blev ført frem i lænker. Han stirrede fast og rolig på dommeren, der længe sad tavs og betragtede ham.

"Det er dig, der har slået Albert Dich ihjel," sagde kancelliråden endelig.

"Det kan jeg ikke tro," svarede Hans, "for var det således, skulle man tænke, jeg måtte vide det bedre end nogen anden."

"Nå, du er af den slags," sagde kancelliråden roligt, "ja ja, min ven, jeg har tid til at vente."

"Se se," faldt Hans trodsigt ind, "jeg troede, det var småt med kancellirådens helsen."

Blodet fo'r dommeren til panden. "Var din mund, slyngel," sagde han.

Hans smilede: "Da synes jeg ellers, det, kancelliråden skylder mig for, er værre end det, jeg skylder kancelliråden for. Det er jo ikke enhver, der tåler livet lige godt."

Kancelliråden genvandt sin koldblodighed.

"Du er sigtet for mord, Hans Kuld – din bislopperske, slaven Rasmus Jespersens kone, med hvem du har levet i ulovligt samliv, og som sidder i arresten her, vidner mod dig, og hendes vidnesbyrd vil være nok til at fælde dig, hvor fræk og hård du end er."

Hans forandrede taktik. Han smilede let og sagde alvorligt med et underligt, blødt tonefald, som han brugte overfor kvinder, han ville tage:

"Rasmus Jespersens kone kender jeg vel og har kendt bedre, men de dage er forbi, siden øvrigheden bød os skilles – nu ved jeg intet af hende. Jeg tror ikke heller, hun kan have vidnet mig noget på, aldenstund hun intet kan vide, intet har set, og jeg intet har gjort hverken mod Albert Dich eller nogen anden på liv og helse."

"Du nægter altså?"

Hans nikkede. "Hvorfor skulle jeg tage mig skyld på for det, jeg ikke har gjort? Lad Rasmusken komme og gentage i mine åbne øjne det, kancelliråden siger, hun har sagt."

Kancelliråden bandte i sit stille sind Holst, der havde ladet kvinden løbe. Hans så ærgrelsen spejle sig i hans ansigt. Rasmusken var altså på fri fod. Så meget des bedre. Hun kunne ikke skade ham, men fik de hende ikke, og det gjorde de ikke, så meget desbedre. Han løftede hovedet og så på kancelliråden med et frejdigt smil. Køn var han, den satan, at se til, tænkte dommeren, men fræk som en slagterhund.

"Du nægter altså at have myrdet Albert Dich?"

"Med dommerens tilladelse ja. Jeg giver mig ikke af med den slags arbejde."

"Heller ikke med noget andet," faldt kancelliråden ind.

"Nødig, når det kan undgås," lo han.

"Hvad lever du af?" spurgte dommeren.

Hans smilede igen: "Se til himlens fugle, de sår ikke, de høster ikke, de sanker ikke i lade."

"Hold mund, æsel, med din gudsbespottelige tale." Nu var kancelliråden alvorlig vred og greb til stokken, der stod bag hans stol.

Hans lo drillende: "Det står i den hellige skrift, som jeg har læst, mens jeg gik til præsten; der står også: Er jeg ikke meget mere værdt end en at dem."

Kancelliråden vendte sig mod skriveren:

"Fremstod hæftede ungkarl Hans Kuld løs og ledig."

Hans raslede med lænkerne – og afbrød: "Ledig kan kancelliråden kalde mig, men løs passer vist ikke med disse hersens armringe, de har været så venlige at låne mig. Skal der stå det – var det så ikke bedre, vi fik dem lidt af; for min skyld behøves de ikke, den pynt sætter jeg ikke nogen pris på ..."

Kancelliråden dikterede videre: "På forehold af at være Albert Dichs morder, nægter inkvisiten sig skyldig og fastholder dette med stor bestemthed, men upassende dristighed og i høj grad uhøvisk forhold mod retten, hvad der foranlediger dommeren til at nære den bestemte tro, at det af komparenten fremsatte er fræk usandhed. Han vil derfor være at hensætte i strengt fængsel, og det betydes ham, at han er fængselstugt undergiven

og vil udsætte sig for legemlig revselse, om han fortsætter sin uhøviske adfærd overfor retten."

Hans Kuld bed tænderne sammen.

Kancelliråden så hvast på ham. "Nu kan du tænke over det til i morgen eller i overmorgen. Min tid er god nok. – Din vel også."

Hans viste tænder. "Tak, hr. kancelliråd," sagde han, "min tid er god nok, jeg kan vente – som jeg sagde før, kanske bedre end kancelliråden. Vi får at se."

Så førte de ham bort. – Hans fik ret. Han sad i sit fængsel i over år og dag, og da det åbnede sig for ham, lå kancelliråden og droges med døden i sin seng for aldrig at rejse sig mere.

Allerede nu havde døden tag i ham; han rystede stærkt, da han rejste sig, og kunne næppe gå over gulvet til sin stue, sveden stod ham i panden, og han støttede sig til sin stok.

Skriveren så efter ham og rystede på hovedet.

XIII

Rasmusken kom i forhør et par dage efter. Kancelliråden holdt det i sit kontor, det var mageligst; desuden var rådstuen svært faldefærdig, og det nye rådhus skrås for byfogedboligen endnu ikke tjenligt til brug. Rasmusken rystede over hele kroppen af sult og anstrengelse, hun kunne næppe tale, og tungen klæbede sig til hendes gane i feberhede. I flere dage havde hun strejfet om på lyngen og sovet under åben himmel.

Kancelliråden rystede på hovedet. Det gjorde ham ondt for kvinden. De to var gammelkendte, hun havde været i forhør mange gange, dels for sigtelse for tyveri, dels for sit bekendte samliv med Hans Kuld.

Kancelliråden så venligt på hende. "Nå, Kirstine," sagde han, "det er småt med dig, hvad? Trænger du til noget?"

Rasmusken nikkede.

Kancelliråden lod gå bud til køkkenet, om der var nogen mad til stakkelen.

Hans gamle kokkepige korsede sig ved tanken om at skulle bespise sådan en rakkerske; men netop derfor morede det kancelliråden, og desuden stakkelen trængte til det. Han gik rundt i kontoret i sin slåbrok og røg på sin sølvbeslagne merskumspibe, mens den gamle pige satte mad frem for den pjaltede kvinde.

En halv høne og to æg, rigeligt med landbrød med smør og endogså et glas af kancellirådens gode bordvin.

Det var da tydeligt, det måtte rable for ham, syntes kokkepigen – men kancelliråden smilede blot.

Rasmusken kastede sig over maden med ulvehunger – men pludselig standsede hun i det og så op.

"Jeg sælger ikke Hans for en ret mad," stammede hun og så forskræmt på den smilende dommer.

"Spis Kirstine," sagde han rolig, "spis dig mæt først, så kan vi siden tale om forretninger – spis du, maden er dig vel undt."

Så spiste Rasmusken.

Da hun var mæt, så hun igen frygtsomt op og hviskede et tak for mad, idet hun rejste sig forlegent.

"Bliv siddende, Kirstine," sagde kancelliråden. "Se at få sunket maden først, vi har tid til at vente, og det skal være usundt at tale for meget lige oven på maden." Kancelliråden strakte sig i lænestolen og bøjede hovedet bag over, mens røgen i tætte ringe løsnede sig fra piben mod det hvide loft i stuen.

Kirstine sad tavs med bøjet hoved.

Så løftede hun med et hovedet og sagde fast:

"Jeg vil vidne for sandhed, hr. kancelliråd. Alt det, jeg har sagt om Hans Kuld, er skammelig løgn. Alt det om bukserne og om mordet på Albert og det andet er løgn altsammen ved den evige Gud og hans søn, Kristus Jesus og den hellige ånd. Hans er uskyldig."

Kancelliråden tav og blæste røgen fra sig i endnu større ringe.

Kirstine blev ved.

"Han slog mig og svigtede mig, og jeg holdt så meget af Hans, jeg kan ikke andet, og så blev jeg ond og ville skaffe ham i fortræd, og så løj jeg ham det på og sagde det til sandemanden, som er usandhed hvert eneste ord. Nu beder jeg så mindelig for Jesu vunders skyld, at hr. kancelliråden lader ham gå, for han

har intet ondt gjort – intet af det, som jeg skyldte ham for, og som jeg ikke ved noget af i nogen måde."

Kancelliråden så op: "Kirstine," sagde han, "alt dette skulle du have betænkt før. Havde jeg ikke forud haft mistanke til Hans Kuld, som er en slyngel, også fordi han mishandler et sølle kvindfolk som dig, så havde jeg ikke agtet på din kærlingesnak. Men jeg har længe mistroet ham, og det, du sagde til sandemanden, det tror jeg på. Jeg kan sige dig straks, at jeg ikke vil dig noget ondt, men du er selv kommet og har angivet Hans, du er kommet selv og har givet dig i øvrighedens hånd. Jeg vil ikke være hård mod dig, stakkel som du er, men sandheden vil jeg vide. Din løgn kan ikke redde Hans Kuld, og er han skyldig, som du har sagt, så er hans liv i kongens og retfærdighedens hånd. Derfor må du meget hellere sige mig alt, hvad du ved, sige det åbent og ærligt. Jeg tror dig ikke selv til nogen morderdåd, om du også er vildledt og har brudt loven før i dag. Du skal også vide, at selv om jeg kan være god mod sultne stakler, så kan jeg være hård mod dem, der lyver og vil vildlede øvrigheden. Betænk det vel, Kirstine – nu sætter jeg retten, og du skal svare for dine ord."

Rasmusken bed tænderne sammen, det gjaldt at være på sin post og gøre sig hård, det var sjældent længe ad gangen, menneskene var gode mod hende.

Forhøret bragte intet frem.

Til protokollen gentog hun, hvad hun havde sagt til kancelliråden. Hun var blevet forbitret på Hans og ville skaffe ham i fortræd. Det eneste, hun ønskede, var at få lov til at sige ham, at hun intet ville vidne, men det ville ikke lykkes hende at nå det. Kancelliråden havde opdaget, hvad hun ville, og passede

derfor på. Under andre omstændigheder ville han have forsøgt en konfrontation, men i dette tilfælde anså han det for virkningsløst. Det gode resultat, han havde lovet sig af Rasmuskens angivelse, udeblev.

Hans Kuld stod fast i sin nægtelse, intet kunne rokke ham.

Rasmusken blev mere og mere ordknap; hun syntes at forstå, at der ikke var sket nogen skade, og en ting vidste hun, at så længe Hans Kuld sad i Rønne arrest, var der ingen fare for, at han skulle løbe efter tøser. Hun glædede sig ved tanken om hans raseri mod hende, nu da faren var ovre, for hun kendte Hans og vidste, at selv om han havde gjort det, kunne han ikke bringes til at tilstå, om de bandt ham på pinebænken og sled hans lemmer i sønder et for et.

Sin egen skæbne bekymrede hun sig ikke om. Hun længtes ikke heller efter at dø, men troede nok, hun skulle få tag i Hans igen, når fængslet blev åbnet for dem, hvad der jo måtte ske en gang om ikke længe, holde dem evigt kunne de da ikke.

Men en ting var nået. Undersøgelsen var kommet i et bestemt spor, takket være hende, og nu drejede alle forhør sig om at oplyse, hvor Hans og hun havde været.

Som om det var muligt at følge de frie fugles flugt over højlyngen. At granske og forfare om deres smuthuller, og om hvor de næbbedes, og hvor de hakkedes, at finde trådene i det væv af løs tale, der fulgte deres færd i den sludfulde nat og den blæsende dag.

XIV

På Rønne Søndergade lå hovedvagten, et enetages hun med et højt spidst tegltag, der skar sig ud over facaden og blev båret af stolper, sort malede som tømret i bindingsværket. Murene var rødmalede, bag vagtstuen og officerens værelse lå arresterne, omgivet af høje mure. De var temmelig gode med hensyn til forbrydernes sikkerhed, men særdeles mørke og usunde, da de små vinduer vendte ud mod en lille gård, der stedse var opfyldt af lugten fra kloakkerne. Her spærredes de mandlige forbrydere inde under bevogtning af milits. Kvindelige fanger gemtes i private arrester hos vagtmandskabet i Rønne by.

Rådstuen lå overfor amtsforvalterens bolig, den bestod kun af et værelse delt ved en bræddevæg. Under den lå rådstuekælderen, fangehullet, der ikke benyttedes til arrest; da det forekom selv den strengeste retfærdighed et alt for barbarisk opholdssted, havde kancelliråden sat det ud af brug.

Over rådstuen læstes på en tavle den indskrift, som det ses herunder:

Frederik IV.s navnetræk og valgsprog: Dominus Mihi Adiutor (Herren være min rådgiver).

I de dage, Albert Dich blev myrdet, var det nye rådhus sin fuldendelse nær. Det står endnu den dag i dag ganske som det blev bygget i året 1833-34, to etager højt med rummelige sale til rettens pleje og byrådets forhandlinger, med sikre arrester og en stærk kampestens mur om gården.

Cellerne er 4 × 5 alen i kvadrat med gittervinduer; men ganske lyse og sunde.

Det var kancelliråden, der havde drevet på rådhusets opførelse, og af sine egne betydelige midler havde hjulpet til. Det stod for ham som en såre vigtig betingelse for en ordnet retspleje, at forbryderen kunne opbevares sikkert og isoleret. I arresten på hovedvagten delte indtil otte fanger celle, og vagten var fangernes venner og bekendte fra militsen, hvor fangerne selv tjente. Det var derfor umuligt at underkaste arrestanterne et ret forhør, umuligt at forhindre, at de modtog underretning

om sagens gang fra medfanger og vagt, umuligt at påvirke deres sind ved fængselslivets alvor, da både kortspil og brændevinsdrikken var almindelig i arresten, hvor selv løse kvinder smugledes ind af vagten, drikkegilder fandt sted, hvis larm trængte ud over Søndergaden og vel vakte forargelse hos de omboende borgere, men næppe angivelse, i hvert fald intet skridt fra myndighedernes side til at råde bod derpå.

Kancelliråden ville vente, til rådhuset var færdigt, så skulle der komme skik på det hele, så ville han gennemføre de bedste og strengeste principper i fængslerne, samtidig med, at der sørgedes for fangernes forplejning og sjælesorg. En god mand var kancelliråden, god i forsættet og også god i udførelsen, når det blot lykkedes ham at overvinde sin magelighed. Men en ting var han, og for dette lever hans navn endnu i Rønne by – en mageløs godgørende mand, der gav af sin overflødighed, så længe der var munde at mætte, og aldrig tog det så nøje med værdighed, når der blot var trang.

Herredets arrestanter lod han hellere sidde i kirkestevelerne på landet, skønt der var koldt og fælt, end føre dem til byen til det ugudelige levned, der førtes i Rønne hovedvagtsarrest, førtes, uden at han syntes, han kunne gøre noget ved det.

Sandemand Holst troede ikke mere rigtigt på, at det var Lars Peter, der havde myrdet mølleren. Han ville gerne gå sine egne veje og opdage det, der var vanskeligt for andre at opdage. Han var politimand, og det ingen dårlig. Han var samvittighedsfuld i sin gerning, når han var ved den, lystrede sine foresatte og holdt sin egen mening tilbage, når de talte til ham. Men han led af den svaghed, som underklassemænd sjældent undgår. Han savnede det blik på mennesker og forhold, som dannelse og

læsning giver, han savnede evne til at se stort på mennesker og forhold. Han kunne ikke se, at selv om kancelliråden i mange henseender var en slet embedsmand, fordi han plejede sin egen magelighed og lod stå til, stundom hvor han kunne have dæmmet op, så havde dog kancelliråden en evne til at læse bag handlingen og se motiverne, en evne til at forstå, hvorfor hvert menneske i det givne tilfælde efter sin natur måtte handle netop således og ikke kunne have handlet anderledes.

XV

Dagen syntes nu så vidt fremskreden, at dommeren kunne danne sig et skøn over den og i et forhør af 17. januar 1834 udtalte han sig således:

"Dommeren bemærkede: at han havde fundet sig foranlediget til at lade forhøret henstå i de dage, det har hvilet, for om muligt at komme på sikrere spor end hidtil. I så henseende havde han især gjort sig umag for at vinde arrestanten H. P. Hjort, som sidder arresteret i samme indelukke som Hans Kuld samt ligeledes opfordret andre arrestanter til at meddele, hvad de hører. Det er nemlig, efter hvad dommeren desværre så ofte har erfaret, netop arrestanterne, som var bedst underrettede om, hvad misgerninger der passerer i landet, og dette kan, efter den forbindelse de har med militsen, som bevogter dem, hvori alle indfødte, følgelig også deres bedste venner og consorter, tjener, ikke være anderledes; som oftest er de hinanden tro, og vil, især så længe de sidder arresterede, ej forklare noget om hinanden, hvorhos de heller ikke er bange for at udpynte deres historier med selvgjorte tilsætninger, som det undertiden synes, for at drage en eller anden, de har noget imod, mistanken på. Imidlertid er det under tavshedsløfte omsider lykkedes at få samlet følgende mellem dem cirkulerende *criteria facti*: At A. Dich havde penge, har været bekendt, ligesom og, at svigersønnen Lars Peter Jørgensen ønskede at komme af med den gamle svigerfader. Det var i så henseende sidstnævntes agt at forlade møllen og overlade bestyrelsen af samme til den gamle, så længe han levede, når han blot kunne få penge til at

leve af imidlertid. I så henseende skal han have haft aftale med Hans Kuld om at tage den gamles penge og dele med ham, hvorhos der først forsøgtes indbrud, der skal være forøvet af Hans Kuld og en ved navn Iser Petersen af Østermarie, mulig flere.

Da det imidlertid ej lykkedes at få fat på pengene ved indbruddet, skal der næste dag i skoven ikke langt fra møllen være sket aftale mellem Hans Kuld og svigersønnen om at tage pengene næste dag, den gamle gik til byen, i hvilken henseende Lars Peter skulle give signal, når han forlod møllen. Hans Kuld skal igen have talt til nævnte Iser om at være sig behjælpelig, i hvilken henseende de alt næste dag eller tirsdag morgen kl. 5 skal have stødt sammen i nærheden af Pindslykkegården. Herfra skal Iser være sat på post nede i buskene, hvor gangstien løber, og være den person, der om morgenen tidlig blev set af den gamle Jens Jacobsen. Hans Kuld skal derimod have været posteret i skoven norden landevejen. Da den gamle forlod sit hus, skal der være givet signal fra møllen ved et udhængt hvidt klæde, og Hans Kuld, da han mærkede, at den gamle tog den vej, han gjorde, være løbet fra skoven til samme buske, hvor Iser var posteret og da være set af Anders Mikkelsen, som kørte på landevejen. Da han nåede den gamle, skal han straks have givet ham slag med en *plougløber* i hovedet samt dræbt ham; hvorpå både han og Iser plyndrede liget.

Hans Kuld skal derefter være taget til skoven og løbet derigennem tæt forbi Jens Myregaards kone, men hun skal ej turde sige, at hun kendte ham, da hun, før hun kom i forhør, skal være truet af Hans Kuld. Den anden mand, Iser Petersen, skal derimod være gået over til Jørgen Sørens enke i Nylarsker

sogn og derfra siden op og talt med Hans Kuld. Denne skal, efter at være kommet hjem, straks have begivet sig til lyngen og der forvaret de penge, han fik (hvoriblandt en fem rbd. seddel noget beskadiget, som den myrdede skal have fået af Fodagre-manden, og Hans Kuld skal være bange, at denne skulle genkendes) i en messingæske, ligesom de bukser, han havde haft på, der skal være blodige. Forvaringsstedet skal være ved et vand, på hvis ene side er klipper, i et hul, der sluttes af en sten. De skal i alt have fået 86 rigsdaler. Om søndag nat efter indbruddet skal både Iser og Hans Kuld have været inde hos Hans Jørgen Smed.

Hvorvidt nu disse fortællinger måtte være sandfærdige, vil nærmere være at prøve; men mærkværdigt er det, at arrestanten har kunnet fortælle så mange data, som stemmer med det hidtil optagne forhør f. eks. en person, der er set af Jens Jacobsen, om at den løbende er set af Anders Mikkelsen og Jens Myregaards kone, om fem rbdaler sedlen, den myrdede har fået af Fodagre-manden. For øvrigt har dommeren en person ude for at søge underretning om, hvorvidt nævnte Iser, der er en dommeren fuldstændig ubekendt person, virkelig har været i egnen, og hvor opholdt sig."

Alt dette kunne være godt nok. Men hverken Hans Kuld, Rasmusken eller Lars Møller ville vedkende sig noget af det således fortalte. Hans Kuld lo og sagde, at det var løgn, Hjort selv havde fabrikeret, at han ikke kendte det mindste til alle disse ting, han havde været hjemme og passet sit, indtil de fortalte, at Dich var død, så havde han hjulpet til at bære ham – det var det hele.

Iser Petersen eksisterede slet ikke, sagde han – han kendte ham ligeså lidt som dommeren kendte ham. Rasmusken benægtede alt, hvad de sagde om hende, lige til sit samliv med Hans – og Lars Møller påstod, at han aldrig talte med Hans Kuld, og at det var løgn hvert eneste ord, der stod i protokollen om ham.

Til alt uheld var Iser Petersen ikke til at finde. Ingen kendte ham eller vidste noget om ham, og i de dage syntes afstanden lang til Østermarie. Post gik kun til Nexø en gang om ugen med en kone på 60 år.

Det var ikke muligt at finde mindste bevis for møllerens skyld, og den 10. februar blev han løsladt og vendte tilbage til møllen.

I sin arrest i kirketårnet havde han døjet både kulde og sult, men hans ryg var lige rank, og han gik til sin gerning, som om han kun havde været borte for sin fornøjelse.

Hans Kuld og Rasmusken blev siddende i arresten. Kancelliråden var sikker på, at de var skyldige, og han mente kun ved en lang fængsling at kunne få bugt med dem.

Han skrev til herredsfogden i Nørre Herred om oplysninger vedrørende Iser, men fik ikke svar, og undersøgelsen gik sin langsommelige gang, indtil forhørene ganske standsedes.

Kancelliråden var kørt fast der, hvor en forhørsdommer, der bygger på inkvisitionsprincippet uvægerlig må køre fast. De indledende vidneforhør var i orden. Tiden, stedet, motiverne lå forholdsvis klart for, kredsen af mistænkte var stærkt begrænset, uforudsete kendsgerninger næsten udelukkede, alle spor førte mod de samme eller rettere mod én mand og én kvinde, der havde ladet sig forlyde med, at hun vidste besked,

mens Hans var stejlere end klippens sten – alt gled af mod hans bøjede hoved, ikke et skridt var han at drive hverken frem eller tilbage. Han stod i sin dækkede stilling, bag det, som kun han kunne sige, og han tav.

En jury ville måske have dømt ham, og han ville have mistet sin hals. Inkvisitionsdommeren måtte bie, til han gav sig blot, bie med fare for misbilligelse fra højesteret, om intet oplystes. Og kancelliråden biede troligt.

Det var for så vidt i sin orden, for der var intet bevist, og netop her er det, kampen mellem de to principper må kæmpes. Inkvisitionen, der nødes til at lade den sigtede gå, fordi han ikke vil tale, og juryen, der dømmer til galgen på så og så mange gode mænds ærlige overbevisning, som kan være uret.

Inkvisitionen har torturen til at føre den ud over det døde punkt, den kunne og ville kancelliråden kun anvende i sin lempeligste form, frihedsberøvelse; den psykiske påvirkning gled fuldstændig af på de sigtedes naturel.

Ingen tvivlede om, at Hans Kuld var gerningsmanden, – Lars Møller mistænkte man endnu.

På dette punkt af undersøgelsen kunne man egentlig ikke bebrejde dommeren stort. Vel var det besynderligt, at Iser Petersen ikke kunne findes – men da fortællingen om ham kun hvilede på, hvad arrestanten Hjort havde fået ud af Hans Kuld, kunne det være en opdigtet person. Hans Kuld hævdede med hånsmil, at han havde bundet Hjort hele historien på ærmet for at slippe for hans påtrængenhed, og at han meget godt vidste, det var en lokkedue, de havde sat ind til ham.

Selv troede dommeren ikke på Iser Petersen, i hvert fald ikke på hans navn. Smedeenken kendte ham ikke, ingen i sognet

kendte ham. Kun et punkt var mere tvivlsomt, spørgsmålet om de penge, mølleren havde haft. Det lød næsten utroligt, at man ikke havde fået konstateret nøjagtigt, hvor mange penge, der kunne være tale om. Fodagre-manden havde betalt et hundrede rigsdaler, sagde han, møllerfolkene mente, Albert Dich måtte have 300 rigsdaler liggende. Liget var plyndret, og nøglerne manglede. Af nøglerne havde kancelliråden ladet tage aftryk, der var kun en, der kunne have brug for dem, og det var Lars Møller, men han var så konsekvent i sine udtalelser, at det var umuligt at blotte ham på et eneste punkt. Kvinderne holdt med ham, og de var utvivlsomt i god tro.

Sagen var uddebatteret – der var ikke mere at gøre, men kancelliråden kunne ikke slutte den, så udsatte han den som sagt i det håb, at fængslingen efterhånden måtte virke.

Lars Møller gik til sandemanden en aften i marts, han trådte ind i stuen, hvor Holst sad med sin pibe i skumringen og nød sin hvile i halvblund.

Holst fo'r op og så på ham – så begyndte han lidt tvungent:

"Er det dig, Lars Peter?"

"Ja," svarede denne roligt, "det er mig. Du har voldet mig stor fortræd, Holst, af en gammel ven havde jeg ikke ventet det. Jeg klager ikke, for jeg ved, tjeneste går før venskab. Men jeg kommer her for at sige dig, Holst, så sandt, der er en Gud i Himlen, jeg er uskyldig og ved intet af alt dette her."

Holst fattede sig hurtigt. "Sid ned, Lars Peter," han pegede på stolen, "stop din pibe, og mutter kom med en syp," han kaldte på konen, der lille og trivelig kom til syne i døren til lillestuen.

Piben blev tændt og brændevinen kom på bordet.

Holst sad lidt og forberedte sig, så talte han sindigt og bredt.

"Ser du, Lars Peter, vi to har været gode venner før. Du ved, at dit regnebræt har ikke altid været helt, så det stemte, lad det gå – i Guds navn, vi er jo ikke alle, som vi burde være. I førstningen troede jeg dig ikke til det – det har du mit ord for. Så blev jeg mistænkelig, og du klarede dig ikke godt. Jeg troede, du havde villet hjælpe Vorherre lidt med Alberts endeligt. Jeg er politimand, og jeg gør min pligt, jeg tog dig. Du har klaret for dig til en vis grad. Min øvrighed har ladet dig gå, jeg kunne holde dig i kikkerten om jeg ville – men jeg vil det ikke, for jeg vil tro dig på dit ord. Du kan være rolig, Lars Peter, er din samvittighed ren, så har du ikke noget at frygte fra mig.

Du vil ikke kunne dække dig i fremtiden, om du har gjort noget her – men jeg vil ikke tro dig til det nu. Lad os drikke da, og her er min hånd, det er glemt, der er sket – forstår du."

Lars sad tavs et øjeblik, så sagde han:

"Tilgive dig, Holst, kan jeg ikke – men det trænger du vel heller ikke til. Glemme kan jeg heller ikke, hvad jeg har måttet udstå i de otte uger, jeg sad deroppe, men det bryder du dig vel heller ikke om. Kun vil jeg vide, om du stadig mistroer mig."

"Det har jeg jo sagt, Lars Peter," faldt Holst ind, "det gør jeg ikke."

"Godt, Holst, vi to kan ikke undlade at træffes i den tid, der kommer, og så er der rent bord mellem os."

"Som jeg siger dig, ja."

Holst mente, hvad han sagde, og Lars Peter forstod ham. De sad sammen en stund, og da Lars Peter gik, var han rolig.

Han søgte ikke Holst; men undgik ham heller ikke – kun sørgede han for, at kvinderne fra møllen fik sagt et godt ord til

Holst imellem stunder, og selv talte han aldrig med ham om mordet.

Lidt efter lidt lykkedes det ham at bygge tilliden op omkring sig. Alle ynkede ham og mente, han var uretfærdig behandlet. Kun to mænd sagde ikke det, det var en gammel husmand P. West ved Pindelykke og Jørgen Christian; den første udtalte sig åbenlyst, den anden lod et par ord falde i en rus, og det glemte mølleren ham aldrig.

Fra den dag talte han aldrig til Jørgen Christian, og kvinderne i møllen lagde mærke til, hvor ondt hans øje blev, når han så sin nabo, eller talen faldt på ham.

Året gled hen og talen gik kun sjældent om den myrdede møller, eller om de to, der sad i arresten i Rønne og ventede – Hans Kuld og Rasmusken.

Men i det stille voksede en anden mistanke frem mellem folkene i hytterne om stubmøllen og Vestermarie kirke. Lars Møller nærede den med spredte ord og hentydninger, og den gik langsomt snigende fra mand til mand.

Mon ikke øvrigheden derinde i Rønne var på urigtigt spor? Kunne det ikke tænkes, at morderen var en helt anden? Anders Mikkelsen sagde jo bestemt, han havde set Ole Kofod løbe over vejen. Ole Kofod var en svirebroder, der spillede og drak, skønt han havde kone og tre børn at forsørge.

Så plejede Lars Møller forsigtigt at indskyde: "Ole – nej, men der er en anden, en høj mand, der lusker rundt, ham, kunne det være, var den, Jens Jacobsen så – hvem jeg tænker på, kan I vel gætte."

"Jørgen Christian," sagde folkene og skottede forsigtigt omkring sig.

"Jeg siger ingen ting," plejede mølleren at sige. Men det blev sagt tit. Og det virkede.

Andet afsnit

I

Mordsagen fra Vestermarie hvilede i et år til 24. januar 1835.

Kancelliråden kunne stadig ingen vegne komme med Hans Kuld; desuden gik det stærkt nedad bakke med hans helbred, og til sidst nødtes han til at tage sig en kraftig medhjælp. Til Erichsens store ærgrelse blev det auditøren, der konstitueredes på eget ansvar til at beklæde alle retter.

Auditøren var en mand først i trediverne, fint dannet, udgået fra et rigt hjem; hans fader var jurist, og hans embedsbane var straks efter hans eksamen begyndt under de bedste auspicier. Han havde haft ansættelse i generalkrigskommissariatskollegiet og ausculteret i flere retter, hvorefter han for få år siden var udnævnt til auditør og regimentskvartermester ved Bornholms milits.

Han var et hurtigt hoved, en ærekær mand med stor respekt for sit kald, livlig og behagelig i omgang, forstod at vinde småfolk og mente selv at forstå deres tanker og levesæt så godt som nogen. Han satte pris på et lystigt lag og særlig på smukke kvinder – en svaghed, som Rønne borgere smilede ad, og som kun kunne genere hans unge, meget huslige kone – al den stund han var en smuk og kraftig ung mand.

Der var nok for ham at tage vare på, og det forhør, hvormed han indledede sagens overtagelse, vidnede både om hans gode vilje og smukke hensynsfuldhed overfor hans principal, idet han i enhver henseende søgte at dække over sagens lange udsættelse.

Sandemand Holst nærede på forhånd nogen mistillid til den nye forhørsdommer. Dels var han en af de "førte" folk, som en

god født bornholmer altid mistroede, dels var han en streng foresat, som kontorfolkene frygtede, og endelig nærede den prikne sandemand ikke ringe frygt for at krænkes i den værdighed, han indesad med som stor gårdmand og dannebrogsmand.

Auditøren forstod imidlertid at tage Holst. Ved venlig nedladenhed blandet med en vis fortrolighed lykkedes det ham snart i sandemanden at vinde en varm beundrer. Som sporhund var Holst ikke ilde, og auditøren kunne godt have nytte af at stå sig vel med ham, allerede af den grund, at han, når han mente sig tilsidesat af sin foresatte, forstod med en mut træghed at modarbejde al undersøgelse og næsten gøre det umuligt for dommeren at få tag i folk og begivenheder.

Det gjaldt for Holst om at dække sin genvundne ven, møller Lars Peter, mod nye angreb, og da han følte, at han kunne få nogen indflydelse på auditøren, benyttede han denne udelukkende til at lægge et godt ord ind for mølleren.

Det var også nødvendigt; for auditøren var betænkt på at tage alvorligt fat på mølleren. Som naturligt var forresten, da sandsynligheden i høj grad pegede mod ham.

På egnen talte man ikke mere om møllerens delagtighed.

Holst anvendte al sin veltalenhed overfor dommeren for at rense mølleren, og der var jo desuden det, der talte for ham, at han altid havde levet i fred med Albert, og at Alberts kone, som altid havde været en flink kone og absolut ikke kunne mistænkes, holdt svært på svigersønnen. Auditøren lod sig virkelig også overbevise af sandemanden, og mølleren slap fra en virkelig fare. Auditøren ville have sat ham fast og opgav det kun efter sandemandens indtrængende forestillinger.

Men auditøren ville til bunds i sagen. Det måtte være Hans Kuld eller en af naboerne: Jørgen Christian eller Ole Kofod. Mest talte mod den sidste; særlig vidneudsagnet fra Anders Mikkelsen, der bestemt påstod, at han genkendte ham i den mand, der løb over vejen. Og det blev bestemt først at forhøre enken, dernæst Ole Kofod for at se, om der kunne komme noget ud af dét.

Enken vidste ikke stort at berette. Hvad hun udtalte, syntes nærmest at dække Hans Kuld. Møllerfolkene var svært ømme om denne – og besynderligt nok vakte dette ikke auditørens opmærksomhed.

Enken erklærede bestemt, at hverken Hans Kuld eller Rasmusken havde været i huset i de dage før mordet; derimod kom Ole Kofod der tit. Indbruddet kunne Ole Kofod have begået; men det kunne Jørgen Christian også, de ranede klædningsstykker fandtes ad den kant. Mordet kunne Ole Kofod have begået, derimod næppe Jørgen Christian, der på det tidspunkt var ret langt borte fra gerningsstedet.

Dette forhør bragte auditøren til at ane, at justitsen forfulgte et urigtigt spor. Herfor gjorde han nøjagtig rede til protokollen, hvor han angiver, at han byggede denne anskuelse dels på fakta, der talte mod, at Hans Kuld skulle have begået gerningen, dels på fakta, der talte for, at Ole Kofod havde begået den.

Det var væsentlig Rasmuskens udtalelse, der havde henledet mistanken på Hans Kuld. Men denne kunne forklares dels derved, at hun var blevet uvenner med ham kort efter mordet, dels derved, at hun virkelig troede ham skyldig. Desuden var det nu konstateret, at parret ingen ny underretning kunne have om Albert Dichs gang til Rønne, så uden den forudsatte

medvirkning fra Lars Møllers side, der nu måtte betragtes som ganske udelukket, var herpå ikke noget at hygge. Tillige gav forhørene auditøren det indtryk, at parret ikke var skyldigt. Deres og navnlig hans benægtelse var så vel gennemført i alle enkeltheder, at den måtte hvile på skyldfrihed.

Hans Kuld havde lært ikke lidt under sit lange fangenskab. Han var i sit fængsel holdt à jour med alt, hvad der skete der ude, og han forstod, at når anklagen mod mølleren var hævet, var han i salveten. Han skulle blot sige nej, og det blev han ved med af et godt hjerte.

Auditøren tilførte akten nogle betragtninger over hans naturel, der lyder således:

"Vel kunne arrestantens urimelige benægtelse af sit forhold til Rasmus Jesperske endnu vække mistanke mod ham, men inkvirenten antager det lettere at få denne arrestant på grund af hans ligegyldighed for sin existence til at bekende en forbrydelse, der ville pådrage ham døden, end formedelst den ham egne trods at bringe ham til at tilstå en forseelse, der ville bringe ham i forbedringshuset."

Hvis auditøren havde oplæst dette protokollat for Hans Kuld, ville han sikkert have voldt denne en virkelig fornøjelse og forsonet ham med den lange frihedsberøvelse. Langt rimeligere og langt mere sindrigt ville det have været at ræsonnere som så: Så længe Kulden kunne se, at de ikke vidste noget, hvorfor i alverden skulle han så tilstå noget som helst; det var dog rimeligere, at øvrigheden søgte sin viden hos andre, end at han, Kulden leverede den oplysninger til at sætte ham i huset på længere tid. Desuden havde Hans Kuld det meget rart i arresten; der var selskab, mad og brændevin og ikke noget at

bestille, et ganske behageligt opholdssted for en mand, der var "ligeglad ved sin existence".

Ole Kofod blev da stedet for retten umiddelbart efter, at enken var forhørt. Han stod først for tur i mistanke – det var jo ham, Anders Mikkelsen troede at have set snige sig efter Albert Dich.

Ole var i godt humør. Han tog altid livet rosenrødt, frygtede intet på jorden og troede sin gode skæbne. Humøret forlod ham aldrig, selv om det så nok så trangt ud for ham; og hvordan det gik eller ikke gik, slog han sig altid igennem. Folk holdt af ham, af hans muntre spøg og kvikke sange; hvor Ole Kofod gik ind, kom glæden med; mindst af alle lignede han en morder.

Auditøren tog imod ham med værdig strenghed og kulde; han tilførte protokollen en lang række betragtninger om sagen, særlig over de omstændigheder, der skulle bestyrke mistanken til Ole. Det varede en time; så samlede han sig til et skarpt angreb, og vendt imod Ole sagde han med stor bestemthed og styrke:

"Det er dig, Ole Kofod, der har slået Albert Dich ihjel!"

Ole så lidt forbavset på ham og svarede med sit stærkt syngende mæle:

"I næh, men hr. dommer dog, hvor kan De tro det?"

Selv retsvidnerne smilede. Ole selv skulle til at le med, men dommeren faldt over ham med stærke skældsord, så Ole skuttede sig og tav.

Så viste auditøren ham kortet og påviste, hvor let det havde været for ham at begå gerningen.

Ole kiggede lidt – han kunne ikke dy sig, og der undslap ham: "Ja, når en havde vidst alt det, hr.

regimentskvartermesteren her fortæller."

Vidnerne lo atter, og auditøren måtte slå til lyd med stor strenghed.

Så blev talen ledet hen på indbruddet, men Ole afparerede alle angreb med sit uforstyrrelige humør. Han havde spillet polskpas hos Funk på Klint med Jens Peter Gillesgård og Jørgen Christian – det kunne de vidne, og da de kom hjem, var tyvene allerede langt henne.

Ole Kofod gjorde for øvrigt trods sin usømmelige lattermildhed det bedste indtryk på auditøren. Han ville vel ikke være ved det, men han holdt af den art raske svende, og det syntes næsten utænkeligt, at en mand med et så åbent ansigt kunne være en menneskemorder. Imidlertid – han måtte anholde ham, og da dette betydedes Ole, sagde han med sit sædvanlige smil;

"Når Deres Højvelbårenhed befaler det, så mars, mars."

Denne ytring gjorde Ole til en helt i nabolaget, og alle, der havde vidnet mod ham, fortrød det bitterligt.

Men auditørens nye hypoteser stod på svage fødder.

II

I nabolaget vakte disse nye forhør megen opmærksomhed. Folk samledes hos smeden, og under megen latter blev Oles vellykkede optræden i retten drøftet. Sandemanden kom på tæerne med nye tilsigelser. Blandt dem, der tilsagdes, var også Jørgen Christian. Af alle var han den, der stod sikrest, da han vanskeligt kunne have begået mordet, eftersom han omtrent samtidig med, at dette skete, var ret fjernt fra gerningsstedet.

Det var ellers den almindelige mening, at havde det ikke været, var han da den, der først skulle mistænkes. I nabolaget var han som anført ilde lidt. I reglen plejer den slags ikke at være ufortjent, men Jørgen Christian havde næppe virkelig skyld heri. Han holdt sig for sig selv, passede sit og snakkede sjældent med nogen. Særlig efter Albert Dichs mord var han blevet indesluttet; konen sagde, han havde gjort sig så mange tanker over det, og det var vel troligt. Hans tanker gik så langt fra alle andres i sognet – der boede en egen fri stolthed i den ensomme mand, hvis vandel vel ikke var uplettet, men hvis livsanskuelse stod så langt over de andres i nabolaget.

Retten havde slået ned i det lille samfund ved kirken, rodet i alle gemmer, fængslet så den ene, så den anden, megen snak var der gået mellem naboerne, og alt dette havde fyldt ham med bitterhed og øget hans had til de store og mægtige og til dem, der havde noget og kunne leve mageligt, mens andre måtte slide og slæbe, ja, være fristet til at stjæle og myrde, når det kneb.

Til Rønne gik han sjældent mere, han viste sig knap i nabolaget og hængte over sit arbejde tidlig og silde.

Jørgen Christian modtog tilsigelse til at møde for retten. Han tog imod den, tavs, uden at sige for eller imod, men hans hænder knyttedes, og hans ansigt blev ligblegt. Han vidste også, at rygtet i det skjulte nævnede hans navn i forbindelse med mordet.

Uden at knurre var han mødt den 27. november, da mordet var friskt. Han vidste, at det måtte være så – alle andre mødte og han med dem. Men nu atter at skulle stå for retten i denne sag, som aldrig syntes at skulle få ende. Nu efter at de havde sat Ole Kofod fast. Ole, som var så uskyldig i dette forbandede mord, som det barn, der ligger i vuggen – det kogte i ham. Jørgen Christian hadede retten. En gang i sit liv havde han været hæftet og pint af en dommer, udskældt og torteret, endda han intet havde forskyldt, dømt til forbedringshuset, og kun ved et vidunder havde han reddet sit ærlige navn.

Og som denne sag står skrevet tørt i akterne, taler den klarere, end nogen gengivelse kan tale. Dommen, som var afsagt ved Vesterherreds ret den 12. juli 1815, indeholder følgende:

"Ved Jørgen Jensens og Jens Pedersens beedigede forklaringer og arrestanten Jørgen Christians egen tilståelse er det oplyst, at han har udladt sig med: At tarmene skulle rives ud af Magdalene Larsdatter, såfremt hun ej ville sælge ham sit hus. Hans foregivende, at han har tilladt sig denne udladelse i skæmt, er, efter omstændighederne, ligeså uantagelig, som det er ubevist, at det skulle være en anden mand, som ville eksekvere undsigelsen; men selv dette sidste antaget, var arrestanten ikke i den henseende uden brøde, da det, efter de nævnte vidners forklaring, kun var i det tilfælde, at han ej fik

huset, at undsigelsen skulle fuldbyrdes; og da han ikke har turdet nægte rigtigheden af Magdalene Larsdatters forklaring om, at han skal have udladt sig således: at hun nok skulle få så meget, at hun skulle få trang til at sælge. Det er fremdeles oplyst, at han om aftenen den 24. april sidstl. efter sengetid har tilligemed Mogens Jørgen Ipsen skudt udenfor Hans Peter Møllers hus. Derimod er der langtfra ej tilvejebragt noget bevis for, at arrestanten skulle have skudt ind til oftnævnte kone, men herfor er alene fremkommen nogen formodning. Actors over ham nedlagte påstand kan altså ikke tages til følge; ikke heller skønnes, at der af undsigelsen kan udledes et sådant bestemt fjendtligt sindelag mod konen, som kunne berettige til anvendelsen af 1-23-1, hvorimod straf af forbedringshusarbejde vil være passende og tiden, med hensyn til omstændighederne, af hvilke især hans ufrivillige bekendelse graverer ham, at bestemme til ½ år.

Om Mogens Ipsen er det bevist, at han på samme tid som arrestanten Jørgen Christian har skudt udenfor Hans Peter Møllers hus, og om Albert Dich er det oplyst, at han fulgte med Jørgen Christian og Mogens Ipsen, havende med sig en af ham af Hans Jørgen Smed leveret pung med krudt til anvendelse i tilfælde, at geværerne skulle slå klik. Derimod er Dich mod sin benægtelse ikke overbevist om, at han selv har skudt. Da denne Dichs og Mogens Ipsens brøde alene kan anses som en følge af kådhed, men ikke af ond vilje, og da derved aldeles ingen skade er sket, så findes det, at de ej bør straffes hårdere end med 4 dages fængsel på vand og brød.

Hans Jørgen Smed må, ved sin egen og hustrues forklaringer samt sagernes øvrige omstændigheder, anses overbevist om at

have lånt Jørgen Christian og Mogens Ipsen de to geværer, som de brugte til skydningen udenfor Hans Peters hus, samt en pung krudt. Så har han og under de optagne forhør afgivet vrange og urigtige forklaringer for at vildlede dommeren. Med hensyn hertil findes hans brøde at være i den grad større end Mogens Ipsens og Albert Dichs, at han bør hensættes i fængsel på vand og brød i 8 dage.

I øvrigt bliver samtlige tiltalte pligtige *in solidum* at betale alle af aktionen lovlig flydende omkostninger, dog således, at Jørgen Christian alene betaler de på hans arrest og forflegning medgåede omkostninger."

Denne dom overgik Jørgen Christian som følge af en anmeldelse fra husmand Hans Peter Møller, efter hårde kampe med en dommer, der ville ramme ham, fordi han stiv og stejl stillede sig mod ham. Den forkyndtes for ham i arresten; han bøjede sit hoved og tog imod den. Desuden, hvad kendte han til appel og højesteret i København, der vel som dommer var som hans dommer mod småfolk. De andre tiltalte erklærede, at hvad den dem idømte straf angik, ville de dermed lade sig nøje; men i henseende til de idømte omkostninger ville de først vide, hvad enhver af dem tilkommer at betale, derom ville de forhøre dommeren, før de kunne give svar. Elleve dage efter gav de, ved gentagen forkyndelse, følgende påtegning, hvis tekst synes at være skrevet af det ene forkyndelsesvidne: "Som vi underskrevne ingen har fornærmet, er heller intet over os klaget, for hvor ingen gerning er øvet, der er værdiget til påklagning, er heller ingen fornærmet. At den bornholmske milits ved given lejlighed øver sig med skyden med forsøg på deres egne geværers duelighed, er vel intet onde, der fortjener

straf, i særdeleshed, når ingens fornærmelse af os er sket. Vi deklarerer derfor appel med påstand, at den mod os ergangne dom vorder som urettelig aldeles underkendt."

Amtmanden påtegnede nu indstævning til højesteret: "da det vorder henstillet til det kgl. danske cancelli, om denne dom med hensyn til Jørgen Christian bør appelleres, og da de øvrige dømte have begæret bemeldte dom appelleret."

Af indstævningens forkyndelse ses det, at Jørgen Christian var løsladt "mod caution" indtil høsten var forbi.

Højesterets dom i denne sag af 10. oktober 1815 blev sådan: "Jørgen Christian, Albert Dich, Mogens Ipsen og Hans Jørgen Smed bør bøde de trende første hver 10 rigsdaler sølv og den sidste 5 rigsdaler sølv til Bornholms amts fattigkasse samt betale hver for sig de af actionen lovligt flydende omkostninger."

For Jørgen Christian blev denne dom uforståelig. Ikke, at han kunne indse, at højesteret var en mere retfærdig dommer, end dommeren i Rønne, han forstod kun slet intet. Men der fødtes i hans sind et dybt flammende had til den retfærdighed, der i et år havde pint ham og sluttet ham i lænker under rådstuen i den skumle, fugtige kælder, fordi han i spøg havde affyret et gevær for en nabos dør – et had blandet med frygt.

Han havde i de forløbne 20 år holdt sig fra retten, aldrig søgt den og den ej heller haft lejlighed til at søge ham. Nu stod han atter indstævnet for en dommer, hvis ry lignede dens, der i sin tid sluttede ham i lænker og dømte ham fra ære.

Han søgte sin tilflugt til sine trøstegrunde, den fatalisme, som han i de lange år, han sad bøjet over sit arbejde, havde væbnet sig med, når det gik ham imod, når børnene døde fra

ham, eller sygdom gæstede hans hus. Men om det var frygt eller harme, det vidste han ikke – han rystede som et espeløv, og konen troede, han havde koldfeber.

Selv var hun også tilsagt til møde; hun tog det roligt, som hun tog alt, og bad Vorherre om at styrke dem alle. Hun vidste sig fri og troede sin mand fri, ligesom hun stolede på Gud – men befippet var hun ligegodt.

III

Forhøret holdtes på sandemandens gård, Stensgård, i sognet. Det gjaldt om at konstatere, at Ole Kofod virkelig havde været hos Funk på Klint den nat, de brød ind hos Albert Dich. Til den ende afhørtes Dirik Funk og gårdejer Peter Jensen Gillesgård; de vidnede begge, at Ole Kofod og Jørgen Christian havde været på Klint og spillet polskpas. Noget over midnat var de alle gået hjem. Efter alt, hvad der forelå, var indbruddet hos Dichs foregået kl. 12, og efter de tvende fornævnte vidnesbyrd syntes det givet, at Ole Kofod og Jørgen Christian ikke kunne være skyldige i indbruddet hos Dichs.

Auditøren tog mod Jørgen Christian med et meget brysk ansigt. Han var bekendt med den Jørgen Christian for 20 år siden overgåede dom, og han kendte ham som en hård hals, hvis respekt for øvrigheden ikke var den største.

Han spurgte Jørgen Christian om, hvor han havde været den aften, indbruddet blev begået hos Dichs – og da han havde to forrige vidners udtalelser, og disse endogså efter det afgivne vidnesbyrd havde overtaget retsvidnernes plads som to gode og pålidelige mænd, tog han uden indvending mod Jørgen Christians forklaring om spillet hos Dirik Funk, der ganske stemmede med det oplyste.

Ved denne korte saglige eksamination genvandt Jørgen Christian sin ligevægt. Selv da auditøren begyndte et krydsforhør over ham, om hvad han havde foretaget sig den morgen, mordet fandt sted, bevarede han sin rolighed og svarede ganske, som han havde svaret kancelliråden. Forhøret

forløb hurtigt, uden at noget nyt kom frem, og han blev derefter dimitteret.

Jørgen Christian ville nu gå hjem, men det blev ham af sandemanden betydet, at det var rigtigst, at han opholdt sig så længe, indtil forhøret var forbi, da det jo kunne være muligt, at auditøren ville tale yderligere med ham.

Jørgen Christian blev – han gik op og ned i gården, egentlig uden at tænke, fordi han slet ikke kunne forstå, at der kunne være mere, og fordi han var træt af den spænding, hvori han havde været.

Lars Møller og Albert Dichs enke var også mødt til forhør. Mellem Jørgen Christian og møllerfolkene var forholdet siden Alberts begravelse blevet meget spændt. De sås ikke, hilste knap på hinanden, når de mødtes. Lars Peter skyldte Jørgen Christian for sin arrestation – trolig nok havde smeden for at lyve sig fra sin sladder givet Jørgen Christian skylden for den løse tale, der var gået i nabolaget. Jørgen Christian ville ikke rense sig; han vidste knap nok grunden til naget. Det var ham nok, at mølleren ikke så til ham – så fik han lade være.

Imidlertid holdt auditøren forhør. Han begyndte med møllerfolkene og fandt det rettest først at forhøre Karen om svigersønnens forhold. Karen holdt på Lars Peter som før, og sluttelig spurgte auditøren hende da, om hun troede naboerne til mordet. Karen kunne godt lide Ole Kofod og syntes, det var hårdt, han skulle skyldes for det. Hun sagde da også, at skulle nogen af naboerne have gjort det, måtte det snarere være Jørgen Christian.

Det var første gang, nogen i retten havde sigtet Jørgen Christian. Auditøren genkaldte straks i erindring den høje,

magre mand med det mutte, bestemte ansigt; han havde allerede noget mod ham – hele hans fortid, hans væsen, kort sagt meget, men hans alibi syntes så godt, at der vel næppe kunne være tale derom.

Sagen kunne jo imidlertid undersøges, når lejlighed gaves, hvorfor han dimitterede enken.

Lars Møller blev nu forhørt – mindre som sigtet, auditøren havde en følelse af, at dette ville være unyttigt; havde Lars Peter del i udåden, så var den sag i hvert fald således forkludret, at der ved almindelig afhøring intet kunne bringes ud af ham. Han gik derfor omveje, spurgte ham, om han havde talt til nogen om Albert Dichs penge, om at denne skulle til Rønne eller nævnt dag eller time for Ole Kofod eller Jørgen Christian. Han nævnte Jørgen Christian for ikke at rette anklagen skarpt mod Ole Kofod, som han vidste var møllerens ven.

Lars Peter udtalte sig forsigtigt – han kunne ikke have talt om penge, al den stund han ikke vidste, at svigerfaderen havde penge. Dette havde han sagt tit, det havde egentlig været hovedpunktet i Lars' forsvar og lød vel utroligt, men havde ikke været til at afbevise. Nu føjede han noget til, som var nyt. Han sagde, at skulle noget have bevirket mordet, måtte det vel være det, at Fodagre-manden i fleres påhør lørdagen før mordet på en auktion havde sagt, at han skulle ned til Dichs med en drøsse penge. Da disse ord blev sagt, stod Jørgen Christian hos; men om dette var tilfældet med Ole Kofod, erindrede han ikke, dog huskede han, at Ole Kofod var på auktionen. Hvem de omkringstående forresten var, erindrede han ikke. Han erindrede, at Ole Kofod var på møllen en time, før den gamle gik til Rønne; hans ærinde huskede han ikke.

Auditøren havde stadig Jørgen Christian i tanke, og da hans navn blev nævnet her, slog det ham som et underligt tilfældighedens spil. I den grad havde denne mand gjort indtryk på ham, at han ganske overså, hvad dog næppe under andre omstændigheder ville have undgået hans opmærksomhed, at Lars Peter ved sin beretning, hvorved Jørgen Christians navn indflettedes i sagen, blottede sig selv på et meget væsentligt punkt. For når han på auktionen havde hørt Fodagre-mandens udtalelse om pengene, kunne han ikke være uvidende om, at hans svigerfader havde penge, i hvert fald da ikke mere uvidende end Jørgen Christian. Men alt dette så auditøren ikke – hans tanke forfulgte det nye spor, og efter at have fået en udtalelse af Lars Peter om, at han ej erindrede, om Fodagre-mandens ord i den grad blev bemærket af de omstående, at de blev videre omtalte, dimitterede han Lars Peter.

Auditøren lod herefter atter Jørgen Christian kalde, men først overvejede han alene med sig selv det nye, der var kommet frem.

Han måtte tilstå for sig selv, at dette ikke var meget. Det måtte anses for givet, at Jørgen Christian var uskyldig i indbruddet hos Dichs lørdagen før mordet. Det var givet, at han kl. 9½ havde været ved brændet i skoven. Nyt var ikkun dette, at han vidste, at Dich havde penge, og at møllerfolkene mere troede ham til gerningen end Ole Kofod. Alt dette faktiske var imidlertid auditøren af mindre vægt. Han følte sig nervøs, det var ligesom grebes han af en stemning, han ikke kunne forklare sig, som sagde en indre stemme ham, at han havde den skyldige, at Jørgen Christian var manden, og at det skulle

komme for en dag ved hans undersøgelse. Overanstrengt og nervøs, som han var efter det hårde arbejde, tænkte han et øjeblik på at udsætte forhøret; men så var det, ligesom den profetiske stemning, der var over ham, tvang ham til at samle alle sine kræfter og gøre et stærkt forsøg på at nå sit mål med ét slag. Han vædede sine læber med lidt brændevin og lod Jørgen Christian kalde.

Jørgen Christian trådte hastig ind og kastede straks et fuldt blik på dommeren. Auditøren blev længe stående tavs og så meget fast og bestemt på ham. Så begyndte han at tale, halvsagte, inderligt, alvorligt. Han foreholdt Jørgen Christian, at morderen måtte være en af de nærmeste naboer, at det måtte være enten ham eller Ole Kofod, og at det ikke var afgjort, at det ikke var ham.

Her gjorde han en pause og satte sig ned for bordets ende, mens Jørgen Christian stod op ved den anden. Så talte han:

"Et skal du nemlig vide, Jørgen Christian, at det bevis, du vil søge i, at du har været ved brændet og mødt Niels Marker, er intet værdt i verden."

Her slog han sin hånd i bordet med et slag og fortsatte: "Føret var nemlig slet i skoven for en kørende, og intet kunne hindre dig i at skyde genvej igennem krattet, så du kunne indtræffe før Niels Marker på stedet, endda du havde forøvet mordet."

Jørgen Christian stod for bordenden; det sortnede for hans øjne. Han så efter 20 år den samme skarpe røst flænge hans forsvar, det svimlede for ham, han følte, som skulle han styrte, men han samlede al sin kraft, og hans hænder knyttedes, som skulle hans negle sprænges. Med voldsom kamp fik han presset

et smil frem og lod sine øjne hvile så koldt, som han kunne, på dommeren, der så gennemborende skarpt på ham.

Så fortsatte auditøren, idet han rejste sig og gik tæt hen til ham: "Havde du bedt Niels Marker om at køre brændet for dig?"

"Ja," svarede Jørgen Christian kort.

"Og var det dig bekendt, at han ville komme og hente dig med hest og vogn?"

"Ja," svarede han atter.

"Hvorfor blev du da ikke hjemme og ventede på ham?"

Jørgen Christian tav. Herpå var det ham ikke muligt at svare. Hvorfor blev han ikke hjemme, hvorfor blev han ikke hjemme, hvorfor i al verden blev han ikke hjemme? Blodet susede i hans tindinger, han følte, han var fortabt. Han anspændte al sin evne og nåede kun at stamme så lavt og spædt: At han ville lave til ved brændet. Samtidig anstrengte han sig for at finde grunde, og spørgsmålet lød ustandseligt for ham: Hvorfor blev du ikke hjemme?

Så satte auditøren sig til rette i stolen og så længe på ham. Dernæst begyndte han med rolig stemme at forklare, hvorledes Dich indhentedes af Anders Mikkelsen, hvorledes Anders Mikkelsen havde talt med Niels Marker, og hvorledes Jørgen Christian måtte være gået ud, samtidig med at Dich forlod sit hjem.

Med et fast, skarpt blik føjede han så til: "Jeg skal sige dig, Jørgen Christian, hvorfor du gik, inden Niels Marker kom – fordi du skulle ned til Lundingebuskene og slå Albert Dich ihjel – morderhund, som du er."

Det var, som brast det inden i Jørgen Christian. Ikke en lyd undslap ham – som et såret dyr stod han med øjet halvt

nedslået, halvt fæstet på sin fjende.

Sveden sprang på auditørens pande. Nu stod han ved målet – nu løste spændingen sig, hele den overnaturlige ophidselse, hvorunder forhøret var holdt – alt løste sig som et tågeslør. Sløret om mordet var revet til side af ham ved en lykkelig indskydelse.

Intet i verden var sikrere – der stod Albert Dichs morder for ham, skælvende ved at være opdaget, rædselsslagen over gengældelsen, der kom sikkert, så uanet som lynet fra den klare himmel. Nu gjaldt det blot at gribe til at nå sejren i det samme minut.

Auditøren gik hen imod Jørgen Christian og sagde atter dæmpet, indtrængende og mildt:

"Let din samvittighed ved en åben, uforbeholden tilståelse, om du vil vente nåde i dette liv eller i det næste."

Jørgen Christian rystede endnu; han hævede hovedet og hviskede: "Jeg har ikke slået Albert Dich ihjel."

"Du lyver, morder!" tordnede auditøren imod ham, "du lyver, kæltring! Du, som er straffet for lovovertrædelser, ilde berygtet mellem naboer, sigtet for ulovlig krohold og skovtyveri."

Det jog igennem Jørgen Christian. Han følte en lyst til at springe løs på denne mand, gribe ham i struben og kvæle ham med sine hænder; men så steg tanken om hans hjem og frelse op i ham – han ville ikke, han ville ikke ligge under. Koldt, kort og skarpt viste han sigtelsen for lovovertrædelse tilbage, for krohold og skovtyveri – fast og bestemt værgede han sig mod disse anklager.

Auditøren lod ham tale ud. Så gentog han næsten hvislende:

"Det er dig, der har myrdet Albert Dich – hvorfor blev du ikke hjemme?"

Atter kom det usalige spørgsmål op i Jørgen Christian: Hvorfor blev du ikke hjemme? Han hviskede næsten lydløst: "Jeg har ikke slået Albert Dich ihjel."

"Efter at deponenten med bestemthed var beskyldt for at have begået mordet, nægtede han dette på en højst mistænkelig måde og med langt mindre kraft, end når der påduttedes ham mindre forbrydelser, hvori han ej vil have gjort sig skyldig."

Det sortnede for Jørgen Christians øjne – han hørte diktatet som en fjern larm og kom først ret til sig selv, da auditøren dekreterede, at han af udbyggervagten skulle føres til Rønne, og der skulle lægges beslag på hans person.

Så blev han afført og retten hævet.

Auditøren kørte hjem med lettet hjerte. Det var, som sang fuglene stærkere og skinnede solen klarere over Østersøens blanke vand på den kolde martsdag. Målet var nået – Albert Dichs morder var i rettens vold. Kom der end kamp, den måtte føre til sagens afgørelse, og han, auditøren, høstede lønnen og æren.

Det var en festdag for ham, den skønneste i hans liv. Forhøret ville han fortsætte, straks han kom til Rønne, for at forfølge sejren med det samme.

IV

Forhøret i Rønne holdt auditøren på sit eget kontor. Han ville ikke forstyrret kancelliråden, som var temmelig dårlig, og han undgik Erichsen – først når sagen var ganske oplyst, ville han nyde sin triumf. Jørgen Christian fastholdt sin uskyldighed – straks med noget større suffisance, syntes auditøren – formodentlig som følge af en på vejen til Rønne lagt slagplan – senere mere forsagt. Intet fremkom, der kunne svække dommerens overbevisning.

Auditøren lod Hans Kuld komme for at se, hvilket indtryk dette ville gøre på begges gemytter. Han talte venligt til Hans Kuld og meddelte ham, at han nu troede på hans uskyldighed, og at det var Jørgen Christian, der var morderen, hvorhos han lod lænkerne tage af Hans Kuld og lægge på Jørgen Christian. Jørgen Christian stod tavs med nedslagne øjne. Hans Kuld derimod gentog med frit øjekast forsikringen om sin uskyldighed.

Auditøren prøvede nu på at gøre en lille ekstrafangst. Han sagde i den venligste tone af verden til Hans Kuld, at hvis han ville tilstå sit forhold til Rasmus Jesperske, ville hver mistanke til ham være hævet, og han blive sat på fri fod. Men Hans Kuld var på sin post. Han kastede et forskende øjekast på dommeren og Jørgen Christian; åbenbart troede han, det hele var aftalt spil for at få ham til at forløbe sig, og med den roligste stemme af verden forsikrede han, at han med glæde ville gøre, hvad dommeren ønskede, men lyve sig og Rasmus Jesperske noget på, det kunne han ikke forsvare, og det kunne ingen heller have glæde af.

Auditøren bed sig i læben, men var ganske glad ved, at det ikke længere var Hans Kuld, han skulle eksaminere, for det følte han bestemt, den mand fik man ikke klemt noget ud af, om man så spændte ham på pinebænken. Han lod Hans Kuld føre bort; han ville ikke løslade ham, før han havde talt med kancelliråden om det, men Hans blev sat i en mildere arrest, hvad der forundrede ham meget.

Forhøret over Jørgen Christian fortsattes en tidlang. Det oplystes, at han skyldte Albert Dich 40 daler – en omstændighed, som auditøren ikke kendte, men som kunne være bekendt – det viste sig senere, at det var konstateret dagen efter mordet, da obligationen fandtes mellem møllerens papirer. Desuden oplystes det, at Jørgen Christian var gået hjemme fra med en håndøkse, men dette faktum var ikke særlig bemærkelsesværdigt, når det erindredes, at han gik ud for at skove.

Visheden om at have fundet morderen blev ikke ringere hos auditøren, men han følte trang til at ruste sig noget bedre og navnlig gennemgå sagen inden et nyt forhør, særlig indkalde alle de førte vidner og få en gentagelse af de afgivne forklaringer. Derfor udsatte han forhøret og lod Jørgen Christian føre i sikker arrest.

V

Auditøren tilbragte en urolig nat. Ved sin hjemkomst fra forhørene havde han været næsten berust af stolthed og glæde; hans lille stille kone, der sad omgivet af en mængde små børn, for hvis renlighed og forsyning med føde hun sørgede, havde med undren spurgt ham, hvad der var hændet ham, og med en stemme, der skælvede af stærk bevægelse, havde han meddelt hende, at han havde fundet morderen fra Vestermarie.

Fru auditøren havde umiddelbart derefter givet en fremstilling af nogle fordøjelsesvanskeligheder, der generede familiens næstyngste, og auditøren havde trukket sig tilbage til sit lønkammer i sikker følelse af, at når han af og til så lidt langt efter andre yngre fruentimmer, så var det en simpel følge af, at hans hustru ikke forstod ham og hans ophøjede kald.

Men mod natten blev han urolig. Han fik skrupler af en ganske ejendommelig art. Som dommer var han en ganske hæderlig mand, og han ville hellere opgive sin store erobring end sikre sig sejren ved den mindste tilsnigelse på sandhedens bekostning. Han troede fuldt og fast, at Jørgen Christian var morderen – denne følelse var kommet over ham så stærk og oprindelig, at han ikke kunne tvivle – men han frygtede for, at det ikke skulle være muligt at samle kendsgerninger således, at det alibi, der havde halvandet års forspring, kunne afbevises.

Det var bitterlig koldt, og auditørens lille kone snorkede efter en vel anvendt børneplejedag, da han selv efter uroligt at have kastet sig frem og tilbage på sit leje stod op og listede sig ind i sit studereværelse. Ilden i kakkelovnen var gået ud, han fik moderatørlampen tændt og hyllede sig i sin pels og et

kanedække, som han svøbte fast om benene. Så fik han sagen frem, gennempløjede alle de talrige forhør, tegnede og ridsede på landinspektør Balslevs kort, noterede og regnede, så sveden sprang frem på hans pande, og han måtte løsne kanedækket om sine ben.

Han ville ikke tage fejl. Det kunne være godt nok, at han på en næsten profetisk indskydelse havde overvældet denne mand med de hårdeste beskyldninger – det var et tag, inkvisitionsdommeren måtte bruge, fordi det nu engang virkede på den, der således stilledes som anklaget. Betingelsen for, at det skulle virke, var et blødt gemyt, og vel stemmede det ikke med det, der almindeligvis fortaltes om Jørgen Christian, at anse ham for et blødt gemyt, men umuligt var det ikke, at man kunne have taget fejl. I hvert fald følte auditøren sig overbevist om hans brøde; sit resultat havde han nået ved at benytte den metode, som han i grunden misbilligede, men som i dette specielle tilfælde havde et forsvar i den stærke indskydelse, der havde sagt ham: Her har du morderen.

Dette var ham dog ikke nok – han ville have fast bund under fødderne. Han ville i det næste forhør kunne optræde som den, der vidste alt, som den, der kunne pille den sigtedes forsvar fra hinanden i små bitte stumper og tvinge ham til fuld og hel tilståelse. Mod Jørgen Christian nærede han de velvilligste følelser. Denne mand, der havde været så hensynsfuld at begå et mord under sådanne omstændigheder, at han, auditøren, efter mere end et år skulle grave det frem af mørket, være den, der satte fingeren på stedet og sagde *her* – denne mand skyldte han en erkendtlighed, som han var beredt til at yde. Ganske vist måtte han ulejlige denne mand med forhør og fængsel, måske

endogså gå så vidt at dømme ham fra ære, liv og gods og overantvorde ham til mestermanden til afhuggelse af højre hånd og hoved og senere anbringelse på stejle og hjul. Dette var ubehagelige faktiske følger af det hele, men det skulle ikke, så længe sagen stod på, fordærve det gode forhold mellem ham og morderen.

Han ville gøre for denne mand, hvad han kunne. Imidlertid gjaldt det først og fremmest om at væbne sig; for det var let at regne ud, at selv om morderens modstand ikke syntes at blive særlig stærk, ville han dog næppe give sig for det første anløb, og hans forsvarsmateriale måtte slås ham af hænder.

Han troede fuldt og fast på hans brøde. Ingen havde nogensinde rokket ved Jørgen Christians alibi, forhøret den dag havde haft til hensigt at undersøge, hvorvidt Ole Kofod havde været delagtig i indbruddet hos Dich. Jørgen Christian var kun forhørt for en fuldstændigheds skyld. Det var konstateret, at såvel han som Ole Kofod ikke havde været delagtige i indbruddet. Auditørens mistanke til Ole Kofod, der til en begyndelse havde været stor, var af rent psykologiske grunde svundet stærkt. Eksaminationen af Ole Kofod lod altså ikke stor mistanke tilbage. Men den nye vej, han var slået ind på, den vej, der førte bort fra kancellirådens forhør og sigtelsen mod Hans Kuld, hvem han selv havde anset for skyldig, indtil hans mistanke tog en anden retning, den vej måtte han følge. Så var det, tilfældet kom ham til hjælp. Enken og Lars Møller nævnede Jørgen Christians navn og historien om Fodagre-manden; dette ledte ham til at anstille undersøgelse, om virkelig dette alibi var så sikkert, og han konstaterede, at det intet var værd. Naturligvis måtte dette punkt først undersøges, men hvad der

mest af alt gjorde ham sikker i sagen, var deponentens holdning, den forsagte, åndsfraværende, vage benægtelse, den indre uro hos denne ellers ganske sikre mand. Det var et indicium af allerstørste betydning, stærkt nok til at begrunde hans overbevisning og underbygge den med en realitet, den første spontane indskydelse havde manglet.

Ud fra denne betragtning lagde auditøren sin felttogsplan. Han turde forudsætte Jørgen Christians skyld og skulle kun afkræfte, hvad denne kunne anbringe til sit forsvar.

Ikke et gran tvivl, end ikke det mindste, nærede han om hans brøde. Det gjaldt først og fremmest at få konstateret tiden for mordet nøjere end sket, dernæst undersøge terrænforholdene og de forhold, under hvilke mødet mellem Jørgen Christian og Niels Marker havde fundet sted. Alt andet passede. Det billede af mordet, som auditøren havde dannet sig og som stod fast for ham nu, mens han gennemgik sagens akter, var følgende:

Jørgen Christian havde vidst, at Albert Dich havde penge – vidst det fra Fodagre-manden – (det første punkt, der skulle belægges med vidnesbyrd). Han havde da tilsagt Niels Marker til at møde, for at aflede mistanken fra sig, idet han vidste, at Albert Dich ved nitiden ville gå til Rønne (det andet punkt, der skulle oplyses). En halv time før Niels Marker skulle komme, gik han ud, ihjelslog og plyndrede Dich og begav sig hastigt til mødestedet, hvor han traf Niels Marker (dette punkt skulle være genstand for tilståelse), idet han dog undervejs var set af Jens Myregaards hustru, mens han løb op mod nordøst (det tredje punkt, der skulle belægges med vidnesbyrd).

Auditøren gjorde de fornødne notitser og skrev de fornødne tilsigelser. Kulden var efterhånden blevet stærkere – han

rystede, da han rejste sig. Men med en fast bevidsthed om at være på rette vej, begav han sig mod sovekammeret. Den gamle bornholmer i spisestuen slog fem slag, og på vejen over gangen mødte han stuepigen, den lyse Stine, som han ellers gerne ofrede et venligt ord og øjekast. Han så hende næppe, da hun gled forbi med lys og fejespån.

Stadig optaget af de samme tanker lagde han slåbrokken og gled ned i sengen ved siden af den lille kone, der et øjeblik forskrækket slog øjnene op, for straks at snorke videre, inden dagen begyndte med det brydsomme arbejde om de mange små børn.

VI

De folk af udbyggervagten, der bragte Jørgen Christian til Rønne, blev siden adspurgt om, hvad han havde sagt; de kunne kun meddele, at han havde været temmelig tavs, men dog bestemt forsikret, at han var uskyldig i mordet på Albert Dich.

Han blev indsat i det nye arresthus i en arrest nærmest indgangen. Rummet var nyt, ganske pynteligt, med hvidtede vægge, blanktskuret gulv og briks af brædder og et bord fastgjort i muren. Vinduerne var temmelig store og sad helt oppe under loftet. Det slog straks Jørgen Christian, at det var et ganske anderledes fint rum end den rådstuekælder, hvori han sad for 20 år siden. Men der var stærk slå for døren og svære bolte. Gevaldigeren Claus Thuleborg kendte han godt, det var en stor, ordknap mand, der ikke gjorde nogen fortræd, men var lydig som han var fåmælt.

Det var mørkt, da Jørgen Christian slap fra forhøret på kontoret, og kort efter indsættelsen i arresten blev der lagt lidt halm og et tæppe ind til ham, og han fik befaling til at gå til ro.

Jørgen Christian var bedøvet ved det, der var sket. Han kunne ikke forklare sig det hele. At mistanken kunne være faldet på ham i sin tid, anså han for noget selvfølgeligt, og havde ikke disse omstændigheder været med Niels Marker, måtte han have været forberedt på at blive indespærret som Hans Kuld, Lars Møller og Ole Kofod. Hans fatalisme ville have båret ham ud over det, det gik, som det måtte gå. Men som det nu var kommet, overvældede det ham. Hans værn var væltet over ende ved et spørgsmål, på hvilket han ikke havde kunnet

give virkeligt svar. Han følte selv klart, hvor galt dette var, men fejlen var begået, nu gjaldt det kun at råde bod på den.

Med hensyn til sit forsvar var Jørgen Christian straks klar over, at der var kun en ting at gøre, at sige så lidt som muligt og fastholde ikke at have gjort det. I sin forrige sag, som han i lange vinteraftener nøje havde gennemgået, havde han begået den fejl at sige noget. Han havde indrømmet at have sagt til Magdalene Larsdatter, "at hun nok skulle få trang til at sælge". Det havde de vendt og drejet således, at de havde fået ham dømt til ½ års forbedringshus – rigtignok var han sluppet ved noget, de kaldte appel, som han ikke havde rigtig rede på, men det var i hvert fald ikke dommerens skyld. Det kunne ikke hjælpe at trættes med de folk, de blev bare vrede, når man sagde dem imod, og når han ellers tav, kunne de da ikke sige, han havde sagt noget vrangvilligt, som de plejede, eller beskylde ham for at lede dommeren vild. Fremfor alt ville han være rolig og ikke fare op – de folk kunne han dog ikke magte, og det gik vel, som det skulle gå, alligevel. Når alt kom til alt, kunne de jo dog ikke overbevise ham om noget, når han kun nægtede, og så slette kunne naboerne dog ikke være, at de falskelig ville vidne ham hans hals fra, for om ham kunne de intet vide. Hans Kuld ville han slet ikke omtale for dommeren, han ville rolig lade alt gå sin gang og kun sige, at han selv var uskyldig. Dommeren havde jo ingen grund til at hade ham, skønt han var faret op mod ham med mange lede og stygge ord.

Jørgen Christian kendte næppe sig selv igen, så sagtmodig var han blevet, men han var vis på, at det var klogt, de kunne dog ikke holde ham ret længe, bare han skikkede sig vel, de kunne jo ingenting bevise. Værst var det med dem derhjemme,

de blev vel urolige; men måske kunne han få skikket bud til dem, at de skulle være ved godt mod. Det måtte være den 5. marts efter hans beregning, og den 8. havde han lovet et arbejde færdigt; mon han fik lov til at arbejde på det i arresten?

Jørgen Christian sov ikke videre den nat, men var ganske godt ved mod. Hvad skulle de egentlig kunne gøre ham, når de ikke havde kunnet få bugt med Hans Kuld, der havde siddet et helt år.

VII

Den 6. marts kl. 9½ fortsatte auditøren forhøret på byfogedkontoret; det var hans hensigt at afhøre vidnerne fra den første dag, særlig Anders Mikkelsen og Niels Marker, og angående dette forhør er der tilført protokollen følgende:

"I retten fremstod husmand Anders Mikkelsen, som, efter opfordring, på det fremlagte situationskort tegnede det punkt, hvor han omtrent var truffet sammen med husmand Niels Marker, da de, som omforklaret, mødtes, den dag, mordet blev begået; ligeledes betegnedes stedet, hvor han talte med Dich. Efter sit bedste skøn (hvilket af kortet ses at kunne have rimelighed, især da den af Mikkelsen tilbagelagte vej går nedad bakke) antager han, at han har været på det punkt, hvor han traf Albert, da Niels Marker har været hos Jørgen Christian. Endvidere afsætter komparenten det punkt, hvortil Niels Marker skulle køre i skoven, hvilket falder omtrent midtvejs mellem Peder Wests og Bjergegården. Ligeledes afsættes efter komparentens beskrivelse den vej, som Niels Marker skulle tilbagelægge for at komme til dette sted. Sammenlignes nu afstanden fra mordstedet og til Markers bestemmelsessted og ligeledes afstanden mellem Jørgen Christians hus og dette sted, bliver efter øjesyn førstnævnte afstand den længste, men komparenten vil dog antage det muligt, i betragtning af kørevejens slette tilstand og krogede retning, og at morderen er forklaret (af Jens Myregaards kone) at løbe af al kraft tværs på stedet gennem skoven, at denne kunne være kommet først. Komparenten henholder sig til sin tidligere forklaring, at han tror i den, som sprang efter Dich, at have genkendt Ole Kofod;

bestemtere vil han ej ytre sig; han var kun i en afstand af omtrent 100 skridt. Jørgen Christians rygte er ej godt; Ole Kofod vil han derimod mindre tiltro en sådan gerning. Ratihaberet. Aftrådt."

Rigtig tilfreds med dette udsagn var auditøren ikke. Ganske vist er muligheden for, at Jørgen Christian kunne have forøvet mordet og alligevel rettidig have nået brændet, næsten klarlagt. Men selv om Mikkelsen beredvilligt tiltræder auditørens hypotese, at Jørgen Christian er morderen, og navnlig er villig til at sige, at hans rygte er mindre godt, hans karakter mindre åben end Ole Kofods, så er det påfaldende, at han fastholder sin udtalelse om straks at have genkendt Ole Kofod – der denne gang fremsættes i mere bestemte udtryk end i det første forhør. Imidlertid må det erindres, at Anders Mikkelsen kunne have sine grunde hertil, det var hans udtalelse om, at have set Ole Kofod, der væsentlig har foranlediget mistanken mod denne, og det ville være betænkeligt for Anders Mikkelsen straks at gå fra dette udsagn, når mistanken vendtes andet steds hen. Ole Kofod var en hidsig mand, og det ville let kunne pådrage Anders Mikkelsen ubehageligheder fra den kant, om han var vaklende i sit udsagn.

Efter det foreliggende tillægger auditøren imidlertid hans udsagn ringe betydning på dette punkt.

Derefter fremstod Niels Marker, om hvem det i forhøret hedder: "Igen Niels Marker, hvem kortet ligeledes blev forevist med de samme nys tilføjede tegninger, hvilke han også finder rigtige, ligesom han i det hele er enig med aftrådte komparent med hensyn til alle de slutninger, som er uddragne af nævnte lokale omstændigheder. Anders Mikkelsens forklaring blev

derfor for så vidt oplæst for ham og af ham i en enhver henseende ratihaberet. På given anledning tilføjes endnu følgende: Jørgen Christian havde den foregående dag anmodet komparenten om at køre brændet for sig fra det på kortet betegnede sted i skoven; han erindrer ej, at aftale var truffen, at han skulle afhente Jørgen Christian, men dette, troede han, fulgte af sig selv, da skovvejen løb lige forbi dennes hus. Komparenten talte dernæst med Jørgen Christians kone, som sagde, at manden for omtrent en halv times tid siden var gået op ad skoven, hvilket han erindrede var *ipsissima verba*. Komparenten opholdt sig der ej længere, end behøvedes, for at spørge om Jørgen Christian og modtage det ovennævnte svar. Komparenten kørte meget langsomt, da hestene var slet fodrede og vejen på denne årstid meget sølet. Han så ej Jørgen Christian foran sig, men formedelst den tætte skov og de mange krumninger var han heller ikke i stand til at se langt frem for sig. Han traf Jørgen Christian i et gab i skoven tæt ved brændet og i sydvestlig retning for samme på et sted, han skulle passere. Det lod, som om han nys var ankommen; dog observerede komparenten, som ej kunne nære nogen mistanke, ej, at han var forløben eller pustfuld. Han angav ingen grund, hvorfor han ikke var oppebleven komparenten; han ytrede kun, at han var gået noget forud; han havde intet bestilt ved brændet; han var forsynet med en håndøkse, som ej var større, end han kunne have skjult den med skaft i bukselommen og under vesten. Blod eller andet mistænkeligt mærkede komparenten ikke. Deponenten tilføjer endnu af sig selv, at hans mistanke, da han hørte gerningen omtale, ville være falden på Jørgen Christian, såfremt han ej havde truffet ham til meldte tid

temmelig fjernt fra gerningsstedet; desuagtet tror han det muligt, at en rask og let mand som arrestanten kunne begå mordet og dog komme til bestemmelsesstedet før ham. Ole Kofod har egentlig intet slet rygte på sig. Ratihaberet. Aftrådt."

Efter dette forhør hævede auditøren retten. Han var ganske fornøjet med Markers udtalelser, det var lykkedes ham at få dem til at falde sammen med hans egen tanke. Hvad der særlig bestyrkede ham i antagelsen, var dette, at alle var enige om at tillægge Jørgen Christian et slet rygte. Han skildredes som en indesluttet fåmælt person, der vel ved adskillige lejligheder kunne være snaksom, men i almindelighed skyede alle og holdt sig for sig selv. Særlig om mordet havde han aldrig villet tale og aldrig blandet sig i de mange samtaler, der om den genstand særligt sidst afvigte vinter havde været ført i nabolaget.

Auditøren ville nu underkaste Jørgen Christian et nyt forhør på grundlag af de indhentede oplysninger og håbede ved skarp eksamination at nå at få den ikke særlig vanskelige inkvisit til at afgive tilståelse.

VIII

Om eftermiddagen kl. 3 holdt auditøren det 3. forhør over Jørgen Christian. Han skiftede taktik, han ville en stund lang underholde sig roligt næsten venligt med ham om generalia, hans fødsel, opdragelse, kår og videre for at vinde indsigt i hans måde at tale og tænke på, lære ham at kende så at sige i det daglige liv. Dernæst ville han tale med ham om mordet, om hvad der kunne tænkes bekendt mellem folk, om auktionen på Bjergegård og Fodagre-mandens udtalelser, tale med ham om den ham overgåede dom for skuddet ved hans Peter Møllers hus og således efterhånden danne sig et billede af ham i relation til mere almindelige, dagligdags ting for så til slut at eksaminere ham skarpt om mordet og se, hvorledes dette forhold bevirkede en forandring i hele mandens optræden og talesæt.

Hvis Jørgen Christian havde troet at kunne slippe ved at være rolig og indladende, havde han forregnet sig; for havde han fulgt sin natur og sin sædvanlige fremtræden, ville han overfor alle dommerens spørgsmål have været mut og utilgængelig, og auditøren ville ikke have nået videre til bedømmelse af hans karakter end han ved første forhør var nået. Nu havde imidlertid Jørgen Christian foresat sig at være høflig og sagtmodig, og dette blev til stor skade for ham.

Han svarede flydende og klart på alle spørgsmål om fødsel, opdragelse, vilkår og familieforhold, han fortalte at han havde sit jævne udkomme, talte om gælden til Albert Dich, ja, tvang sig endogså til at tale fuldkommen rolig om dommen af 1815; han sagde ganske åbent, at han var dømt, men senere frifunden. Det slog ham selv, at han svarede meget frit og rask.

Auditøren havde en egen jævn velvillig måde at tale på, han kunne stundom lade falde et spøgefuldt ord og syntes usædvanlig godt kendt med forhold på landet og mellem småfolk. Jørgen Christian begyndte næsten at tro, at han var kommet på bedre tanker og nu indså, at han havde været på gal vej med sin mistanke.

Men efter at forhøret havde varet en times tid, begyndte dommeren igen med sine bestemte sigtelser. Først sagde han ganske fredeligt, at det var forståeligt, at Jørgen Christian kunne være bukket under for fristelsen, og at fejltrinnet vel var stort, men at der dog ved anger var nåde for sligt; men da Jørgen Christian for at afværge yderligere sagtmodigt indvendte, at han var ganske uskyldig, fo'r dommeren op og talte ham så hårdt til, at han ofte befrygtede, at han ville anfalde ham med hug og slag.

Han ville dog ikke være hård; men jo heftigere dommeren blev, des blidere forsøgte han at være.

Denne hans optræden gjorde et ganske omvendt indtryk på auditøren af det tilsigtede. Han anså Jørgen Christians snaksomhed for tegn på, at han med hensyn til alle disse almindelige ting havde en god samvittighed, hans forsagte benægtelse af selve gerningen anså han for tegn på ond samvittighed. Det svarede så lidt til det billede, han af naboerne havde fået af Jørgen Christian, han troede – og med rette – at manden forstilte sig, og denne forstillelse anså han for et utvivlsomt tegn på brøde.

Forhøret over de to husmænd gennemgik han med arrestanten og fornyede spørgsmålet om, hvorfor Jørgen Christian var gået tidligere hjemmefra.

Her kunne auditøren med vægt foreholde ham, at Niels Marker ikke en gang traf ham ved brændet, og at hans udtalelse om at ville lave til ved dette vel sagtens var ren løgn.

Hvis Jørgen Christian straks havde været rolig og bestemt, da han sagde, at han gik til brændet for at lægge til rette, hvad der i og for sig havde været en såre naturlig udtalelse, ville hele sagen mod ham måske ikke være rejst. Det var jo dog ret naturligt, at han gik i forvejen for at rydde til side. Niels Marker ville næppe have fundet noget underligt deri, ikke mere end han fandt den gang. Auditøren ikke heller. Det ville ikke være let at konstatere, at der var noget mærkeligt deri. Men den forvirring, der havde grebet Jørgen Christian, da dette spørgsmål først fremsattes, bestyrkede mistanken mod ham. Nu var det et åbent spørgsmål?– hvad havde han bestilt i dette tidsrum – og da han ikke straks havde svaret troværdigt herpå, ville alt, hvad han senere måtte sige, næppe blive troet. Besvaret ligefremt straks, ville spørgsmålet ikke være kommet frem mere, nu brugtes det mod ham hvert øjeblik i forhøret, og han kunne ikke slippe fra det.

Jørgen Christian så det godt selv – vel ikke med fuld skarphed, men ganske forstandig, som han var, havde han følelsen af, at han her havde begået en stor dumhed. Denne følelse gjorde ham bange og usikker, hver gang talen faldt på dette punkt, og hans usikkerhed måtte øge auditørens vished om hans skyld.

Spørgsmålet om Fodagre-mandens udtalelse på Bjergegårdsauktionen satte ham i mindre forlegenhed. Dette kunne han slet ikke erindre – rimeligst anså han det, at Fodagre-manden slet ikke havde sagt noget, og at det hele var

et påfund af Lars Peter. Det dæmrede for ham, at Lars Peter måske havde udtænkt det hele for at vælte mistanken fra sig.

Men netop for ikke at fornærme Lars Peter og derigennem øvrigheden holdt han disse tanker for sig selv. Han sagde sagtmodig, men temmelig fast, at han intet huskede om det. Dommeren forklarede, at Lars Peter havde stået hos, Jørgen Christian troede det ikke, men sagde intet bestemt derimod.

Forhøret trak længe ud, auditoren vendte stadig tilbage til sin sigtelse. Det forekom Jørgen Christian så underligt, at han kunne blive ved at sige det samme på så grulig mange forskellige måder. Han kunne fremstille det så grangiveligt, at Jørgen Christian følte med sig selv, at sådan kunne det være gået til. Selv kunne han kun svare sit, der klang så fattigt mod alle de mange ord, dommeren brugte. Benene rystede under ham af at stå i de 3 timer, han var så inderlig træt, alt had var borte i ham, han følte sig dommeren så usigelig underlegen og længtes blot efter at komme ned i sin arrest for at sidde ganske alene med sig selv og tænke efter, om der dog alligevel ikke var noget, der rigtig kunne slå den anden, noget, han måtte neje sig for trods sin veltalenhed, så Jørgen Christian kunne slippe af hans tag.

Forhøret sluttede sent. Resultatet var for dommeren absolut bestyrkelse af mistanken, dog ville han selv i marken prøve, om det virkelig var muligt, at morderen kunne have tilbagelagt strækningen som antaget. Derefter ville han føre det stærke, rammende slag.

IX

Den 7. marts kørte auditøren med sandemand Holst og landinspektør Balsløv til Vestermarie. Det var højt vejr og frost, hvad der grunden ikke passede auditøren, han havde hellere set slud og blæst, for at forholdene kunne være omtrent de samme som morddagen.

Nede ved Lundingebuskene traf auditøren de tilsagte folk. Det var Anders Mikkelsen og to gårdmænd Anders Therkelsen og Poul Larsen, der som vidner skulle følge Niels Marker, der ligeledes var til stede. Niels Marker skulle begive sig til vejen ved kirken og køre ad denne forbi Jørgen Christians hus, holde et øjeblik der og afvente et signal og dernæst køre langsomt fod for fod, som han havde kørt hin dag til stedet ved brændet, hvor han havde truffet Jørgen Christian. Selv ville auditøren og sandemand Holst følge vejen fra mordstedet til brændet. Signalet skulle være et pistolskud, der kunne høres begge steder. Hele dette arrangement blev modtaget med megen forundring af bønderne. De forstod ikke rigtig, hvad det skulle tjene til, og det lå egentlig udenfor deres begreber om ret og retspleje at se en dommer ude i marken bevæbnet med lange støvler og en pistol for at løbe om kap med Niels Markers gamle øg. Men der var noget i auditørens væsen, der indgød dem respekt; han havde et forunderligt tag på at meddele sine ideer til dem, noget vist jævnt i hans væsen bidrog til at indtage dem for ham, han kunne så godt snakke med dem om alt og gik aldrig afvejen for en syp og en munter spøg. Særlig berømmede sandemand Holst ham for hans flinke ligefremme optræden.

De ville alle gerne være ham til tjeneste, og det lod til, at det var ham svært om at gøre at få fat i Jørgen Christian.

Jørgen Christian led de ikke; det var jo muligt, det var ham, for han var en sær en, han, og havde han gjort det, undte de ham den fortræd, han kunne komme i for det. Det gjorde dem dog alle ondt for konen og datteren, som var rare folk.

Niels Marker med vidnerne holdt udenfor Jørgen Christians hus. Konen kom frem, hendes øjne var røde af gråd, hun var sølle at se til. De nænnede ikke at fortælle hende, hvad de havde for, de skammede sig også lidt ved det. Hun spurgte heller ikke. Bare jamrede hun sig over det, de havde taget hendes mand fra hende. Hun havde hørt, de skyldte ham for mordet, men enhver kunne da vide, at han var uskyldig – Niels Marker måtte da bedst vide det, han havde set ham ved brændet den morgen.

Niels Marker rystede på hovedet og sagde ingenting.

Så lød pistolskuddet, og de kørte fod for fod mod brændet, de gav sig god tid, det havde auditøren jo sagt, de skulle.

Konen stod og så efter dem, mens hun tørrede sine forgrædte øjne.

Så gik hun ind til sit.

Efter at auditøren havde affyret pistolen, begav han sig på vej i løb fra buskene i retning mod nordost, den vej, hvor Jens Myregaards kone havde set manden løbe. Sandemanden fulgte efter i jævnt luntetrav. De løb tværs gennem skoven, så buske og krat slog dem i øjnene – undertiden måtte de dog standse og søge uden om pløre og småpytter. Føret var ikke godt i skoven, værre mente sandemanden om foråret efter vintersneen end om efteråret, selv om det havde været slud den dag, mordet skete. Auditøren var iført kørekappe og lange støvler.

Sandemanden kort kofte og sko. Begge var de betydelig yngre end Jørgen Christian, men sandemanden mente, at Jørgen Christian var mindst lige så rask til bens som han selv.

Sandemand Holsts beundring for auditøren var steget svært. Den velvillige nedladenhed, hvormed han behandlede ham, den raske måde, hvorpå han drev forhøret, havde taget sandemanden med storm. Selv var han en mand med livlig fantasi, og alt dette tiltalte hans rastløse trang til undersøgelse.

Løbet gik som ventet, auditøren og sandemanden nåede stedet, hvor Niels Marker havde truffet Jørgen Christian, et minut før Niels Marker og vidnerne ankom dertil. Ganske vist var de løbende bøjet lidt af fra den lige linje; men dette kunne kun bevirke, at de var ankommet noget senere, end de ville have været, hvis de havde fulgt den rette linje.

Resultatet af prøven i marken havde således været fortræffeligt og sat auditøren i udmærket humør. Det eneste, der stod tilbage, var nu at præcisere tiden så nøje, som det lod sig gøre.

Landinspektør Balsløv foretog da, mens auditøren førte det passerede til protokols, en prøve med Anders Mikkelsen og Niels Marker for at bestemme afstanden mellem kirken, hvor de to mænd, morgenen da mordet blev begået, samtalede med hinanden, og henholdsvis Jørgen Christians hus og mordstedet.

De begav sig ad kørevejen fra Jørgen Christians hus til punktet ved kirken, og dette tog da nøjagtig 8½ minut. Derefter begav de sig fra kirken til det sted, hvor Anders Mikkelsen havde set den formentlige morder, og dette tog omtrent samme tid. Det sidste stykke kan vel have været noget længere, men det

var så ubetydeligt, at det næppe kan have spillet nogen rolle. Niels Marker kunne erindre, at han havde kørt fod for fod, Anders Mikkelsen kunne ikke erindre, om han havde kørt fod for fod eller i trav.

Men i hvert fald gjorde dette hverken fra eller til, mente auditøren.

Auditøren lagde mærke til, at Anders Mikkelsen overhovedet var mindre medgørlig end Niels Marker. Han havde sine egne meninger om tingene og var ikke let at bringe fra sine afgivne forklaringer – som for eksempel stadig med hensyn til hans udsagn, at han genkendte Ole Kofod i den mand, der løb over vejen. Imidlertid var det auditøren ret kærkomment; for han kunne da med sikkerhed her hævde, at der ikke var lagt noget til rette for forhøret, men at alt blev taget, som det virkelig var.

Af vigtighed var det også, at Niels Marker bestemt huskede ikke at have været af vognen den dag, da han holdt foran huset, for derved indskrænkedes den tid, der levnedes Jørgen Christian til at forøve mordet. Og trods dette viste det sig, at han kunne have nået stedet ved brændet før Niels Marker.

Resultatet af denne prøve i marken var altså dette:

Under forudsætning af, at Niels Marker var kørt fra Jørgen Christians hus netop på samme tid, som Anders Mikkelsen havde set morderen løbe over vejen, kunne morderen med lethed have nået stedet ved brændet, hvor Niels Marker traf ham, forinden Niels Marker nåede derop.

Dette var ikke så lidt nået. Nu gjaldt det kun at få konstateret, hvornår Jørgen Christian havde forladt sit hus, og derom måtte hans hustru og datter kunne afgive forklaring. At

Dich havde forladt sin bolig ved nitiden var allerede optaget i de tidligste forhør.

Det syntes således, at en uangribelig slutningsrække kunne etableres, og auditøren var temmelig sikker på, at han med dette materiale ville kunne overvinde Jørgen Christians modstand, der ikke syntes ham særlig stærk.

Imidlertid var sandemand Holst sendt ned til Jørgen Christians hus for at foretage ransagning, han var ledsaget af de to gårdmænd, der havde fungeret som vidner ved Niels Markers kørsel.

X

Nabolaget var i heftigt oprør. I smedjen havde alle konerne forsamlet sig, et par enkelte mandfolk drev også til. Hans Jørgen holdt et flydende foredrag om Jørgen Christians brøde og om det forfærdelig urigtige i, at hans egen broder Ole endnu sad i Rønne, efter at de havde fået fat på den, som Gud og hvermand altid havde anset for morderen.

Gamle P. West, ham, der ejede skoven, hvor Jørgen Christian den dag skulle møde Niels Marker ved brændet, sad på en bul i gården og røg på sin pibe. Så løftede han sindigt sit hoved og sagde over til Hans Jørgen Smed:

"Nu skal jeg sige dig noget, Hans Jørgen, du skulle have trukket bukserne af dig og skrabet skægget af ansigtet, så skulle du trække i skørter og have en nølle slået om dit hoved på livstid, gamle sladderkælling, du er. At du ikke sidder i Rønne rådstuekælder for al din fordømte sladderas, det er kun fordi Vorherre under tiden har sine øjne andre steder. Jeg borger mine skillinger, og lidt har jeg samlet, for Jørgen Christian, hvad så han, det indførte kloghoved auditøren, og den forsnapsede sandemand end kan finde på at lave for torskedumheder i kancellirådens gamle gård. Skade, at kancelliråden har ædt for meget, den dommer kan en tage sin hat af for; men den anden springfyr, der render væddeløb med Niels Markers helmisse, så skidtet står ham og sandemanden om ørene, han hører hjemme derovre, hvor folk har mod på de dele, og ikke på vor fornuftige ø. Se og let jer alle, I gamle og unge kællinger med sladresmeden i spidsen, og få fat på jeres

dagværk, så en anden en kan få sin hjulring færdig. Mars, mars, herut med jer og jeres gammelkone-vrøvl."

Gamle P. West var meget vred – han havde anseelse og indflydelse, så folk flyttede sig.

Lidt efter stak sandemanden hovedet ind ad smedens port. P. West så skarpt på ham, så brølede han ham i møde: "Du sande – dannemand. Hør lidt, hør han." Holst ville unddrage sig – men gamle P. West brølede endnu højere: "Er du ræd af dig, hvad?"

Holst trådte nærmere.

P. West blev ved: "kom lidt her hen, bitte Holst, sådan her hen til bedstefader; nu skal jeg sige dig noget, min lille ven. Du skulle hellere tage og blive hjemme på Stensgård og passe dit kram end rende landet rundt efter mordere, som du dog ikke har hoe'de til at hitte. Ellers skal jeg fortælle dig, hvad enden bli'er: du drikker dig ihjel, og kreditorerne tager Stensgården med risp og rasp og det hele. Lad du den førte auditør derinde om at finde Albert Dichs morder. Den gamle gerrige ågerkarl havde ærlig fortjent det par på pusterøret han fik, og vil I endelig have fat i morderen, så hæng I Lars Møller og Hans Kuld; men I skal lade min brave Jørgen Christian gå, bedre mand findes ikke i sognet, hører du, bedre mand. Skabilkenhovede, du er."

Gamle P. West rettede sig i sin fulde højde og slyngede ordene mod Holst, der stod lidt forlegen og skottede, om der var folk i nærheden, der hørte denne med hans værdighed lidet stemmende tiltale.

Folk lod til at være drevet af. Kun smeden stod i smedjen og gnikkede og grinede, mens han hamrede i P. Wests hjulring, så gnisterne stod om ham.

Holst gled ind imod gamle P. West med et indsmigrende smil: "bedstefader West må ikke tage sådan på veje – ingen vil gøre Jørgen Christian noget, hvis han er uskyldig."

"Uskyldig," tordnede gamle P. West, "det kan da en dødfødt se med to blinde øjne. Eller tror du måske, brave sande – dannemand, at Jørgen Christian har slået Albert Dich på planeten, tror du det?" Gamle P. West snerrede og peb som en lodør i tordenstorm.

Holst talte så blidt og fint til ham: "Øvrigheden tror ikke, bedstefader West, den formener undertiden."

"Øvrigheden," tordnede den gamle, "bilder du dig ind, du hører til øvrigheden, du glinsende stykke brændevinspande – det skulle da være halen af øvrigheden, den hale, den holder lige klods indad og opad noksagten. Pføj for sytten dusin djævle, pføj."

Holst trak sig tilbage; når gamle P. West var i det humør, var det ikke værd at skændes med ham. Desuden skulle Holst ned til Jørgen Christians hus og ransage. Vidnerne ventede allerede nede ved huset. Holst listede af – da han var vel uden for smedjen, rettede han ryggen og skred med stolte sandemands skridt ned mod huset, hvor gamle Margrete stod uden for døren og rystede som et espeløv. Datteren Kirstine stod hos og så med åben mund på øvrigheden, der trådte over havegærdet ind foran huset.

Holst begyndte med mild værdighed at tale.

"Min gode Margrete," sagde han, "det har været Guds vilje, at der skulle ske undersøgelse mod Jørgen Christian – om han er skyldig eller ej, ved endnu kun Gud, men øvrigheden har givet mig ordre på at ransage dette hus nøjagtigen og anholde, hvad

der af mistænkeligt måtte findes, såsom nøgler, skarpe instrumenter med andet. Disse gode mænd er ransagningsvidner."

Margrete sukkede og hviskede: "Så sandt Jørgen Christian er uskyldig, findes ikke noget mistænkeligt i dette hus, men kom indenfor, dannebrogsmand Holst, og se alt, hvad her er."

Ransagningen begyndte. Mændene gik lidt forlegne rundt i hus og gård og endevendte hvad de fandt, skomagerværktøj – lædersager, alle disse tegn på en afbrudt virksomhed, der med en underlig halvkomisk alvor lå spredt i lillestuen. Brændeøksen fik de da også fat på, men den anholdt sandemanden ikke, "for," som han med stor sagkyndighed forklarede de to vidner, "den udmærker sig ikke ved noget særdeles, og derhos er, efter den form sårene mig bekendt havde samt ifølge lægernes erklæring, ej føje til at antage, at den kan have været mordinstrumentet."

Oven på et skab i køkkenet hittede de en murhakke, der lå imellem noget skramleri, ikke skjult. Sandemanden tog den og undersøgte den nøje. Den kunne med skaft bekvemt skjules i en trøjelomme. 1½ kvarter lang var den og til den ene ende således formet, at sandemand Holst antog, at mordet kunne være forøvet med den.

Dette *stumpe jerninstrument* var netop dette, lægerne havde skønnet som mordinstrumentet, det havde lighed med bødkerens skarøkse, var skærpet på den ene side og stumpt som en hammer på den anden. Jernets længde var ca. 5 tommer, det var forrustet og kunne ingen vejledning give.

Sandemand Holst blev lidt bleg og forpustet. Der var ingen tvivl om, at han stod med mordinstrumentet i sin hånd. I

virkeligheden var dette også det eneste spor, der var fundet af gerningen.

Datteren Kirstine kom til. Hun så sandemanden med hakken i hånden og hendes hjerte slog heftigt. Det brast ud af hende:

"Den havde fader ikke med den dag."

Holst så skarpt på hende. Det var en dårlig tjeneste, hun gjorde sin fader med den bemærkning.

Den tilførtes protokollen således: "Endnu tilføjer komparenten (sandemand Holst) at arrestantens datter, da det anholdte instrument fremtoges, af sig selv, og uden at der var eller havde været tale om mordet, ytrede, at hendes fader dog ej havde dette med den dag, da hun ville beedige, at det lå udenfor huset, hvilket var komparenten meget påfaldende. Denne ytring hørte vidnet Anders Therkildsen, som derfor ratihaberede Holsts forklaring i så henseende." Dette vidnesbyrd var vel næppe helt overbevisende. Jørgen Christians datter kunne næppe være uvidende om, hvad det betød, når sognefogden stod og endevendte et stumpt jerninstrument, mens faderen sad sigtet for mord i Rønne arrest – selv om Holst ikke havde mælet et ord om mordet.

Men hakken blev forseglet og taget med til Rønne. Mordinstrumentet var fundet og med det den sidste tvivl på Jørgen Christians brøde forsvunden.

Det *stumpe jerninstrument*, hvormed mordet var forøvet, talte tydeligere end alle andre gisninger og formodninger.

Da sandemanden var gået, sad Margrete hensunken i jammerlig gråd. Så så hun op på datteren i hjælpeløs fortvivlelse:

"Tror du, Kirstine, at fa'er har øvet den gerning?"

Blodet for datteren i kinderne. "Nej ved den levende Gud, nej."

"Hvorfor skulle han da være så meget imod, at vi talte om det, Kirstine?"

Datteren gik hen til moderen og lagde sin hånd på hendes skulder. "Tror du fa'er til det, mo'er, så går jeg fra dig ud i den vide verden, og du ser mig aldrig mere, hører du? Før dø end tro sådan om fa'er."

"Å Gud, å Gud," hulkede konen, og hovedet forsvandt helt i forklædet.

Kirstine knælede ned og bad til Gud, at han ville sprede lys i dette mørke.

Så kom gamle P. West forbi på vejen, han skrævede over havegærdet og gik hen til Kirstine, hun følte en rynket, skælvende hånd, der strøg gennem hendes hår.

"Græd ikke, min tøs, og stol på Gud, han har grejet værre sager end den. Din fader er en hædersmand, min pige – en hædersmand, og skulle I komme i forlegenhed, så husk på gamle P. West, der boer næstved i nordost, ham skal I ikke have skade af at holde jer til."

Kirstine tog den gamles hånd og kyssede den, mens tårer vædede de krogede, rynkede fingre.

Gamle P. West gjorde lempeligt sin hånd fri og rokkede langsomt afsted mod nordøst, hvor han boede.

XI

Den 9. marts kl. 4 fortsattes forhøret på kontoret i Rønne, det varede til kl. 9 aften. Auditøren var ganske sikker i sin sag. Mordinstrumentet havde fjernet den sidste skygge af tvivl. Besynderligt nok syntes morderen at have skiftet taktik. Hans fredsommelige, imødekommende holdning var afløst af en stivhed og stejlhed, der vel ganske stemmede med de oplysninger, auditøren havde indhentet om ham, men stod i stærk modstrid med hans holdning i de første forhør.

Sagen var den, at Jørgen Christian ved nærmere overvejelse var blevet opmærksom på, at hans rolige, venlige svar på alle spørgsmål af dommeren blev modstillet hans benægtelse af at være skyldig i mordet, og at der således blev ham tillagt mere skade ved, at han svarede åbent og fyldigt, end om han havde været tilknappet og tavs. Det øgede hans uro. Han følte selv, at han havde fået galt fat på det hele. De fejl, han havde begået fra først af, lod sig ikke oprette, det var til ingen nytte, at han anstrengte sig, og han faldt da tilbage i sin sædvanlige seje, fåmælte trods, det fik nu gå som det ville. Vedrørende selve sagen fik han kun sagt, at det var umuligt andet, end at Niels Marker måtte have set ham forlade sit hus, da han havde set Niels Marker komme kørende på den fri mark.

Det var omtrent det værste, han kunne have sagt, for nu stod det klart for dommeren, at han måtte have forladt sit hus samtidig med, at Dich forlod sit, og da prøven i marken havde vist, at Anders Mikkelsen og Niels Marker havde lige lang vej at køre, henholdsvis til mordstedet og til Jørgen Christians hus, så

var det nu bevist, at Jørgen Christian kunne have fulgt Dich, ihjelslået ham og senere indfundet sig rettidig ved brændet.

At han ikke havde oppebiet Niels Marker, når han dog så ham, var højst besynderligt, og hans udtalelse om at have lavet til, var bevisligt løgn, da han intet havde rørt. Hertil svarede han, at han havde bortryddet nogle sten, som lå i vejen; men dette troede dommeren ikke. Det forholdt sig rimeligvis heller ikke således, da stenene var meget store, og Jørgen Christian selv ikke erindrede det bestemt; han håbede dermed at kunne ryste dommeren af sig, men da han ikke kunne gennemføre løgnen, opnåede han, uheldig som han var, ganske det modsatte resultat.

Auditørens venlige sindelag mod morderen var for længst forsvunden. Han var opfyldt af bitter harme og lod ham det høre i meget stærke ubeherskede ord.

Pludselig følte han trang til at tage ham fra den religiøse side, idet han mindedes, at man ad denne vej stundom kunne øve indflydelse. Auditøren var til daglig en glad ung mand, hvem oldtidens guder, Bacchus og Venus, drog med mere magt end den strenge kristne Gud. Sin barnelærdom havde han dog præsent, og *ex officio* kunne han optræde med nogen værdighed udadtil, ihvorvel han selv altid følte sig uberørt af kirkens tale.

Som god embedsmand anså han imidlertid folkekirken som et nyttigt led i statens styrelse og særdeles anvendelig til at sætte øvrigheden i dens bestræbelser for at lede land og rige, og det var en selvfølge, at en almuesmand for at være en ret og lydig borger måtte være en god kristen. Med overklasserne var det en hel anden sag – men religionen skulle holdes i ære.

Auditøren lagde derpå sit ansigt i så gejstlige folder, som det var ham muligt, og sagde med et let præsteligt tonefald til arrestanten:

"Ved du ikke, Jørgen Christian, at den gerning, du har øvet, af den retfærdige Gud er belagt med straf i al evighed? Føler du ikke inderst inde en trang til at lette din samvittighed, for at du, som røveren på korset ved Golgatha, kan få, om ikke verdens, så dog Guds forladelse for din grove misgerning? Eller tror du måske ikke på den evige Gud, på sønnen og den helligånd?"

Auditørens bryn rynkedes skarpt ved dette spørgsmål.

Jørgen Christian tav.

Auditøren gentog spørgsmålet: "Tror du ikke på den levende Gud, på sønnen, der fo'r til himmels, den enbårne og på den hellige ånd?" Han brød sit hoved med den rette ordlyd af trosartiklerne, men den ville ikke komme; så føjede han truende til: "Forsager du ikke Djævelen og alt hans væsen?"

Jørgen Christian så op med et underligt tomt blik, så talte han næsten som hen for sig selv:

"Jeg tror, at ethvert menneskes skæbne er bestemt en gang; hvad der skal ske, det sker, enten vi vil eller ikke, og vi kan ikke gøre noget til det. Gud har jeg aldrig set; skal jeg se ham, får jeg ham vel at se."

Auditøren forlod hurtigt det religiøse gebet, hvor han alligevel ikke følte sig rigtig hjemme, og greb arrestantens ytring i flugten:

"Du tror altså, at Albert Dich døde, fordi han skulle dø – fordi han var bestemt til at dø?"

"Ja," svarede Jørgen Christian kort.

Auditøren måtte i lag med teologien igen.

"Du skal da vide, Jørgen Christian, at denne tro er hedningetro, at den fører dig vild, mens du lever på jorden, og til evige pinsler, når du er død. Det menneske, der ikke tror på Gud, er et slet menneske, og jeg forstår nu bedre, at du har kunnet myrde; for vel er det synd at myrde, men større synd endnu er det at fornægte frelseren og Gud. Den, der gør det ene, kan også gøre det andet."

Auditøren var selv ikke fornøjet med sin moralprædiken, hvis mangel på logik generede hans fine juridiske hoved og næppe forekom ham ganske værdig, men han måtte gennemføre det, han havde begyndt, og fortsætte retsforhandlingerne ad samme spor.

Jørgen Christian svarede roligt, at han havde nu den tro, og den ville han beholde, den havde han hidtil hjulpet sig med.

Det var klart, på det punkt var arrestanten dommerens overmand, og auditøren beredte sig nu til at tage revanche ved en trumf, han havde i baghånden: mordinstrumentet.

Efter nogen tale frem og tilbage lagde han pludselig murhakken frem og sagde: "Her ser du, Jørgen Christian, det våben, hvormed du øvede gerningen."

Jørgen Christian stod et øjeblik og så på murhakken, så lo han hånligt og sagde ganske kort:

"Der tager dommeren fejl – med den hakke har jeg ikke slået Albert Dich ihjel." Auditøren tvivlede selv et øjeblik på, at våbnet var det rette, men selve det svar, arrestanten gav, øgede hans vished for, at han om end ikke med dette, så med et andet våben havde forøvet mordet, og således mistede Jørgen Christian atter en chance i sin favør, selv om auditørens trumf ikke tog stik hjem.

Auditøren ville nu forsøge om gejstlig påvirkning kunne udrette noget, og tilbød derfor arrestanten besøg af provsten. Herpå svarede han, at han gerne ville modtage sådant besøg, men da det lod mere, som om han ønskede adspredelse i sine ledige timer end egentlig havde trang til opbyggelse, anså auditøren det dog for rigtigst ikke at foranledige, hvad arrestanten ikke egentlig begærede.

Desuden havde han af erfaring ikke lidet mod provstens besøg hos arrestanter, han ønskede nok, så længe han havde dem under behandling, at angive vejen og tonen selv.

Med forhøret var han inderlig misfornøjet og besluttede sig til endelig at tale rent ud med kancelliråden om sagen. Kancellirråden var lidt oppe, det gik ham lidt bedre, og han havde ladet auditøren sige, at han var til tjeneste, når han ønskede at tale med ham. Forinden ville auditøren dog forhøre Ole Kofod for sidste gang og Jørgen Christians hustru og datter.

Heller ikke disse forhør bragte ham videre.

Så gik han til kancelliråden.

XII

Det var meget småt med kancelliråden – sukkersyge var det vist –; den trivelige, rødmossede mand var blevet mager og næsten hvidhåret. Han følte selv, at det holdt hen mod det sidste, men bar sin sygdom med megen ro. Han interesserede sig vedblivende for sit embede og de sager, der ved hans sygdom henstod uafgjorte. Mordet i Vestermarie interesserede ham mindre, fordi han var fuldt og fast overtydet om, at Hans Kuld var gerningsmanden, og det ville være spildt ulejlighed at eksaminere ham yderligere. Lars Møller mistænkte han ikke, Jørgen Christian ikke heller. Han troede slet ikke på auditørens nye opdagelse, trak smilende på skulderen af den, når physicus underholdt ham derom, men han erkendte, at auditøren, hvad man ellers kunne sige om hans vandel, var en flittig og alvorlig embedsmand og en retsindig mand.

Han satte megen pris på den hensynsfulde ærbødighed, hvormed auditøren behandlede ham, og han var ham af hjertet taknemmelig for den smukke, kollegiale måde, på hvilken han havde dækket over de ubestrideligt store forsømmelser, ved embedets førelse, navnlig med hensyn til forhørene, det sidste års upasselighed havde ført med sig. Fra amtmanden var der vist ikke meget at frygte, men højesteret i København havde åbnet en skarp justits mod dommere, der ikke fremmede deres sager tilbørligt, og det haglede med svære bøder særligt over de bornholmske retsbetjente. Auditøren havde virkelig også anvendt al sin skarpsindighed på at lægge alt tilrette for kancelliråden, og et par sager var alt afgjorte, hvor denne havde

sporet de gunstige virkninger af sin yngre kollegas og fuldmægtigs gode vilje.

Auditøren kunne have et meget indsmigrende væsen, og overfor kancelliråden gjorde han sit yderste.

Han blev vel modtaget. Kancelliråden skød en flaske med rom og en mugge med varmt vand over til ham og pegede på en af sine bedste merskumspiber. Selv hverken røg eller drak han mere; han smilede vemodigt mod glasset:

Sic transit gloria mundi" – så sukkede han.

Auditøren gik lige løs på sagen.

"Som kancelliråden vil vide, har jeg løsladt Ole Kofod. Det spor var galt."

Kancelliråden smilede mat: "Hvad sagde jeg?"

"Det var galt," fortsatte auditøren. "I sidste forhør erklærede han ikke at kunne huske noget om sit besøg hos Albert Dich den morgen, mordet skete. Han ville ej heller skyde mistanken på Jørgen Christian. Det er særegent ved denne Ole, at han er en i høj grad åben og ærlig natur. Jeg tror, at selv om alle spor førte mod ham som morderen, ville jeg ikke tro ham til det, hverken som hovedmand eller meddelagtig. Ikke heller i indbruddet hos Dich. Han er i enhver henseende forskellig fra Jørgen Christian; skade han drikker, ellers var manden helt god. Nå, af arresten har han ingen skade haft – i de dage har han da været ædru."

Kancelliråden nikkede. "Jeg tror ikke heller Ole Kofod til det. Men nu Deres nye fund, Jørgen Christian. Tror De virkelig, den mand er morderen?"

"Ja," svarede auditøren bestemt. "For hvert forhør vokser min vished. I dag har jeg forhørt konen og datteren.

Konen er absolut i god tro. Hun forklarer ganske overensstemmende med Niels Marker om hans besøg for at hente Jørgen Christian. Hun tror manden uskyldig, men kan intet oplyse, da hun ikke var hjemme, da han gik. Den hakke, vi har fundet derude, og hvormed mordet kan være begået, formener hun, har været borte i et par år.

Datteren søger åbenbart at redde faderen. Hun siger, at han er gået hjemmefra først et kvarter før, Niels Marker kom, og at han sagde, at han ville ud og lave til. Men hun erindrer intet om, når han kom fra skoven. Hun fortæller, at faderen var med at bære liget hjem, hvad der ikke før er oplyst. Hun søger også at lede mistanken bort fra hakken ved at fortælle, at den lå i gødningen forrige efterår, hvad der næppe er rimeligt, da gødningen jo kom på marken efter høsttiden. Men alt i alt er der ikke nogen grund til at mistænke disse kvinder, særlig da de intet har gjort for at holde på Niels Marker."

Kancelliråden rystede på hovedet.

"Jeg forstår endnu ikke, min unge ven, hvorpå De støtter deres mistanke til Jørgen Christian. Intet af det oplyste efter de forhør, De har været så venlig at lade mig se, synes at indeholde noget virkelig graverende mod ham."

Auditøren rømmede sig:

"Hr. kancelliråd. Jeg indrømmer, at i denne sag er det væsentligt min egen subjektive opfattelse, der leder mig. Det er en trossag. Jeg tror Jørgen Christian skyldig med al min overbevisnings varme. Han har gjort det indtryk på mig, og jeg kan ikke skyde det fra mig. Jeg har søgt at være så forsigtig som muligt, jeg har givet ham alle chancer og ledet undersøgelsen af

de faktiske omstændigheder med al tænkelig grundighed. Hans alibi var det første forsvar.

Jeg har undersøgt alle de herhen hørende kendsgerninger og finder nu, at de alle taler mere imod ham end for ham. Hans alibi er kunstigt, og derfor anklager det ham.

Han har af Fodagre-manden hørt om pengene; derefter træffer han aftale med Niels Marker om at komme ved den tid, Albert Dich skal til Rønne, hvilket han har skaffet sig at vide, da han havde daglig omgang med Dichs. Han ser Albert gå og Niels Marker komme, han væbner sig med hakken, følger Dich, ihjelslår ham og røver pengene; derefter iler han til mødestedet ved brændet og er der i god tid.

At dette kan lade sig gøre, har jeg konstateret, og det er ligeledes konstateret, at morderen har haft hastværk, idet alt var oprevet på liget og ligegyldige ting kastet ved siden af det. Morderen er stormet af sted og har ikke, som mordere ellers plejer, listet sig bort for at undgå at blive set."

Kancelliråden afbrød. "Kære ven, dette punkt er svagt. Al sandsynlighed taler for, at morderen ville skynde sig til skovs. Desuden er det jo slet ikke givet, at den person, Jens Myregaards kone har set, virkelig har været morderen."

"Jo, hr. kancelliråd, havde det ikke været morderen, ville han sikkert have meldt sig for at kaste lys over sagen."

"Og blive taget ved vingebenet og puttet op til de andre mordere – nej, det tror jeg ikke," kancelliråden lo stille, men det voldte ham smerter i hovedet; så han bed sig i læben og sad tavs en stund.

Auditøren så hen for sig. "Det må være en af naboerne. Ole Kofod var det ikke. Morderen må have luret allerede om

mandagen – dette var farligt for en fjernt boende.

Desuden var arrestanten gået ud, da han så Niels Marker. Han har anført, at det var for at lave til. Brændet har han ikke rørt. Om at rydde sten, som han siger, kan der ikke være tale, da dette arbejde ville tage mindst 8 dage.

Jeg kan ikke få andet ud af det, end at det er ham."

Kancelliråden rystede på hovedet. "Naturligvis underkender jeg ikke den store betydning, der ligger i den personlige opfattelse. Jeg skal ikke udtale mig herom, da jeg jo ikke har haft lejlighed til at se arrestanten under forhørene. Men jeg ville være forskrækkelig varsom med at bygge noget på det, De har samlet sammen. I virkeligheden ved De jo ikke andet, end at det kan være Jørgen Christian, og det endda først efter, at De har ryddet en del ham forsvarende kendsgerninger af vejen. Alle de andre sigtede er dog således stillede, at man ikke behøvede at rydde forsvarsgrunde til side, og De må vel erindre, at det store arbejde, De har anvendt på at afbevise Jørgen Christians alibi, ikke har bragt Dem videre, end at De har samme ret til at sigte ham, som jeg havde til at sigte de andre. At De havde erhvervet denne ret ved et arbejde, må ikke forlede Dem til at tro, at De har skabt blot skygge af et bevis."

Auditøren trommede lidt med fingrene i bordet. Der var noget i det, kancelliråden sagde; han belavede sig på at undvige ham, men kancelliråden vedblev:

"Desuden må De huske, at Deres materiale mod Jørgen Christian lider af de fejl, at hjulene skal gribe matematisk nøjagtigt ind i hverandre. Den, der vil begå et mord og har så kort tid til sin rådighed, skaffer sig dog vel næppe en så besværlig gæst på halsen, som Niels Marker måtte blive, om

Jørgen Christian ikke havde nået at få det fra hånden som beregnet.

Nej, jeg tror det ikke." Kancelliråden rystede på hovedet.

Auditøren overvejede et øjeblik, om han skulle tale mere eller lade det blive ved det sagte. Så besluttede han sig til at tale.

"Alle tror det," sagde han.

"Alle troede, det var Hans Kuld," svarede kancelliråden. "Sæt en mand fast, og rygterne vokser op af brostenene – alle de rædselsfulde ting, staklen har begået. Sådan er folk."

"Hr. kancelliråd," sagde auditøren, "jeg er en ung mand; men jeg har været med til mange forhør i min tid, både her og i København. Jeg har gjort den erfaring, at for en dommer, der væsentligt har rent psykiske momenter at bygge på, er det mindre selve de faktiske omstændigheder, der dog, når alt kommer til alt, aldrig nøjagtigt oplyses, og som hviler på en mængde forskellige menneskers mere eller mindre forskellige opfattelse og gengivelse, det kommer an på. Det, hvorpå det kommer an, er selve inkvisiti handlemåde. Den, der er uskyldig, optræder som uskyldig, den brødebetyngede, mærker man hurtigt, har noget på samvittigheden. Jeg indrømmer, at forbrydere kan være så forstokkede ..."

"Som Hans Kuld," faldt kancelliråden ind.

"Næppe," fortsatte auditøren. "Jeg tror, kancelliråden tager fejl af Hans Kuld. Men i hvert fald – en natur som Jørgen Christians, hvem jeg har haft lejlighed til at studere i en række forhør, en stejl, stivnakket, ikke uintelligent person, lader sig ikke bøje, som han lod sig bøje i de første forhør, uden at han er skyldig. Jeg indrømmer, det er en trossag; men det er sligt altid – videre end til en overbevisning kan vi dommere sjældent

komme. Jeg tror, at han er den skyldige – mindre af ydre omstændigheder end af den stærke vished, der støttes på hele hans optræden og væsen."

"Og De kan ikke have taget fejl af manden – fuldstændig misforstået ham?"

"Nej, hr. kancelliråd, det kan jeg ikke. Hans karakter ligger ret åben for mig, både efter min egen iagttagelse og naboernes udtalelser. Desuden – har han ikke gjort det, så er han intelligent nok til ikke at lyve sig gerningen på. Det gør ingen fornuftig mand. Derfor nærer jeg mindre betænkning ved at gå til det yderste med ham, hvad jeg ikke ville gøre, om jeg havde med en indskrænket, tåbelig person at gøre. Jeg ved helt vel, at der ikke lader sig skaffe stort flere faktiske kendsgerninger tilveje, og at det bliver en slet og ret inkvisition, hvor jeg ikke tager i betænkning at anvende formelig tortur. Tilståelse er kun en formssag, og den skal nås."

Kancellirådenfo'r op: "De vil da vel ikke tvinge tilståelse frem ved tortur? Det er særdeles betænkeligt og vel næppe lovligt endogså. Det skulle De være varsom med. Nå, De er jo konstitueret på eget ansvar – var De konstitueret på mit, skulle jeg meget have mig det frabedt."

Auditøren rødmede let, men fortsatte roligt: "Al inkvisition er jo egentlig tortur. Jeg har nu i en halv snes dage torteret arrestanten ved psykisk påvirkning uden andet resultat, end en fortsat forsagt benægtelse. Jeg kan lade ham sidde og forny behandlingen nogen tid endnu, men med hvert mislykket forsøg bliver chancerne mindre. Min overbevisning er så stærk, at jeg af den grund for min samvittighed og højere øvrighed vil kunne forsvare at gå til det yderste for at aftvinge ham

tilståelse. Den er et led i vor retspleje, som må tages med, ellers bliver hele systemet meningsløst. Inkvisitionskommissionen i København anvender glat væk tortur ved tyverisager, og er end tortur ikke påbudt ved andre domstole, må dog en analogi kunne begrunde dens anvendelse i en så langt vigtigere sag som denne. Jeg vil give Jørgen Christian en chance endnu, men tilstår han ikke, vil jeg tvinge ham dertil."

Kancellirådens pande rynkedes: "Og med hvilke midler?"

"Sult og strengt fængsel, måske prygl. Ja, hvad skal man sige – der må skarp lud til skurvede hoveder."

"Forinden De gør det, auditør, så tag et par besindige mænd med i forhøret – tag kancelliråd Gorm, byskriveren, og landinspektør Balsløv – det er ærlige mænd – og se, om disse mænd ligesom De selv nærer den anskuelse, at manden er skyldig. Jeg duer desværre selv til ingen ting mere, så jeg kan ikke være Dem til nogen nytte.

Prøv så også en gang endnu at forhøre Hans Kuld – eller før de to sammen, og lad os se, om der skulle være noget at nå ad den vej.

Men til torturen må De ikke skride før alt andet er forsøgt. Jeg tror ikke på torturens virkninger – en aftvungen tilståelse er aldeles intet værd som materielt bevis."

"Deri har De ret, hr. kancelliråd," sagde auditøren. "Men De må erindre, at her er der mindre tale om at nå et bevis ved tilståelse – formodningen er langt stærkere, end tilståelsen kan gøre den –, her er kun tale om et processuelt punkt, en formel fordring, der skal opfyldes for aktens skyld. Jeg må for sagens skyld have tilståelsen – for min egen behøver jeg den ikke. Tilståelsen vil ganske forandre processen – med den som

udgangspunkt kommer jeg til at stå ganske anderledes frit overfor fakta. Jeg får en hjælper i sigtede i stedet for en modstander; vi arbejder side om side for at oplyse sagen, og alt vil blive lagt tilrette, som det skal, for processen. Der er noget inderligt håbløst i denne stadige benægtelse. Det kommer an på det ene ord ja – og jeg får kun nej. Derfor vil jeg tilsidesætte alle hensyn og fremtvinge jaet. Skulle det være urigtigt, vil jeg jo bagefter kunne konstatere dette. Det ser så farligt ud med den legemlige smerte, som torturen forvolder, men det er jo dog kun en grads forskel, noget, borgerne for statens sikkerheds skyld må tåle lige så fuldt som skatter og krigstjeneste. Jeg misbruger ikke dette middel, men jeg bruger det, fordi det er det eneste, jeg har. Fængsel og ussel behandling kan i tidens længde føre til samme resultat; men er det ikke humanere at gøre pinen kort for arrestanten, selv om torturen derved bliver mere voldsom?

Jeg gør det højst ugerne – men jeg har ikke noget uden dette. Jeg skal gerne anstille de forsøg, kancellirådens anbefaler – jeg har selv tænkt derpå; men bliver det uden virkning, må torturen træde til."

Kancellirådens sukkede: "I Guds navn da. Prøv hellere at sende præsten til ham."

"Han er hedning," faldt auditøren ind, "en forstokket hedning. Desuden forskruer disse gejstlige ganske arrestanterne og volder tidsspilde med alle de hellige anfægtelser, man må slås med i forhørene siden efter."

Kancellirådens smilede mat: "Når man som jeg står med det ene ben i graven, har man mere respekt for de ting end De, som

er ung og rask. De skulle prøve det – lad mig se, De prøver grundigt inden torturen."

Kancelliråden så træt ud. Auditøren rejste sig for at gå. Kancelliråden holdt hans hånd længe i sin.

"De er en brav mand, unge ven, en brav og ærlig ung mand, men grib i Deres egen barm og husk, hvad der står skrevet: dømmer ikke. Det er for en dommer således at forstå: beråd dig vel med Gud og din samvittighed, før du skrider til handling. Din viden er kun ringe – Gud ser alt. Bed til ham, at han vil åbne dit blik."

Auditøren stod tavs med det højtidelige ansigt, hvormed en ikke-troende overværer en præken. Kancelliråden blev det va'r og slap hans hånd. Så hviskede han træt: "Gud se i nåde til os allesammen."

Auditøren gik.

Kancelliråden blev siddende i dybe tanker. Tortur – pinsel, legemlig pinsel for at aftvinge tilståelse. Det var tvivlsomt, om det var tilladt efter loven; det var forfærdeligt at bruge det middel – og her sad han mærket til døden, hjælpeløs, og kunne ikke afværge det. Hyrdens arm hængte lammet og kraftløs – han kunne ikke vogte, ikke værge sin hjord mere.

Der kom tårer i den gamle kancelliråds øjne. De måtte bære ham i seng, og han kom aldrig op mere. I måneder lå han hen i en døs – først i juni døde han.

XIII

Auditøren fulgte kancellirådens opfordring – han holdt et forhør, hvor byskriver Gorm og landinspektøren var til stede. Jørgen Christian mærkede, at der var noget særligt på færde; han genoptog sin tidligere taktik at tale høfligt og åbent. Han imødegik alle angreb belevent og lagde bånd på sig, når auditøren overfusede ham med hånsord og grove sigtelser. Auditøren på sin side førte forhøret som en demonstration. Han vidste, hvorledes arrestanten, når der taltes om ligegyldige ting, var veltalende, men så snart samtalen ledes på mordet blev tavs og forsagt. Det passede alt så fortræffeligt til auditørens udtalelser, at de to bisiddere var enige om, at auditørens anskuelse måtte være den rette. Det kunne ikke være skjult for Jørgen Christian, at han gjorde et slet indtryk på dem, og han blev derfor mere og mere nervøs. Han vidste ikke levende råd. Det var hans natur fjernt at give sig luft i farens stund – snarere trak han sig helt ind i sig selv og blev sky og forlegen, hvad der kun øgede mistanken mod ham og forværrede det slette indtryk.

Værre end alt dette var det, at auditøren benyttede lejligheden til at konfrontere ham med Hans Kuld. I sin arrest havde Jørgen Christian siddet og malet på væggen for at fordrive tiden; blandt andet havde han malet følgende ord:

"Hans Kuld har for mig tilstået at være Albert Dichs banemand."

Auditøren spurgte ham, hvad han havde ment dermed, og arrestanten svarede, at Hans Kuld virkelig havde sagt sådant til ham under fire øjne, kort efter at mordet var begået.

Auditøren gav da ordre til, at Hans Kuld skulle hentes.

Hans Kuld kom til stede. Da det blev ham meddelt, at Jørgen Christian havde udtalt sig således, blev han grebet af det heftigste raseri. Han skældte ham ud for den gemeneste løgner og æreskænder og væltede sig ind over ham med sprogets aller hårdeste udtryk. Jørgen Christian, hvem hele denne scene overfor de tre øvrighedspersoner i høj grad var imod, indskrænkede sig til at trække på skuldrene og fastholde det, han havde sagt.

Men da det ikke var sandhed, og da Hans Kuld, der i sit væsen var ganske anderledes ubehersket end Jørgen Christian, benyttede den afvigelse fra sandheden, udsagnet indeholdt, til at skabe en dydig indignation, der klang særdeles ægte, blev resultatet det, at tilhørerne anså Hans Kuld for den ærlige mand, Jørgen Christian for forbryderen.

Hele sandheden turde Jørgen Christian imidlertid ikke komme frem med, da han frygtede for at indblande møllerens navn i sagen, og han måtte derfor finde sig i at stå ved løgnen overfor Hans Kuld. Han besluttede at opsætte forklaringen om Hans Kuld til et forhør, hvor han var alene med dommeren.

Men de to bisiddere tiltrådte ganske auditørens anskuelse, og den formening blev da almindelig fastslået som rigtig, såvel i Rønne by som i Vestermarie sogn, at Jørgen Christian var morderen.

Forinden forhøret sluttede, bad han auditøren om et besøg af præsten, og dette blev ham indrømmet; men auditøren besluttede sig til, hvis dette ikke hjalp, at skride til de strengeste forholdsregler og betydede arrestanten dette. Jørgen Christian gøs, men tav til det.

XIV

Jørgen Christians stilling var fortvivlet. Kort før forhøret med bisidderne var han blevet henflyttet i den sorte arrest, der lå lige op ad arrestforvarerens bolig. Der var ganske mørkt, kun gennem et lille vindue under loftet trængte en mat lysstråle ind i rummet; gulvet var af sten, der var hverken briks eller bord. Luften var kold og rå, og vandet drev ned ad murene. Dag og nat – uden anden afveksling end forhørene – måtte han tilbringe tiden her ørkesløs. Gevaldigeren talte ikke til ham, medfanger så han ikke, bud fra eller til hjemmet kunne han ikke få. Siden sin arrestation havde han intet hørt hjemmefra. Når han talte til dommeren herom, sagde denne altid: "Når du tilstår, skal du få lov til at se dem." For den pris ville han ikke købe synet af kone og datter. Dette kunne da ikke vare evigt.

Kort efter forhøret og konfrontationen kom Claus Thuleborg ind til ham. Han bandt lænkerne til en bolt i væggen uden at tale et ord til ham.

"I Jesu velsignede navn – giv mig lidt mad," stønnede Jørgen Christian, "mine tarme skriger af sult, og min tunge brænder af tørst."

Gevaldigeren svarede ikke, men gav sig til at spænde lænkerne fastere til bolten i muren. Jørgen Christian lod det viljeløs ske, og før han kunne sanse, lå han på gulvet, bundet ved arme og ben til ringen, omtrent som en kalv i en slagtervogn.

Det trak og strammede i arme og ben – han stønnede, og tårerne randt af hans øjne. Han tiggede og bad om nåde, men

gevaldigeren fjernede sig tavs, som han var kommet, og lod ham ligge der på det kolde stengulv.

Så brast Jørgen Christian i gråd. I to timer græd han stille og ustandseligt, mens han lå der hjælpeløs uden at kunne finde hvile, pint af voldsomme smerter i ryg og bryst.

Så begyndte han at bede stille og brændende. Han gjorde den stærke Gud undskyldninger, fordi han havde fornægtet ham, lovede så inderligt, at han ville tro på ham og hans enbårne søn og den hellige ånd, forsage Djævelen og alt hans væsen og leve et fromt liv i Gud. Ikke spille, ikke drikke, ikke bande eller tage mere for arbejdet, end det var værd. Ikke hente brænde i Pindelykke skov uden ejerens tilladelse, ikke slå sin kone eller skælde hende for ingen årsags skyld, blot den gode Gud, som mægtede alt i himlen og på jorden, ville fri ham fra disse forfærdelige lidelser, frelse ham, som han frelste Daniel ud af løvekulen. Og han bad sit fadervor og bekendte sin tro, mens tårerne løb ham ned ad kinderne, og han rokkede frem og tilbage for at finde hvile for sine forpinte lemmer.

Så kom der ham den tanke på at knuse sit hoved mod gulvets sten og dø bort fra alt dette, men straks stod det ham klart, at så ville jo alle tro, at han var morderen, og det måtte de ikke. Han ville frelse sin ære og sit liv, når blot de ville omgås med ham som et andet menneske, men her bandt de ham som et svin.

"Fader, du som er i Himlen, Jesus Christus, Guds enbårne søn, du som lever og regerer i al evighed, hellige ånd, du som med faderen og sønnen er Gud, forbarm jer over mig – løs mig ud af al denne elendighed. Lad mig udfries, o, Jesus, af denne pine – mægtige Gud, frels mig, løs mig ud – i Jesus Christus

velsignede navn, for hans pine og vunders skyld, å Gud, å Gud – – – –"

Så overvældede smerten ham og han sank hen i en døs, hvor han lå halvt sanseløs, til gevaldigeren efter 6 timers forløb kom for at løse ham; provsten ville se ham. – Auditøren havde dog ment, det var bedst at give ham en forsmag på hvad der ventede ham, inden han talte med provsten, for at samtalen med den gejstlige skulle blive mere virksom.

XV

Provsten ventede ham i forhørslokalet. Han var en gammel, hvidhåret mand med et mildt, venligt ansigt og et par gode, blå øjne.

Jørgen Christian blev stående ham. Han rystede over hele legemet – føde havde han ikke fået i det sidste døgn.

Provsten så på ham og spurgte venligt: "Søn, du har ladet mig kalde – hvad vil du mig?"

Jørgen Christian faldt på knæ og udstrakte sine hænder imod ham: "Hjælp mig, hr. provst, hjælp mig – de piner livet af mig, og jeg har ingenting gjort, jeg har ingen ihjelslagen – så sandt der er en Gud i Himmelen, det har jeg ikke."

Provsten tog hans hånd og sagde mildt og dæmpet: "Den sag bliver en sag mellem dig og din jordiske øvrighed. Det er om din sjæls frelse, jeg vil tale med dig. Din dommer siger, at du fornægter Gud og Jesum. Er det sandt? Da lad disse dine legemlige lidelser minde dig om, at du kun er som en vånd i den stærkes hånd, og at Gud Herren har sin vilje med dig for din frelses skyld. Så elskede Gud verden, at han gav sin søn den enbårne, for at du ikke skulle fortabes, men vorde frelst. Om du tror på Christus og hans evangelium, da kan du aldrig dø, men skal have et evigt liv i Herren."

Jørgen Christian krøb på sine knæ hen imod provsten og hviskede mod ham: "Men hvor kan jeg da tro på Gud, når han således lader mig pine for gerningers skyld, jeg aldrig har øvet – aldrig har gjort mig skyldig i?"

Provsten rystede på hovedet. "Jeg vil ikke tale med dig om dette. Men jeg spørger dig: tror du på frelseren? Alt det, der

times os her i livet, er for intet at regne mod det, som skal ske i evigheden efter dommens dag. Og kun gennem troen på frelseren når du den evige salighed. Tror du?"

Jørgen Christian hævede hovedet, tårerne stod i hans øjne og han vred sine hænder bønligt mod provsten. "Alt hvad provsten vil have, jeg skal sige og gøre, skal jeg gøre – vis mig vejen til Gud, at jeg kan gå den straks, at jeg kan fries ud af denne pine, ud af denne smerte og trængsel."

Så begyndte provsten at tale til den store, stærke mand som til et lille barn. Fortalte ham om jomfruens søn i Nazareth, der vandrede mellem menneskene og gjorde undere til Herrens ære. Fortalte, hvorledes han samlede alt folket om sig ved en båd ved Genezareth sø og talte til dem om de evige ting, om hvorledes han opvakte døde og helbredede syge for Guds riges skyld. Fortalte, hvorledes farisæerne og de skriftkloge tog ham til fange og førte ham for Pontius Pilatus, efter at han havde holdt sit indtog i Jerusalem, ridende på et asen, og efter at han havde nydt den hellige nadvere med sine disciple og bedt til sin fader i Gethsemane have.

Fortalte, hvorledes Pontius Pilatus holdt dom over ham, og hvorledes farisæerne og de skriftkloge råbte: Tag denne og giv os Barrabas fri. Og provsten tog sit testamente frem og læste, mens Jørgen Christian knælede ved hans side:

"Således skriver evangelisten Lucas i det 23. kapitel fra det 32. til det 44. vers: Men der bleve og to andre misdædere førte ud for at henrettes med ham, og der de vare komne til det sted, som kaldtes Hovedpandested, korsfæstede de ham der og misdæderne, den ene ved den højre, men den anden ved den venstre side. Men Jesus sagde: Fader, forlad dem; for de vide

ikke, hvad de gøre. Men de skiftede hans klæder og kastede lod derom. Og folket stod og så til, men og de øverste spottede ham tillige med dem og sagde: han har frelst andre, han frelse sig selv, dersom han er den Christus, den Guds udvalgte, men og stridsmændene spottede ham, trådte til og rakte ham eddike og sagde: dersom du er den jødernes konge, da frels dig selv. Men der var sat en overskrift over ham, skreven på græsk og latin og hebraisk: denne er den jødernes konge. Men en af misdæderne, som vare ophængte, bespottede ham og sagde: er du den Christus, da frels dig selv og os. Men den anden svarede og straffede ham og sagde: frygter ej heller du for Gud, da du er under samme dom? Og vi vel med rette, for vi få det, vore gerninger have forskyldt; men denne handlede intet uskikkeligt. Og han sagde til Jesus: herre, kom mig ihu, når du kommer i dit rige. Og Jesus sagde til ham: sandelig siger jeg dig, i dag skal du være med mig i Paradis. Men det var ved den sjette time, og der blev et mørke over det ganske land, indtil den niende time."

Jørgen Christian hulkede sagte. Det var, som de gamle dage kom tilbage, da han som barn hørte skriftens ord i Vestermarie kirke – længst svundne tider, som han aldrig havde troet at skulle genopleve.

Og provsten fortalte ham, hvorledes det netop var det store under, at Guds søn tog sig alverdens synd på for at frelse alle menneskenes børn, at han led misdæderens død på korset for at ingen senere skulle dø den evige død, om han ville bekende Christus og tage sin trøst i ham.

"Bekender du Christus, Jørgen Christian – tror du på ham på hans fødsel, lidelse og død, vender du dig til ham med al din

synd og syndenød, da skal ej heller du vorde forladt, men frelseren vil føre dig til sin faders trone."

Smerten forsvandt – Jørgen Christian følte, som gled hans legeme af ham, og han selv forklaret steg mod frelseren. Han bad, at han måtte dø, han knælede og fremsagde fadervor, mens den gamle provst bad med ham med foldede hænder.

Så rejste provsten sig og sagde mildt og dæmpet: "Om du vandrer den vej, Jørgen Christian, da skal alt tilgives dig – også for dig er frelseren født, også for dig er frelseren død. Bekend din synd, om du har øvet den, for den jordiske øvrighed, og Gud vil holde sin dom over dig derefter. For Gud er nådig, men du må tro og angre."

Provsten gik, og Jørgen Christian blev liggende i underlige tanker. Så kom auditøren med gevaldigeren. Ved synet af dommeren fo'r en gysen gennem arrestanten.

"Vil du nu tilstå?" spurgte auditøren.

Jørgen Christian rystede på hovedet. Det var ham ikke muligt at fremføre et ord. Så blev han ført tilbage til arresten og bundet til ringen i muren.

Om natten, mens han lå der, havde han et underligt syn.

Det bares ham for, at frelseren selv stod for ham med vunder i hænder og side og talte til ham og sagde ham, hvorledes han havde taget sig skylden på, for at menneskenes børn kunne blive frelste.

Det lød til ham: tag dit kors og følg mig – tag dit kors og følg mig. Så vågnede han – han rystede og frøs, og hans lemmer værkede, mens det trak i hans ryg og bryst.

Men han ville ikke – han kunne ikke følge frelseren.

XVI

Auditøren var fuldt bestemt på at føre sagen til ende. Den 14. marts kl. 4 eftermiddag begyndte han et forhør på rådstuen; dette varede uafbrudt til den 15. kl. 5 eftermiddag.

Om forhøret hedder det i akterne:

"I retten fremstilledes arrestanten Jørgen Christian løs og ledig. Han eksamineredes nøjere i anledning af sin ytring i går, at arrestanten Hans Kuld for ham havde tilstået at være Dichs banemand. Dette gentager han, sigende: at det skete dagen efter mordet, da denne arrestant var hos ham i anledning af en reparation på hans armatur. Anledningen til denne ytring af Hans Kuld var, at de samtalte om, hvem der kunne have begået misgerningen. Arrestanten Jørgen Christian vedgår ligeledes at have med kridt skrevet i sit fængsel følgende strofe: "Hans Kuld har for mig tilstået, at han er Albert Dichs banemand", hvilket han dog siger at have gjort, ej for at det skulle ses, men blandt andre ting for at fordrive tiden med noget. Under fortællingen af alt dette lader arrestanten uden behørige spørgsmål tungen løbe. Det siges ham derpå: at det nu dog skal prøves, hvorvidt han er i stand til at forsvare denne sætning, og der blev givet ordre til al hente den anden arrestant; men inden denne er kommet, synes modet alt at synke, for arrestanten Jørgen Christian bemærker da, at arrestanten Hans Kuld just ikke sagde det så lige ud, men bad ham om at gå til den dræbtes svigersøn Lars Peter, som den gang sad arresteret i Vestermarie kirketårn, og sige ham, at han dog endeligt måtte være ham (Hans Kuld) tro og intet bekende, hvilket lod ham (Jørgen Christian) begribe, at Hans Kuld var gerningsmanden.

Arrestanten Hans Kuld blev indladt og dette Jørgen Christians sidste *assertum* ham meddelt. De blev aldeles overladt til dem selv i omtrent to timer. Hans Kuld bebrejder da på sin sædvanlige lidenskabelige måde Jørgen Christian hans samvittighedsløshed og anfører under løbet af deres trætte de grunde, som godtgør urimeligheden af denne beskyldning:

1) Han har ej stået i noget fortroligt forhold til Jørgen Christian; om han var gerningsmanden, ville det altså have været tåbeligt, om han ville åbenbare sligt for barn, især for at få et ærinde besørget, som han godt selv kunne udrette.

2) at Jørgen Christian, uagtet han af kancelliråden er eksamineret, ej anførte dette, ej en gang de første dage af hans egen (Jørgen Christians) arrest. I øvrigt erindrer Hans Kuld, at han meldte dag var i meldte ærinde hos Jørgen Christian. Endvidere påberåber Hans Kuld sig det som bevis på sin uskyldighed, at han under sin langvarige arrest aldrig har søgt (hvilket er sandhed) at kaste mistanke fra sig på noget af sine medmennesker, uagtet forhøret gav ham anledning til at nævne Ole Kofod som gerningsmanden. Han siger endog, at han, uagtet Jørgen Christians lumpne usandhed imod ham, ej vil søge at dække sig ved at gengælde ham med samme mønt; han erklærer tværtimod, at han ej har mindste grund til at mistænke Jørgen Christian, uden det skulle være for gamle stregers skyld, og her nævner han det tidligere nævnte skud efter hovedet på en gammel sovende kone, hvorfor arrestanten Jørgen Christian blev sat under tiltale, men frikendt, og at alle den gang sagde, at han var den skyldige, og at han ville på den måde skaffe sig den gamles hus, som hun havde nægtet at

sælge. Dernæst beskylder han Jørgen Christian for at være plat og snedig, så man skal vogte sig for ham.

Fraregnet en del skældsord, var dette *contentum* af, hvad arrestanten Hans Kuld anfører. Jørgen Christians forhold er aldeles modsat; han vedbliver på den ham egne kolde og tilbageholdne måde at påstå, at han siger sandhed. Det er i øvrigt karakteristisk for denne arrestant, at det er umuligt at få ham i affekt. Han er, til den ende, af inkvirenten mange gange blevet kaldt morderen på en sådan måde, at man skulle antage, at selv den mest forknytte uskyldige fortvivlet måtte værge sig. Ved slige lejligheder står han tavs og iskold, lader sig sige alt og giver kun de højst nødvendige korte svar. På samme måde optager han alle de forbandelser og bebrejdelser, Hans Kulds heftighed lader nedregne over ham; han vil meget mere snedigt stille sin medarrestant tilfreds, idet han siger: at han intet har imod Hans Kuld, at de altid har været gode venner, hvilken sidste ytring Hans Kuld optager på den måde, at han spytter på Jørgen Christian og frabeder sig i grove udtryk en ven, som vil lyve ham liv og ære fra. Det gør intet indtryk på Jørgen Christian, som endog firer af i den grad, at han ytrer, at han jo egentlig ej har sagt, at han var morderen; at Hans Kuld brugte omforklarede ytring for spøgs skyld; man kan ej regne, hvad han til eget tidsfordriv opmaler i arresten, med andet sådant. Mærkelig nok er det, at Hans Kuld påstår at erindre, at Jørgen Christian var den første, som bragte ham den sørgelige efterretning, at rygtet nævnte ham som morderen. – Arrestanten Hans Kuld blev bortført og Jørgen Christian holdtes uafbrudt til protokollen til den påfølgende morgen kl. 5."

Auditøren ville overvinde arrestantens modstand. Da Hans Kuld var afført, lænede han sig tilbage i stolen og sad i flere minutter tavs, mens hans blik hvilede søgende på Jørgen Christian, der stod for ham.

Det slog ham selv, hvor ulige denne kamp var. Foran ham stod den høje, duvnakkede mand, hvis kinder brændte i feberhede, hvis rødrandede øjne flakkede uroligt som et såret dyrs, hvis knæ næppe syntes at kunne bære ham, og hvis tale lød så dæmpet, så bristefærdig svag og spag. Lød med det samme forsagte nej, grådblandet, halvsløv, håbløs, men dog fast i det ene, i nejet.

Her sad han selv, sikker og myndig i sit sæde, herre over liv og død, rustet med sit embedes magt, sikker i sin sag, fuld af usvigelig vished om, at den vej, han trådte, var den rette, fast bestemt på ikke at helme, før nejet blev et ja.

Hans vilje spændte hans muskler, han blev lydhør for hver betoning, hver skælven i arrestantens stemme. Han syntes at se ind i hans hjerne, hvor jaet brødes med nejet i den sidste håbløse kamp for at redde et liv, hvis jammerlige usselhed stod præget i hvert træk af det magre, hærgede ansigt.

Og han samlede sig for at ride den svage modstand over ende; som en kæmpe i klirrende harnisk med retfærds løftede sværd.

Han talte klart, kort og knapt. Gennemgik sagen fra første begyndelse, dvælede nøje ved alt det oplyste, kædede omstændighed til omstændighed, mens hans blik lynede som stålklinger.

Men han evnede ikke, hvad han attråede. Så steg harmen tæt og mættet i ham. Denne usle, rystende stodder stod for ham

vaklende, som det syntes ramt til døden, men trods dette som en hindring, intet kunne bryde. Det svage, klagende nej blev en mur, mod hvilken hans angreb brødes, slyngedes tilbage, atter og atter. Havde det endda været Hans Kuld, en lavstammet, hård trods, der klang som granit og slog gnister af klingens slag! Men denne bløde, vege bylt, med de rindende øjne – det kogte i ham.

Time gik efter time, mens uret i krogen slog sine tøvende slag. Og harmen steg, den voksede overmægtig, hyllede ham i tåge, så det gnistrede rødt for hans øjne.

Han forstod, hvorledes fortidens dommere lod bøddelen hente, lod fangen spænde til pinebænken og rakkerens knægte dreje til, så det knagede i lemmer, der brødes og brast, så pigge borede sig i kød, der reves og sledes, til blodet drev over bænkens rand mod gulvet, uldent, vammelt og slibrigt.

Det måtte have en ende.

Hans mæle blev tykt, han talte ikke mere, han hviskede ordene frem. Alt blev borte, alle hans slutninger, alle hans beviser, alle hans postulater. Tilbage blev kun det ene: "Tilstå, at du er Albert Dichs banemand!"

Timerne gik. Så tav han i kvarter ad gangen for at se op og hviske, idet han borede blikket i fangens, der undveg ham og flakkede hjælpeløst hid og did: "Tilstå, at du er Albert Dichs banemand!"

Så faldt de sidste ord bort. Han evnede ikke engang at tænke dette. Sløvheden sneg sig over ham, men han ville ikke slippe, han ville holde fast.

Og timer gik atter.

Nu lød det kun: "Tilstå – vil du tilstå!" Intet andet.

Jørgen Christian stod som brændt til gulvet. Han tænkte slet ikke mere, han sansede knap. Det undrede ham, at han ikke lod sig falde til jorden, strakte sig hen ad gulvet. Men han gjorde det ikke – han gjorde intet. Det måtte dog få ende – det måtte dog få ende. Blot han stod lidt endnu, så faldt han måske af sig selv, faldt og døde med det samme, bort fra det hele.

Men han stod – stod mens uret slog sine slæbende slag, time efter time, mens det lød til ham hæst, hvislende: "Tilstå – tilstå!"

Han sansede ikke mere, hvad han skulle tilstå, det hele var borte for ham, fortiden, alt det, der var talt om i de mange lange forhør – det var borte altsammen.

Men natten gled.

Så rejste auditøren sig som i et spring, han lod gevaldigeren kalde og lod denne føre fangen op og ned ad gulvet, hastigt, brutalt, for at ryste sløvheden af ham, mens han selv gik op og ned for skranken med urolig hast.

Det måtte gøres forbi.

Nu stod han selv overfor arrestanten, samlet som til spring. Hans stemme skar hvast og skarpt gennem rummets stilhed.

"Nu er det nok, Jørgen Christian. Nu vil jeg, at du skal tilstå. Skridt for skridt har jeg ført kendsgerningerne frem for dig, afvundet dig ord for ord, hvad der tyder på din brøde. Nu vil jeg, du skal tilstå. Jeg har talt dig hårdelig til, jeg har søgt at påkalde din anger og tale til dit bedre jeg. Du vil ikke – du tror, du kan sætte din trods mod mig og min vilje. Du tager fejl, Jørgen Christian, og jeg skal vise dig, at du fejler. I 10 timer har dette forhør varet, og du tror, at blot du tier og klynker, vil jeg trættes og slippe dig, men du tager fejl. Jeg trættes ikke. Jeg er ung, jeg er stærk og rask, og jeg bliver. Du siger, du sulter, at du

tørster og vakler. Godt. Du skal sulte, du skal tørste og vakle. Og om du styrter sanseløs til gulvet, jeg lader dig rejse, om du så skal ophænges foran skranken i reb. Du går ikke fra dette sted, før du har tilstået din brøde. Dit liv er hjemfaldent til dommen. Om du dør nu eller senere er af ingen betydning – men du forlader ikke dette sted, før du har talt. Hører du det!"

Det sortnede for Jørgen Christians øjne, han vaklede, men Claus Thuleborg trådte til og greb hans arme, idet han pressede ham mod skranken.

Auditøren nærmede sit ansigt til hans: "Hører du, du forlader ikke dette sted, før du taler – eller dør."

Da steg der en dæmrende tanke i Jørgen Christians forpinte hjerne, ganske vag, ubestemt, i svage omrids. Om dette kunne skydes ud, om der kunne købes hvile ved et løfte om at tilstå, et løfte, som han ikke ville holde, men som han måtte kunne give for at slippe i øjeblikket.

Hvis han blot turde, hvis det blot gik an. Han ville prøve sig frem ganske forsigtigt, for dette måtte ende med døden, og han ville ikke da, han ville frelse sit liv – leve.

Så kom det ganske svagt. Han ville nok tilstå – ikke nu – ikke nu, men senere – i overmorgen – blot ville han først tale med provsten.

Som en falk slog auditøren ned på dette, lynsnart og rapt.

Kunne han få en foreløbig tilståelse, et løfte om at Jørgen Christian ville tilstå, så kunne han anvende torturen med fuld ret, syntes han, om arrestanten senere skulle gå fra sit løfte. Sådan skulle det være. Han spændtes som en stålfjeder. Nu gjaldt det at passe på.

Når alt kom til alt var det vel kun arrestantens hensigt at unddrage sig forhøret. Dette måtte ikke ske. Auditøren foreslog derfor straks at lade provsten hente, da denne havde erklæret sig villig til at møde, til hvilken tid han måtte blive kaldt.

Jørgen Christian bøjede træt sit hoved til et ja. I det samme slog klokken de fem slag. Auditøren stod for ham og så ham atter skarpt i øjet:

"Nu husker du, at du i retten har lovet at tilstå; det vil altså sige: du har tilstået, for når du lover at tilstå, kan dette kun betyde, at du har øvet gerningen, hvad jeg ved, du har, og at du er villig til at tale sandhed."

Jørgen Christian klynkede et svagt nej.

Auditøren fo'r op: "Nægter du, at du har lovet at tilstå? Nægter du de ord, du talte i dette øjeblik? Ved du, at jeg har ret til at tvinge dig til at tale? Ved du, at – – –"

Jørgen Christian sank sammen. Han bad med skælvende stemme om lidt mad og om hvile i en time, da han nu var så træt, at han ikke en gang kunne tale med provsten.

Auditøren lovede ham dette, dog under den udtrykkelige betingelse, at han virkelig skulle sige sandheden.

Det lovede Jørgen Christian. Han rokkede frem og tilbage med hovedet og hviskede: "Derfor skal man ikke frygte – derfor skal man ikke frygte." Forhøret fortsattes endnu en stund. Nu syntes det, som ville Jørgen Christian tilstå for provsten.

Så kom provsten. Auditøren satte ham kortelig ind i sagen. Helst ønskede han at overvære samtalen, men provsten bad ham gå – det var en ret, han havde, at være ene med den, der søgte hans bistand.

Auditøren trak sig modstræbende tilbage. Han lod lidt føde hente, men han kunne intet spise. Hans kinder brændte i feber, han gik op og ned ad gulvet i værelset, der stødte op til forhørslokalet.

Forhøret havde nu varet i 13 timer – uafbrudt.

Jørgen Christian stod skælvende foran provsten. Han følte, det gjaldt hans sidste tilflugt. Det stod ham klart, at hans foreløbige løfte havde gjort hans sag endnu mere fortvivlet; der var kun en vej til redning – Gud og provsten.

Provsten var mindre venlig end sidst – tidligt var det på morgenen og ikke særlig behageligt for en gammel mand at kaldes op en så kold forårsmorgen til en så ubehagelig forretning.

Provsten talte ikke meget, men spurgte arrestanten, hvad han havde at sige. Som den druknende, der i sidste øjeblik ser en reddende planke, klamrede Jørgen Christian sig til provsten, det gjaldt blot at få fat i en udefra, at få en hjælpende hånd, for det kunne ikke være ret og skel i Danmark at pine en mand til at tilstå. Nu måtte han forsøge det yderste for at redde sig.

Han talte i korte sætninger, mens hans kinder farvedes af en hektisk rødme.

"Jeg har ikke gjort det – ikke tænkt på at gøre det – jeg har sagt den fulde sandhed. Gud Fader må dog kende alt – han vil dog ikke forlade mig. De, Guds tjener, hellige provst, må heller ikke forlade mig. Siden De var her sidst og talte med mig om Gud og frelseren, har jeg ligget krum på stengulvet og lidt, som frelseren led. Hele denne nat har jeg stået pint af sult og tørst og skælvende med rystende knæ, mens det værker i ryg og bryst som stingende syle. Jeg er uskyldig. Gud Fader, søn og

Helligånd stå mig bi i min sidste time. Jeg har en gang stjålet et stykke klæde – det har jeg ingen fortalt; men det siger jeg Dem, for at jeg kan vidne mig ren for Gud – det var kuns lidet værd, men det var tyveri, og det var fra Hans Svendsens enke, jeg tog det – hun havde glemt det hos mig. Det er måske herfor, jeg lider således. Jeg vil give det igen tifold af mine midler. Det skete ved Mikkelsdag i fjor – jeg har ikke talt om det til nogen; men De, hr. provst, skal vide alt, hvad som mig betræffer. Albert Dich har jeg ikke fornærmet med noget – ikke slået ihjel eller sådant, så sandt hjælpe mig Gud og hans hellige mænd."

Provsten stod i en besynderlig situation. Han yndede ikke auditøren, hvis lette sæder og åbenbare irreligiøsitet var ham imod, men denne var dog først og fremmest embedsmand, kongens tjener som han selv. Han vidste ikke, hvad han skulle tro, men han måtte stole på, at auditøren indenfor sin virksomheds område handlede ret. Desuden kendte han ikke Jørgen Christian – det kunne være usandhed, og manden tilstod selv at være en tyv.

Jørgen Christians oprigtighed overfor provsten, hvem han hermed ville vinde, havde den modsatte virkning. Den gejstlige herre forlod ham med nogle få almindelige trøstende ord, og han hensank i dyb bedøvelse, da døren lukkede sig efter ham.

Provsten meddelte kort auditøren, at fangen havde klaget hårdt over ilde medfart, men intet tilstået.

Forhøret blev straks fortsat.

Provstens besøg havde varet et kvarter. Auditøren fo'r løs på Jørgen Christian i ubændig vrede over hans forræderi.

Jørgen Christian tav. Det var, som voksede hans modstandsevne under dommerens hidsige vrede. Om mad og

hvile var der ikke længere tale.

"Du lovede at tilstå for provsten – ikke sandt?"

Jørgen Christian tav.

"Har du glemt det?" spurgte auditøren.

Jørgen Christian tav endnu.

"Godt," fortsatte auditøren, "det vil altså sige, du vil dreje dig fra dine løfter; med uforskammet snedighed har du søgt at holde din dommer og Guds tjener, provsten, for nar. Du er altså trodsig – du tror ikke, du kan besejres, men jeg skal vise dig, at den, der som du i det første forhør har ladet sig besejre, vel kan prøve at bruge list og løgn som nu og med Hans Kuld, men derved ikke undgå sandheden, hvis stemme lyder klarere end alle løgneres tale. Du er en morder, en løgner, en slyngel, hvem intet hensyn skyldes, og du kan føle dig forvisset om, at intet hensyn skal blive dig vist."

Jørgen Christian gøs, men stammede svagt: "Jeg er uskyldig, så sandt hjælpe mig ..."

Auditøren afbrød ham kort: "Ti!"

Klokken var 7, og det var efterhånden blevet lyst. Vidnerne sad sammensunkne i deres stole og mægtede knap at holde deres øjne åbne.

Auditørens vrede stilnede af; det undrede ham selv. Men han var stærkere end nogensinde før. Nu skulle det lykkes. Blot gjaldt det at holde ud.

Han talte ikke meget. Kun gentog han atter som ved midnatstid sit: "Tilstå, at du er Albert Dichs banemand."

Jørgen Christian følte disse ord som en sviende ild. Han mindedes, hvor det havde undret ham, på hvor mange forskellige måder dommeren kunne udtale sin sigtelse. Nu

længtes han efter denne afvekslen – den stadige gentagelse pinte ham forfærdeligt. Dommerens ord dryppede som edder på et blottet sår. Han følte, hvorledes alle hans tanker forlod ham, hvorledes det kun blev tilbage i hans hjerne som en gnist – dette ene: hvorledes skal jeg slippe?

Han hørte næppe auditørens ord – det svirrede og drejede i hans hoved: hvordan skal jeg slippe – hvordan skal jeg slippe?

Og så lød det igen skarpt mellem de glimtende, gnistrende tanker: "Vil du tilstå – vil du tilstå! Du skal tilstå!"

Atter gik timerne – sneg sig som viserne over urets skive.

Auditørens kræfter tog af – hans anspændthed kunne ikke stå mål med Jørgen Christians slappe sløvhed.

Det måtte rives til side, rives over ende med et rapt, råt greb. Så lod han Claus Thuleborg kalde.

"Jørgen Christian," sagde han, "du vil ikke tale – så får du selv tage følgerne. Nu hører ordene op og handlingen taler."

Auditøren tog sin beslutning. Ordene hidsede ham, feberen listede sig over ham, glødede i hans årer, og stemningen fra natten kom over ham igen. Han så som gennem en tåge af blod.

"Claus Thuleborg," sagde han, "det bliver nødvendigt at skride til formelig tortur. Arrestanten har afgivet en foreløbig tilståelse, har taget den tilbage, så må der tages fat med katning, som loven byder. Før fangen ned."

Claus Thuleborg stod som en støtte. Vidnerne gned deres øjne og så forfærdede op.

Gulvet gled under Jørgen Christian, han greb for sig med begge hænder, men han kunne ikke falde; i 24 timer i træk havde han stået – det var, som kunne hans lemmer ikke bøjes mere.

Gnisten i hans hjerne blev en brand, der sydede og sved. Alle hans tanker rettedes fremad, ikke en tanke tilbage; han sansede ikke, hvad det var, han skulle, blot at han skulle noget – noget, der kunne frelse hans liv; for slog de ham, måtte han dø.

Og mens det sydede og sved i hans hoved, strakte han sine arme ud for sig – hans blik flakkede mod vidnerne, mod gevaldigeren, strøg hen over dommeren, der stod for ham med korslagte arme, med blikket hæftet på ham, blikket som klinger af stål. Stuen drejede sig for ham, han følte, han sank. Der steg en hulken frem i ham, der rystede hans sammensunkne krop. Gråden tog ham, og igennem tårerne, der duggede hans blik, så han, hvor der glimtede et blink i de stålgrå øjne. Han greb for sig, prøvede at samle sig, at drage sig tilbage; men blikket borede sig i ham og han sank – sank dybt hjælpeløst i sin skæbne, der åbnede sig for ham og tog ham helt – tog ham for aldrig at slippe ham.

Det hedder i akten:

"Klokken 3 om eftermiddagen tilstod Jørgen Christian med tårer at være den myrdede Albert Dichs banemand. Dog taler han derhos om, at han nu er mat, at nogen jo skal tage sig gerningen på, og at han frygter at dø i sin arrest. Det blev ham sagt, at han måtte ytre sig bestemt, om han var morderen eller ikke. Der blev derhos sørget for, at han, forinden han gik videre i sin forklaring, fik forfriskende næringsmidler, hvorhos det blev ham tilladt at sætte sig ned. Arrestanten gentager da med bestemthed at være morderen."

Målet var nået – auditøren stod, hvor han ville stå, og hans gamle velvilje for Jørgen Christian vågnede igen. Nu gjaldt det blot at få de nærmere omstændigheder ved mordet at vide.

"Hvad slog du ham med?" spurgte han; "hakken, som sandemand Holst fandt hos dig – ikke sandt?"

"Nej," svarede Jørgen Christian som så tit før.

Auditøren rynkede brynene, og angsten fo'r igen i Jørgen Christian. Han skyndte sig at svare for ikke at gøre dommeren vred; men han ledte efter ordene.

Auditøren kom pludselig til at tænke på Jens Jacobsens forklaring om den mand, der søgte sig en pahl tidligt i dagningen. Det fremmede ord havde bidt sig fast i hans erindring. Desuden mindedes han, at der ved diget var fundet en blodig knortekæp, som kancellirååden havde anset for tilhørende den myrdede.

"Var det en hasselpahl?" spurgte han truende.

"Ja," kom det fra Jørgen Christian.

Auditøren nikkede – tænkte jeg det ikke nok – en hasselpahl.

"Havde du medvidere?"

Jørgen Christian rystede på hovedet – ikke for alt i verden ville han udsætte sig for en gentagelse af scenen med Hans Kuld.

"Du løb altså lige fra dit hjem til stedet og slog Albert Dich i hovedet bag fra med pahlen?"

"Ja," hviskede Jørgen Christian.

"Du havde planlagt det forud – ikke sandt?"

"Nej," kom det med bestemthed.

"Var det for at tage pengene, du gjorde det?"

"Nej," kom det med større bestemthed.

"Altså af had til Albert Dich?"

"Nej," gentog arrestanten.

"Hvorfor gjorde du det da?" spurgte dommeren strengt.

Arrestanten stod tavs.

"Du skal svare!" sagde dommeren.

"Der var noget i mig, der sagde, jeg skulle," fik Jørgen Christian frem efter nye kampe. Han var i virkeligheden så træt og forsagt, nu var det sket, at han ikke vidste, hvad han skulle sige. Et ville han ikke indrømme, at han ransagede den myrdedes lommer.

Resten faldt af sig selv. Efter mordet var han løbet op til stedet, hvor han traf Niels Marker, om udåden havde han ikke talt til nogen, – hans næste frygt gjaldt, at de skulle blande hans kone og datter i sagen, – og dette fastholdt han meget bestemt.

Det var ham næsten en lettelse at blive troet på alt, hvad han sagde, at blive så vel behandlet og pænt tiltalt, at han glemte det forfærdelige, der var sket, og beredvilligt gav de oplysninger, der krævedes. Men rovmord måtte det ikke være – kun et drab, han ikke kunne forklare.

Auditøren så godt, at enkelthederne i denne forklaring var meningsløse, men han kunne ikke mere. Også hans kraft var brudt – han trængte til hvile efter 25 timers uafbrudt anspændelse og forhør og lod tilføre protokollen:

"Skønt arrestantens forklaring i flere henseender gav anledning til nogen eksamination, blev denne dog udsat på grund af, at forhøret havde varet i over 24 timer og inkvirenten (han selv) derfor ej var oplagt til sammes fortsættelse, som efter omstændighederne heller ikke fandtes af vigtighed."

Dermed hævede han retten, og før det atter blev dag, vidste hver mand i Rønne, at Jørgen Christian havde tilstået, at han og han alene havde forøvet mordet i Vestermarie.

Tredje afsnit

I

Nu var målet altså nået. Mordet i Vestermarie var opklaret. Det var Jørgen Christian, der hin oktober morgen havde overfaldet og myrdet Albert Dich – rimeligvis for at plyndre ham – dog dette skulle forhørene nærmere oplyse. Den, der havde opdaget denne ugerning, forfulgt morderen gennem alle hans udflugter og sat ham, som hjortehunden sætter den anskudte kronhjort derinde, hvor skoven er tykkest, og hvor det syntes umuligt at trænge ind – den, der havde øvet dette, var regimentskvartermesteren og auditøren ved Bornholms milits.

Dyb var den beundring, denne dåd vakte. Det er altid en beroligelse for et samfund at vide, at retten plejes af duelige, rådsnare mænd, men dobbelt føles dette, når man er vant til en svag, ligegyldig øvrighed, når retssikkerheden synes truet, og når uopdagede misgerninger kaster en uhyggelig truende skygge over den alfare vej. Vel havde man længe troet, at auditøren var på sporet – sporet, der førte ad helt andre veje, end de af den tidligere dommer betrådte, men en og anden havde dog trukket på skulderen ad den unge, hidsige dommer og ment, det var lyst til at udmærke sig – trang til at være sin egen og gå egne veje – nu forstummede al tvivl, og dyb beundring afløste tidligere mistro.

Det var store dage for auditøren. Hans lille hustru var stolt af ham, fuldmægtig Erichsen var grøngul af misundelse og sandemand Holst spillede i skæret af solen som den dygtige, skarpsindige hjælper.

I Vestermarie var man ikke forundret over det – slet ikke –. Alle havde jo troet Jørgen Christian til det – kun havde man ikke

ventet, at Gud ville lade lyset falde over denne mørkets gerning. Men godt var det, og alle følte sig lettede og glade.

Kun i den lille vedbendbevoksede hytte med de klinede vægge sad to ensomme kvinder og græd. Jørgen Christians hustru, Margrete, og hans datter, Margrete Kirstine.

De græd og bad til Gud – de troede det ikke – kunne ikke tro det, men de græd alene, skjult for verden; for alle gik langt uden om stedet, hvor morderens kone og datter var tilhuse.

Auditøren ville nu rekapitulere sagen og nå fuld klarhed, men først gjaldt det om at blive færdig med Hans Kuld og Rasmus Jesperske. Hans Kuld var ved godt mod efter de sidste forhør. Sit forhold til Rasmusken nægtede han hårdnakket. Fanden skulle da indrømme sådan en dygtig dommer noget. Han trængte såvist ikke til andres hjælp. Den store sejr bragte imidlertid ikke auditøren til at glemme en lille erobring, og han ville have sagen mod parret for konkubinat sluttet med deres tilståelse. Nu var han ikke så anspændt af den store sag, nu skulle den lille nok lykkes for ham. Overhovedet lader alt sig nå for en dommer, der følger den slagne vej og kan bedømme personer og forhold.

Hans Kuld holdt sig stiv – ikke en tomme veg han.

Så tog auditøren Rasmusken for. – Hun havde jo egentlig afgivet fuld tilståelse om samlivet med Hans Kuld, men der var enkelte ting, der skulle rekapituleres, enkelte tilførsler til protokollen, der skulle fuldt belyses, før alt var i den orden, det skulle være.

Fængselslivet havde hærget hende – vel led hun ikke nød, men fri fugl, som hun var, fra fødslen vant til at færdes i skov og på hede, kunne hun kun dårligt tåle at sidde i bur – og hun

havde siddet i et år og fem måneder. Det kneb med at forsvare den lange arrest for højesteret, det så auditøren godt; men det var jo kun de allersidste tiders begivenheder, der havde spredt lys over sagen.

Desuden kunne hun have sit ansvar for konkubinatet – vel kunne det kun bringe hende nogle dages vand og brød, hvilket blev såre lidet i sammenligning med den lange arrest; men sligt førte rettergang med sig – og ansvaret blev jo dog i sidste instans kancellirådens, han levede vel næppe nok til at tage det.

Auditøren var brysk mod Rasmusken – han ville ikke, at hun skulle tro sig forurettet, og det var et tag, der kunne hjælpe.

Hun forstod heller ikke selv, at hun havde lidt uret. Mens hun var i fængsel, glemte hun meget af fortiden, blev så underlig bøjet og duvnakket. Kun den ene trøst havde hun, at Hans sad som hun bag stærke mure, så han ikke kunne svige hende. Hun håbede, han ville vende sig til hende igen, om hun kom ud – hun havde grund til at tro det, for når hun gik i fængselsgården, og hun gik ret frit, da hun hjalp gevaldigeren og hans hustru med husets gerning, havde Hans set så venligt til hende og hilst hende som i gamle dage. Nu længtes hun efter friheden. Hun havde længe vidst, at Jørgen Christian var fængslet for mordet. Altså var hans uskyldig – han måtte blive fri, og nu kom våren, og blomsterne spirede på lyngen. Der kunne endnu komme sol og glade dage i huset ved Segen mose. Men fri ville hun være – fri.

Auditøren forlangte en gentagelse af hendes tilståelse om samlivet med Hans Kuld. Hun smilede og nægtede bestemt alt. Auditøren blev vred, han læste tilståelsen op for hende, men hun påstod frækt, at det havde hun aldrig sagt. Det var ligesom

rejste der sig en angst hos dommeren – en angst for at miste en anden dyrekøbt værdifuld tilståelse, han rasede og skældte, talte til hende med sprogets hårdeste ord.

Men hun smilede.

Så sagde han hende, at hendes løgn intet gjaldt – at det hun havde tilstået, stod med ildskrift i rettens bog og ville stå til alle tider.

Men hun lo og sagde muntert: "End de løgne da, jeg har fortalt om Hans og om mig selv, og om mordet, som Jørgen Christian har begået, og jeg skyldte Hans for."

Auditøren lod Hans kalde. Så holdt han en tale for dem begge, viste dem klart, hvor håbløst det var at nægte, lovede dem friheden straks, om de ville tilstå deres samliv, som dog var alle bekendt, talte godt for dem og truede.

Men de to stod og så hinanden dybt i øjet – de fandt hinanden som i de gode tider – de ville holde ud, kun nogle få dage, så måtte fængslets døre åbne sig for dem, og livet begynde igen med sommer i Segen.

Auditøren læste Rasmuskens forklaring op. Hans Kuld rystede på hovedet og sagde kort: "Det har hun aldrig sagt."

"Nej, Hans," kom det fra Kirstine, "du har ret, det har jeg aldrig sagt. Han skriver, lige hvad han vil, og så skal det hedde sig, en anden en har sagt det."

Det var for meget for auditøren.

Han greb sin tynde sveje spanskrørsstok og slog kvinden over det blege ansigt, så en tyk rød stribe lagde sig hen over pande, næserod og kind.

Hans Kuld sprang frem mod ham – men vidnerne kom ham i forkøbet, og fangens arme hvilede som i en skruestik i

gevaldigerens bomstærke greb.

Rasmusken blev stående ligbleg med knyttede hænder – med det flammende bånd hen over ansigtet og lyn i de sorte øjne. Hun bed tænderne sammen, og ikke en lyd kom over hendes læber.

Auditøren kom til sig selv – så hævede han retten og lod arrestanterne føre ned i deres celler.

Den 17. marts, to dage efter dette, blev Hans Kuld løsladt mod kaution. Tre dage efter åbnede fængslets dør sig for Kirstine.

Men i huset derude på Segen, der i år og dag havde stået uden beboere, lød der i de stille sene nattetimer dæmpede ord om hævn – hævn, der kom ganske anderledes, end de to havde tænkt sig.

II

Episoden med Rasmusken havde gjort auditøren vagtsom. Han havde forløbet sig og i vidners overværelse slået en arrestant; det var en meget pinlig sag, der kunne skaffe ham bryderier med amtet og ved højesteret, om sagen kom for denne. Oven i købet havde han forløbet sig mod en kvinde, der havde siddet arresteret i halvandet år på ubegrundet mistanke. Det var uheldigt, højst uheldigt. Men værre var det, at tilståelsen var blevet angrebet. Nægtes kunne det ikke, at Rasmusken havde sagt en del usandhed, og at der næppe lå vægt på hendes tilståelser. Men var der noget, der netop nu måtte være helligt og ukrænkeligt – så var det netop tilståelsen – Jørgen Christians dyrtkøbte tilståelse. Om nu kampen skulle åbnes på ny. Auditøren gøs ved det. Dobbelt uheldigt, at han havde givet sig denne blottelse. Men han svor en dyr ed, at selv om han skulle skride til det alleryderste, Jørgen Christian skulle blive holdt fast ved sin tilståelse til sin dødsdag. Det gjaldt blot at komme over det første forhør. Jørgen Christian havde den 15. marts tilstået at han havde slået Albert Dich ihjel. Enkelthederne var næppe helt korrekte, eller rettere, de var aldeles ikke korrekte. Men hovedsagen var der, Jørgen Christian var morderen.

Auditøren ville nu gå meget forsigtigt til værks med ham. Han ville begynde jævnt og stille forfra. Tale med ham venligt og roligt om hans pengeforhold, hans viden om, at mølleren havde penge, hans aftale med Niels Marker om at skove, hans tur til skoven og således jævnt og stilfærdigt nærme sig det afgørende punkt uden egentlig at tale om det. Så kunne jo

kæden blive sluttet, og de enkelte fakta antegnede, uden at Jørgen Christian fik lejlighed til at tage tilståelsen tilbage, før den var således belagt med kendsgerninger, at al tvivl måtte forstumme.

Farligt var det ikke, det var så øjensynligt, at tilståelsen var fuldt ud overensstemmende med sandheden; det var Jørgen Christians fysiske modstandsevne, der var brudt, og derfor havde han måtte udlevere sandheden, men det var at vente, at han, når han nu ved føde og søvn var så vidt restitueret, at hans modstandskraft voksede, ville søge at genoptage sit forsvar, og dette måtte for enhver pris forhindres – og forhindres straks.

Det bedste værn herimod lå i selve sagen. Nu var det altså ved Jørgen Christians tilståelse slået fast, at han, efter at have forladt sit hjem, da Niels Marker kom oppe på vejen, var gået lige ned til mordstedet og der havde truffet Albert Dich og havde slået ham ihjel, hvorefter han var løbet nord efter mod brændet i Bjergegårdsskoven.

Det var alt – i hovedsagen sandt; men der manglede alligevel væsentlige ting, og på væsentlige punkter var forklaringen usand. Det forelå ved vidneudsagn bevist:

1. at en mand havde luret i skoven; han var set af Jens Jacobsen – det var en høj mand og måtte have været Jørgen Christian, der altså forud havde overlagt mordet, luret om morgenen tidlig, men forladt stedet for at gå hjem, da det trak ud med møllerens komme.
2. at Jørgen Christian havde forladt sit hus samtidig med mølleren Albert Dich og lusket over vejen på tåspidserne efter ham. Det havde Anders

Mikkelsen set, da han holdt den mand, der løb over vejen, for Ole Kofod – hvem det altså ikke var.

3. at mordet kun havde taget få øjeblikke, idet morderen var set af Jens Myregaards hustru i flugt mod nordost, hvilket stemmede med, at Jørgen Christian havde været ved brændet, da Niels Marker kom derop.
4. at Jørgen Christian havde vidst, at Albert Dich havde fået penge af Fodagre-manden.

Uoplyst var da kun følgende punkter.

Hvornår var mordet planlagt, og hvorledes forholdt det sig med Jørgen Christians delagtighed i indbrudstyveriet?

Var aftalen med Niels Marker truffet for at skaffe Jørgen Christian et alibi?

Havde morderen plyndret liget straks, hvor meget havde han fået, og hvor var pengene blevet af?

Var konen eller datteren medskyldige eller havde han andre? Næppe mellem naboerne, der skyede ham – næppe heller Hans Kuld – det fremgik af konfrontationerne.

Var det muligt, at mordvåbnet, der af lægerne angaves at være et stumpt jerninstrument, som af Jørgen Christian angivet, kunne være en hasselpahl, eller havde den hos ham fundne hakke virkelig spillet en rolle ved mordet? Eller måske øksen, som han havde i hånden, da Niels Marker så ham ved brændet? For den knortekæp, der var fundet ved liget, og som endnu opbevaredes i møllen, tilhørte Albert Dich og kunne ikke være mordinstrumentet.

Var det sandt, at han aldrig havde betroet sig til nogen, og kunne han uden medvidere have plyndret liget så hurtigt?

Havde han slæbt liget ind i busken, eller var det muligt, at han talte sandt, når han nægtede, at have plyndret liget – og hvem havde da gjort det?

Det var de væsentligste spørgsmål, der påtrængte sig dommeren. Tilfældet var egentlig ret klart på det ene spørgsmål nær om pengene, og det måtte derfor navnlig være det, der under det første forhør efter tilståelsen måtte blive genstand for dommerens undersøgelse. Dette spørgsmål hængte nøje sammen med spørgsmålet om, hvorvidt Jørgen Christian havde handlet med overlæg, eller om han, som han påstod, havde handlet efter en øjeblikkelig indskydelse.

Da auditøren så ham stå for skranken – undredes han over det rolige, næsten venlige udtryk, der var i mandens ansigt. Hans stemme var så indsmigrende og mild. Auditøren havde ventet at se ham ophidset, opsat på at bevise sin uskyldighed og genkalde sin tilståelse. Men tværtimod, til at begynde med lod det, som om det slet ikke var Jørgen Christians hensigt, og auditøren følte en liflig glæde ved at se, at han havde fået så fuldstændig bugt med den hårdnakkede nægtelse.

Jørgen Christian indrømmede beredvilligt, hvad han altid tilforn havde nægtet, at han vidste besked om, at mølleren havde penge, om han vidste det fra auktionen i Bjergegårdsskoven eller ad anden vej, erindrede han ikke. Han talte meget åbent om sine økonomiske forhold, han trængte ikke til penge, men havde tit, når han havde måttet låne af Albert været vred på ham for de høje renter, han tog. Han erindrede, at han havde truffet aftale med Niels Marker nogle dage forud, og at han var gået hjemmefra tidligere, end han

burde, uagtet det var en aftale, at han skulle vente på Niels Marker.

Alt dette sagde han roligt og venligt.

Auditøren tog ikke i betænkning at gå lige løs på sagen og spurgte ham rent ud, om han havde besluttet længe forud at slå Dich ihjel.

Hertil svarede han roligt nej.

Auditøren spurgte ham da, hvornår han var kommet på den tanke.

Hertil svarede han ligeledes roligt og sagtmodigt, at den tanke var han ikke kommet på før den dag, da han var ved at dø af sult og mishandling og af de forfærdelige lidelser ved forhøret, der varede i 24 timer.

Altså ville han alligevel genkalde sin tilståelse. Auditøren fo'r op, men genkaldte sig episoden med Rasmusken om morgenen. Det skulle ikke ske en gang til – han ville være rolig og kold som døden selv.

Men Jørgen Christian skulle ikke undvige ham – der havde han taget, og det ville han ikke slippe.

Han rejste sig og gik tæt hen til fangen, der stod foran ham med feberrødmen på kinderne, men stille og fattet, med blikket hævet mod ham. Han talte roligt, så hvert ord faldt med vægt – ganske langsomt, og idet hver muskel, hver fiber spændtes som buestål:

"Ser du, Jørgen Christian, dette er ikke mere, end jeg havde ventet. Du har så længe løjet og nægtet din brøde. I går talte du sandhed, fordi du så, at det var den eneste vej til frelse for dig. Nu tror du dig i sikkerhed, nu tror du, at du kan begynde forfra. Det får du selv om. Du kan vel forstå, at jeg anser dig for

skyldig, at intet i verden kan få mig fra denne min tro. Jeg er ingen bøddel, der piner en uskyldig mand, og var min tro ikke fastere, end at dine ord kunne rokke den, så var jeg ikke gået så langt, som jeg er gået. Men min tro er fast som urbjergets granit, den rokker du ikke. Punkt for punkt kan jeg vise dig alt, der taler mod dig. Din tilståelse var selv ikke før i går nødvendig for mig – jeg gik så vidt på min tro og mine beviser alene. Nu har du tilstået, og dermed er den sidste sten i den samlede bygning lagt. Det kan du ikke rive ned igen, fordi du siger, du er tvunget til at tilstå. Om du så råbte det ud i alle verdens hjørner, din dom er beseglet ved dit eget ord, det du talte i går, nu fører ingen vej tilbage. Vil du høre, hvad du selv har sagt?"

Auditøren læste med klar stemme og stærk betoning protokollens ordlyd.

Jørgen Christian stod skælvende, ordene brændte sig i hans kød, sved som ildsluer, så aktmæssigt sande, overbevisende lød de til ham fra den forfærdelige bog.

Auditøren så op.

"Hermed er sagen sluttet. Jeg kan altså ikke erfare mere af dig. Godt. Det vil være nødvendigt at erfare mere, for du har haft medvidere. Men true og tvinge dig ud over dette, vil jeg ikke. Jeg vidste, du havde slået Albert Dich ihjel, om du har plyndret ham, ved jeg ikke – det er muligt, du ikke har det. Derom kan jeg intet tro eller vide. Og du siger jo ikke noget – vil intet sige. Det får være nok med, hvad du har sagt, og på det lader jeg din sag gå til dom. Jeg vil ikke tale mere med dig. Alt synes at tyde på, at du har plyndret Albert Dich, at du er en gemen rovmorder. Derom må retten dømme, og jeg selv efter

min overbevisning. Jeg ønsker ikke at vide mere af dig. Kun et vil jeg sige dig, Jørgen Christian. Hidtil har jeg troet, at du var alene om det. Din hustru og datter har jeg ikke fængslet. Nu er vi to færdige – du vil jo ikke tale. Jeg begynder at tro, at jeg har haft uret i ikke at søge dine medskyldige i dit eget hjem. Og nu er det tid at undersøge, om ikke din hustru og din datter ved mere, end de har villet sige. Du kan tie, nu bliver det deres tur at tale.

Det får da ske, som du vil – Claus Thuleborg, før den mand ned i arresten, han kan nu vente sin dom. Jeg får ikke mere brug for ham under sagen. For hans vedkommende kan den sluttes."

Auditøren vendte sig til sandemanden, som den dag var i retten som vidne: "Sandemand Holst, vil De ufortøvet begive Dem til Vestermarie og lade anholde " – – han søgte efter navnene med vilje – "Margrete, Jørgen Christians hustru, og – Karen – nej, Kirstine – begges datter."

Som et skrig fra et såret dyr – lød det fra Jørgen Christian:

"De to er uskyldige – de ved af ingen verdens ting."

"Naturligvis," sagde auditøren, tilsyneladende rolig, skønt årerne spændtes bristefærdige i hans tindinger. "Naturligvis, ligeså uskyldige som du. Før ham bort, Claus Thuleborg, vi to er færdige med hinanden."

Jørgen Christian sank i knæ. "Jeg vil tilstå alt – tilstå alt ..."

"Naturligvis," gentog auditøren i samme tone, "for at kalde tilståelsen tilbage i morgen og forsikre, at den er aftvungen dig. Nej, Jørgen Christian, dine tilståelser har jeg ikke brug for mere. Jeg har den ene, her står, den får retten prøve – jeg tænker vi hjælper os med den, mere behøver jeg ikke.

Det er en foreløbig tilståelse fra dine medskyldige, vi skal have. Dertil behøver jeg ikke din hjælp."

Han vendte sig til skriveren: "Så hæver vi retten for i dag."

Claus Thuleborg stod bag Jørgen Christian – og så spørgende på auditøren.

"Hvad venter gevaldigeren efter?" spurgte denne roligt. "Før ham ned."

Jørgen Christian gjorde sig løs: "I den almægtige Guds navn ..."

Auditøren så skarpt på ham: "Hvis du har noget at sige mig, så kan du sende bud i løbet af aftenen.

Og De, Holst, vil De tilsige kvinderne til i morgen."

Auditøren drejede sig om på hælen og gik.

Jørgen Christian strakte armen ud mod sandemanden:

"For Jesu Kristi blodige vunders skyld, sandemand Holst, vær nådig mod de to uskyldige kvinder."

Det sved i sandemandens øjne – men han tav.

Så førte Claus Thuleborg Jørgen Christian bort.

Vidnerne og skriveren stod målløse – ikke en sagde et ord. Kun Holst hviskede dæmpet, mens hans ansigt var badet i sved: "Gud se i nåde til os syndere."

Auditøren gik over torvet med raske skridt – han gik mod Galløken og standsede ikke, før han var langt ude i landet; det var sent på eftermiddagen, da han nåede byen igen.

III

Den eftermiddag opgav Jørgen Christian ethvert håb om at nægte, at han havde myrdet kirkemølleren Albert Dich. Han rystede af skræk og sindsbevægelse, da han blev ført tilbage til cellen. Ikke fordi det stod ham klart, at han var fældet ved sit eget vidnesbyrd, men fordi han knugedes til jorden af rædsel over det, der ventede hans kone og datter. Mens han sad hjælpeløs i sit fængsel, ville han deroppe, den forfærdelige, tvinge de to svage kvinder til at tilstå sig skyldige i medhjælp til mordet. Det var jo det, han havde sagt, det var jo det, han ville – og hvad han ville, det kunne han – alt – alt.

Det måtte ikke ske – det måtte ikke ske – i Jesu navn nej – nej – nej. Så ville han hellere alt andet – dø i morgen, rettes straks, om det skulle være. For de to var det eneste, han havde på jorden, og de var uskyldige. Han kunne næsten ikke tænke tankerne tilende.

Lidt efter lidt dæmrede det for ham. Det stod ham så klart, at han var fortabt. Det, der stod deroppe i bogen, var jo det, de allesammen troede, derfor stod det der, og Vorherre måtte vel have sin mening med det også. Alle troede de, han var morderen, alle undtagen de to derhjemme; de skulle skånes, dem ville han sige, hvorledes det alt var tilgået, inden de dømte ham fra livet, om de da trøstede sig til det.

De derhjemme troede ham, men de andre, nej, det blev aldrig andre end ham, der fik skylden for mordet – og nu begyndte han at tænke, hvorledes det dog kunne være, at de alle mente, det var ham, blodet susede for hans tindinger, til sidst kunne

han ikke tænke mere. Så sendte han bud ved gevaldigeren efter auditøren, men han var ikke hjemme.

Og så begyndte han at tænke igen. Først nogenlunde klart – senere mere og mere uklart; begyndte at overlægge, hvad han nu skulle sige, for at auditøren kunne tro, at det var ham alene – ham alene uden medskyldige.

For medskyldige måtte han ikke have – ikke en gang Lars Møller, ingen – Gud havde villet, at han skulle tage sig den gerning på, og Guds vilje ske i al evighed, amen. Jesus Christus døde på korset, for at menneskene kunne blive frelste, og nu sad han ved Gud faders højre hånd, hvorfra han skal komme og dømme levende og døde.

Så græd han og bad – sendte bud efter provsten; men han var på landet i sygebesøg.

Timerne sneglede sig af sted. Jørgen Christian ønskede kun det ene, at få lov til at tilstå igen, at tage sig skylden på, da han nu skulle bære den, så den aldrig kunne væltes fra ham mere; men bære den ganske alene uden nogen medskyldig. For det havde han ikke. Han alene var Albert Dichs morder, det ville han vidne højt for alle. Han alene, ingen anden på jorden – og mindst af alle da hans kone og eneste datter, som var så uskyldige som Guds engle selv.

Klokken 7 kom auditøren igen, og klokken 8 holdt han forhør på rådhuset. Han følte sig lettet for en svær byrde. Det middel, han havde valgt, følte han selv, var usigelig hårdt, næsten råt, men det var det eneste, og det hjalp. Han havde aldrig tænkt at skride til virkelig anholdelse af de to kvinder, der sikkert var uskyldige i al medviden. Forhøre dem måtte han; men han ventede ikke at finde mindste medskyld. Derfor var det vel

egentlig et tvivlsomt middel. Jørgen Christian var en fræk forbryder, en gemen rovmorder; men alle gode følelser var ikke uddøde hos ham. Der var mærkelig meget godt ved ham – navnlig i alt, hvad der angik hans hjem. Han holdt af kone og barn, som sådanne forbrydere virkelig stundom kan det.

Nå – sagen stod over alt, selv over midlerne, og Jørgen Christians modstand var vel brudt for stedse.

Auditøren holdt nu en række forhør, og i disse faldt der aldrig et ord fra Jørgen Christians side, hvormed han søgte at kalde tilståelsen tilbage. Han kom ikke videre end den første dag; men han vedstod alt.

Disse forhør vil her blive gengivne ordret efter akten, som auditøren førte dem til protokollen, og de vil bedre end nogen genfortælling give billedet af sagens forløb og af den ærlige alvor, hvormed Jørgen Christian nu overfor sin dommer vedstod mordet på Albert Dich og alt, hvad dermed stod i forbindelse.

IV

Den 16. marts fortsattes forhøret på rådstuen.

"Jørgen Christian tilføjer sin igår givne forklaring følgende: Han havde en dag, i ugen, før mordet udbedes, hørt af Dichs svigersøn, Lars Peter, at den gamle i de dage skulle have 100 rbd. ind, som igen skulle udbetales i Rønne. En dag i samme uge hørte han ved et besøg hos Dichs, at den gamle ville gå til byen mandag eller tirsdag. Da rejste sig først tanken hos ham, at tilvende sig denne sum. Hans første plan var at udplyndre Dich, uden at myrde ham; betænkeligheden af at være kendt forandrede dette forsæt; og han begyndte at beskæftige sig med tanken om at myrde Dich; dog forsikrer han, at denne tanke ej nåede nogen fasthed, så at den kunne kaldes forsæt, forinden det øjeblik, da tilfældet tildels lod ham komme Dich i møde. Som nærmeste nabo vidste han, at Dich efter sædvane ville gå ud mellem 8 og 9; desuagtet forsikrer han ej at have holdt udkig om mandagen, for at observere, når Dich gik ud, eller at have været på mordstedet, eller i nærheden, for at lure, skønt tanken, at han på nævnte måde kunne tilvende sig en betydelig sum, ofte påtrængte sig ham. Der blev gjort adskillige indvendinger mod sandsynligheden af denne forklaring; men arrestanten vedhænger samme, med forsikring om, at han taler den rene sandhed. Først tirsdag morgen, til den tid, han vidste, Dich omtrent ville indtræffe på gerningsstedet, påtrængte sig omforklarede tanke ham, med den kraft, at han, som han siger, besluttede sig til, "at han skulle gå ned og se". Han medtog omforklarede pahl, som ellers tjente ham til håndstok, for med den at udøve gerningen; øksen smed han inde i skoven, for at

medtage den på tilbageturen. Stokken var en tyk hasselkæp, uden beslag eller knorter, men sværere end håndstokke i almindelighed. På spørgsmål: hvorfor han ej ville bruge øksen? svarer han, at det tænkte han ikke over. På vejen gennem skoven beskæftigede han sig med tanken om forbrydelsen, som noget, han både kunne gøre, og lade være at gøre. Det blev indvendt, at han dog måtte have fattet det bestemte forsæt at dræbe Dich, i det øjeblik, han medtog sin stok, hvilket han dog benægter; han tænkte sig kun samme som et bekvemt instrument til misgerningens udøvelse, såfremt tilfældet ville begunstige samme. Arrestanten indrømmer at være bekendt med, og at have tænkt over, at gerningen kun lod sig udføre i en af de smålunde, Dich skulle passere. I det øjeblik, arrestanten kom ud af skoven, på det sted, kortet betegner, så han Dich gå over vejen; han forsikrer, ej forhen at være blevet ham va'r, ej at have set ham gå fra sit hjem (hvilket sidste kan være rimeligt, da arrestanten, som kortet viser, vel først må være gåen ud), og ej at have luret, mens Dich talte med Anders Mikkelsen, eller mens han, som omforklaret, stod stille. Han så en vogn i en frastand på landevejen, men kendte ej sammes kusk. Da tilfældet således gjorde, at Dich i det belejlige øjeblik kom arrestanten i møde, forvandledes hans hidtil ustadige tanke om forbrydelsen, som den han nok kunne have lyst til at udøve, men som der dog var noget, der holdt ham tilbage fra, til et bestemt forsæt, at myrde og udplyndre Dich. På spørgsmål: hvad han ville have gjort, dersom han ej, som omforklaret, var truffen på Dich, eller om han havde set denne alt at være passeret skovlunden? svarer han: "Jeg ville da være gåen til brændet i skoven, og tænkt: nu er det forbi." Han forsikrer, at

han ej havde den plan, at lægge sig på lur, hvilket omstændighederne ej engang tillode, da arrestanten så Niels Marker ved kirken, da han gik ud, og der således ej var tid til at lure. At denne mand denne dag skulle køre brænde, var tilfældigt, og ej udtænkt for at tilvejebringe formodningen for arrestantens alibi. (Dette kan vel også have sin rimelighed; for ligesom arrestantens tidligere indtræffen ved brændet ville dække ham, ville på den anden side en senere ankommen blotte ham; og om han endog vidste, hvornår Dich omtrent ville gå ud, og når Marker ville indtræffe ved brændet, kunne dog ingen sikker beregning i så henseende gøres). Som nævnt fattedes forsættet ved synet af Dich; og gerningen udførtes på følgende måde: Arrestanten listede sig bag sit offer, og slog ham, uden at tiltale ham, bag fra med stokken i hovedet, så at han bevidstløs faldt om; han sprællede om på jorden, og kom derved ind på engen i skovlunden. Her tilføjede arrestanten ham flere sår på samme måde, uden at han ved hvor mange. Den myrdede hverken værgede sig eller talte. Så snart gerningen var fuldbragt, påtrængte sig tanken om det urigtige i samme ham, og en vis gysen bød ham øjeblikkelig at forlade gerningsstedet, hvor han ej tror at have været meget over en minut. Uagtet alle modforestillinger forsikrer arrestanten således, ej at have plyndret, eller gjort mindste skridt til at plyndre liget; han påstår, ej at have rørt liget, og at den døende selv sprællede hen, hvor han om aftenen fandtes. Det højst usandsynlige i at have udført en større forbrydelse, for at lette sig udførelsen af en mindre, og dog uden indtrufne forhindringer at afstå fra samme, samt den udplyndrede tilstand, hvori liget blev fundet, blev ham foreholdt; men han vedhænger hårdnakket sit

udsagn, sigende, at han jo ligeságodt kunne tilstå sådant, da det dog ingen indflydelse ville have. Det blev ham påduttet, at han må have haft en anden i baghånden, som har kronet værket; ligeledes at han ej ville, at hans bo, til skade for hans familie, skulle tilpligtes at udrede byttet i erstatning til Dichs arvinger; han benægter imidlertid begge beskyldninger, og påstår, at udplyndringen, såfremt samme er foregået, er foretagen af en anden, som lejlighedsvis har set liget. Arrestanten forsikrer gentagende, at have været alene, og aldrig at have betroet nogen, denne sin misgerning. Den dræbtes svigersøn, Lars Peter, er aldeles uskyldig. Da han forlod Dich, påstår han nu i dag, at bevægelsen, og altså ej heller livet, var ganske ophørt; han tænkte sig det endog som en fjern mulighed, at han kunne leve op igen; desuagtet tilstår han, ej at have været på gerningsstedet, for at efterse dette, og efter omstændighederne komme den sårede til hjælp. Efter mordet løb han, som omforklaret, til det sted i skoven, hvor hans brændsel lå; så vidt han erindrer, medtog han mordinstrumentet, som da måtte være kommet blandt brændslet og med samme forbrugt; hverken arrestanten selv eller mordinstrumentet vare blevne blodige. Den øvrige del af dagen tilbragte han for størstedelen i skoven, uden at føle mindste nag eller uro; og han har ingensinde, ej engang i sin arrest, følt noget samvittighedsnag, hvoraf han åbenhjertigt tilstår, ej engang at lide synderligt for øjeblikket. Arrestantens udvortes er fuldkommen roligt, skønt man næppe kan antage ham for at være et af de træge gemytter, på hvem intet gør indtryk; han antager, at Dich efter højere styrelse dog i det øjeblik skulle udånde; for ellers kunne Forsynet, som han siger,

have afvendt hans gerning. Denne antager han det dog ej for en absolut nødvendighed, at han skulle udøve; og han indser, at han har fejlet, og angrer sin brøde. Han har nydt den undervisning, som bondebørn i hans barndom modtoge; han kan både læse og skrive. Indtil sit 10de år var han i forældrenes hus, og han tjente da til sit 18de år. De, hos hvem han conditionerede, er nu uddøde. Til yderligere oplysning af arrestantens fatning og rolighed anføres: at han var behjælpelig med at hjembære liget, og ved afklædningen af samme, samt overværede uden nødvendighed den da afholdte fogedforretning. Ingen øjeblikkelig pengetrang forledte arrestanten til at begå forbrydelsen; hans forfatning var dengang som ellers; han var ej velhavende, men har ved sit arbejde erhvervet det nødvendige, for at kunne leve, som folk af hans stand i almindelighed. Han kender den for hans forbrydelse lovbestemte straf, men ønsker inderligt at leve, og beder inqvisitor om, at anbefale ham til Hans Majestæts benådning. Eksamineret: om han ej er med ved det søndagaften hos den myrdede attenterte indbrudstyveri? forsikrer han: nej, og påstår at være gået fra Funks lige til sit hjem. I den sag, hvori han for mange år siden blev indviklet i anledning af et skarpt skud ind ad et vindue, forsikrer han også at have været brødefri; ligesom i det hele ingen anden end den nu opdagede forbrydelse påhviler ham; han formener derfor at den omstændighed, at han ej forhen er straffet, og kun engang tiltalt, vil komme ham tilgode ved den forventede benådning. Da arrestanten i en meget ung alder kom i uafhængig stilling, kan han ej fremlægge andre attester for sit tidligere forhold end en præsteattest, om hvilken det bemærkes, at der alt er skrevet.

Retten hævet, efter at denne forklaring var oplæst og ratihaberet, og arrestanten bortført."

V

Den 17de marts fortsattes forhøret på rådstuen.

"Der fremstilledes igen løs og ledig arrestant Jørgen Christian, der yderligere eksamineredes som følger: At følelsen af det urigtige i hans handling skulle have holdt ham fra at udplyndre Dichs lig, strider imod hans forklaring ej at have haft samvittighedsnag, og mod den omstændighed, at han om aftenen, som han udøvede misgerningen om morgenen, uden nødvendighed gik ned på mordstedet, var behjælpelig med at hjembære og afklæde liget etc., uden at dette efter hans eget udsagn generede ham. Virkeligheden af denne sidste omstændighed gentager han med tilføjende, at han ville ej udeblive, for at mistanken ej skulle falde på ham. Det blev ham alvorligt sagt, at inqvisitor endnu betvivler, at hans nægtelse af at have plyndret Dichs lig, stemmer med sandheden. Det blev ham påduttet, at han i alt fald i løbet af dagen må have betroet sin kone, datter, Lars Peter eller nogen anden det passerede, og udplyndringen således senere af dem, eller ham selv, være foretagen. Arrestanten nægter dette på det bestemteste, og vedbliver, at han lod liget aldeles urørt; hvorhos han siger, at han af Dichs familie senere har fået at vide, at den myrdede kun kan have haft en ubetydelig sum på sig, og at han ej skulle bryde sig om at tilstå denne mindre brøde, såfremt han i så henseende havde forset sig. Han blev spurgt: om det var den omstændighed, at tilfældet så belejligt førte ham Dich i møde, der har bibragt eller styrket den tanke hos ham, at Forsynet ville Dichs endeligt, og som har givet ham den uforstyrrede sindsro? Dette bejaer han, med tilføjende, at var den myrdede kommet

et par minutter før, eller senere, ville han være gåen fri. (Mærkeligt nok er det, at de biomstændigheder, at han samtalede med A. Mikkelsen, at han standsede et øjeblik for at foretage en forandring ved sin klædedragt, efter denne forklaring har kostet den gamle livet). På spørgsmål: om han antager, at han, såfremt han var blevet uopdaget, under lignende omstændigheder kunne have begået en lignende forbrydelse? svarer han: nej; han har ej senere tænkt på sligt; og han tror det ikke. På given anledning forsikrer han: ej at have været delagtig i det under nærværende forhør oftere omtalte overfald i Bjerregårdsskoven. Adspurgt: om det var samvittighedsnag, eller frygt for at blive opdaget, eller endeligt det overraskende i, med bestemthed at blive sigtet som morder, der under 1ste eksamination i ham lod inqvirenten se morderen? svarer han: at det var begge sidstnævnte omstændigheder i forening. Derimod erklærer arrestanten, at det var samvittighedsnag og følelsen af sin datidige svaghed, som aftvang ham tilståelsen. Adspurgt: hvilken følelse, der egentlig forbød ham at fuldføre sit forsæt, at udplyndre liget, da efter omstændighederne hverken nag eller frygt kan antages at have holdt ham tilbage, svarer han: "Jeg blev styg ved det i det øjeblik; og dermed lod jeg det blive." Under udførelsen af gerningen forklarer arrestanten at have været i en oprørt sindsstemning; han var, som han siger, arrig i sindet; og denne følelse rejste sig i det øjeblik, han blev Dich va'r. Kort efter gerningen, han tror: et kvarter efter, var han derimod igen fuldkommen rolig. Hans forhold til den myrdede beskriver han således: han havde i mange år omgåedes ham venskabeligt; han kunne undertiden være lidt vred på Dich, fordi denne, når han

lånte ham (arrestanten) penge, hvilket ofte var tilfældet, altid tog høje renter; dog forsikrer han, at denne strenghed ej efterlod nogen vedvarende uvilje i hans hjerte. Uvenskab har derfor ej tilskyndet ham til gerningen. Det blev endvidere sagt arrestanten, at inqvirenten endnu tvivler om sandheden af hans forklaring: ej uden et øjeblik før gerningen at have fattet forsættet at udøve samme. En høj mand er af Jens Jacobsen alt i morgendæmringen set at lure ved mordstedet, hvilket må antages at have været ham. Dette benægter han imidlertid med bestemthed. Arrestanten har forladt sit hus et kvarter eller ½ time før Niels Marker indtraf ved samme; han må altså, på grund af den korte distance mellem dette hus og mordstedet, være indtruffen i nærheden af sidstnævnte sted 5 à 10 minutter før Marker kom til hans hus, i hvilket øjeblik, efter en temmelig pålidelig beregning, mordet må være udført. Han ville efter den kurs, han må være gået fra sit hjem og til gerningsstedet, vanskeligt undgå at se det kommende offer; han må altså være gået ud i det forsæt at ligge på skjul, og virkeligt have luret, om det endog kun nogle få minutter. Hertil svarer arrestanten: at han ej tror at have forladt sit hjem ¼ time før Niels Marker ankom sammesteds; for denne mand så han, som oftere forklaret, ved kirken, i det øjeblik han gik ud, og han behøvede ej et kvarter, for at tilbagelægge vejen mellem kirken og arrestantens hjem. Han bemærker derhos, at han ej gik ad den rette vej til gerningssstedet, men gik først, tvivlrådig om, hvad han skulle gøre, ind ad skoven til, i en retning omtrent mellem vejen til brændet og vejen til gerningsstedet; han fulgte således ej randen af skoven, og blev derfor ej Dich va'r, da denne stod ved den nordre lund og bandt et tørklæde om sit hoved.

Arrestanten nægter altså at være udgået i det forsæt at lægge sig i skjul, for at overfalde eller myrde; hans onde tilbøjelighed drev ham kun derhen, for at efterse, om en bekvem lejlighed tilbød sig. Sine huslige forhold skildrer arrestanten som meget lykkelige; han klager kun, at han ved spil og svir har sat endel overstyr, som kunne have været besparet. Han siger selv, at han har haft et let sind og har nydt livet. Han gentager: at han inderligt ønsker benådning, at han nærer håb om samme, og at han til dels i tillid hertil har tilstået. Samvittighedsnag og uro forklarer han nu at plage ham; han bruger det udtryk, at han nu sørger meget i sine ensomme timer, og udbeder sig besøg af en gejstlig. Denne forklaring blev oplæst og ratihaberet. Arrestanten bortførtes. Det dekret, ifølge hvilket Ole Kofod ej uden melding måtte forlade sognet, blev hævet. Det fandtes efter omstændighederne rigtigst, at indhente en erklæring fra lægerne, over hvorvidt de den dræbte tilføjede sår kunne være ham bibragte på den af arrestanten omforklarede måde, og hvorvidt døden har været en følge af disse. Landphysicus Grove ville derfor første postdag blive tilskrevet desangående. Retten hævet."

VI

Landphysicus boede som angivet i Nexø – der hengik nogen tid, inden hans udtalelse kom til at foreligge. Den kom dog omsider, og med den faldt hver tvivl om det sande i Jørgen Christians erklæringer og tilståelser. Det var øjensynligt, at han talte sandt, og at det var tilgået, som han sagde.

Physici erklæring var sålydende:

"Med hensyn til, at det i den, den 27. november foretagne synsforretning var ytret af regimentskirurg Goos, at sårene var tilføjede afdøde med et stumpt jerninstrument, og i anledning af, at regimentskvartermesteren og auditøren i en skrivelse af 18. marts 1835 forespurgte mig, om de Albert Dich tilføjede sår kunne være ham tilføjede med en hasselpahl uden beslag og knorter, fandt jeg det nødvendigt at få indhentet regimentskirurg Goos' erklæring angående hans grunde for hin ytring, samt hans og krigsråd Curdts erklæring over den forsikring af mig, som indeholdtes i mit svar på ovennævnte skrivelse: "at ingen levning eller spor af det dræbende instrument ved vor nøjagtige undersøgelse var at finde." Der fandtes nemlig ved obduktionsforretningen aldeles intet spor eller levning af det dræbende instrument; men denne omstændighed blev ikke anført, fordi blot det forefundne blev dikteret til protokollen. Krigsråd Curdts bevidnede under 23. marts min anførte erklæring, "så vidt han kan erindre", og regimentskirurg Goos tiltræder i skrivelse af samme dato aldeles min erklæring, og erklærer, at han ved synsforretningen ikke af anden grund havde brugt det udtryk "stumpt jerninstrument", end fordi han så, at et stumpt instrument var

brugt, og, som det almindeligste til en slig handling, antog det, at have været af jern. Jeg må med hensyn til det dræbende instrument bemærke, at sårene i de bløde dele var stødte sår, som ikke viste noget indtryk af det dræbende instrument, som kunne antyde dettes figur eller beskaffenhed; frakturerne af hovedbenene var mangfoldige, men der fandtes ikke nedtrykte benstykker, hvilket et ret tungt jerninstrument, ført med nogenlunde kraft, så let frembringer.

Med hensyn til dødsårsagen, var Albert Dich ved sin gang fra hjemmet ved sædvanlig helbred, og skønt lungerne og *pleura* var meget sygeligen forandrede, kan dette dog ikke antages som dødsårsag, da han endnu var så vel, at han kunne foretage sig at gå så langt, og hvad leverens størrelse angår, da er dette et særdeles almindeligt tilfælde her på øen, som her ikke kan antages at have haft nogen indflydelse til at forårsage døden. Af de på hovedet forefundne sår og frakturer var enkelte så betydelige, at de hver for sig var tilstrækkelige til at kunne volde døden, og den hele beskadigelse af hovedet med sår og frakturer tilsammentagne var så voldsom og betydelig, at den absolut måtte volde døden.

Jeg uddrager da således af ovenstående *visum & repertum* følgende

CONCLUSUM:

1. at flere af de den afdøde Albert Dich tilføjede slag var så betydelige, at de hvert for sig var tilstrækkelige til at kunne volde døden.
2. at den hele beskadigelse af den myrdedes hoved – med alle sår og frakturer tilsammentagne – var absolut dødelig.

3. at alle sår og frakturer var af den beskaffenhed, at de kunne være bibragte med det af morderen angivne instrument: en hasselpahl uden beslag og knorter.

Således udarbejdet overensstemmende med ære og samvittighed af

Grove."

Det hele er dernæst stadfæstet af Goos og Curdts.

Mens sagen gik sin gang, indløb der klage over, at Jørgen Christian havde gjort sig skyldig i forskellige tyverier. Disse klager viste sig mere eller mindre løse og ubefæstede; dog lykkedes det at konstatere, at Jørgen Christian, som han havde meddelt provsten, ved Mikkelsdagstid 1834 havde tilegnet sig en, Hans Svendsens kone tilhørende, lysegrøn klædes rejsekappe. Dette tilstod han straks og "uden omsvøb", det var ham en virkelig lettelse at tilstå denne gerning, der tyngede ham så stærkt.

Auditøren var tilbøjelig til at undskylde den, han fandt ikke dette tyveri særlig graverende; lidt efter lidt var hans gamle velvilje for Jørgen Christian vågnet til live igen, han syntes næsten, det var en skam, at hans "morder" skulle trækkes med sådanne lapperier. Men disse klager over tyverier bragte en række smårapserier, begået af andre, for dagens lys og medførte en række forhør, der gjorde mordsagen endnu mere indviklet ved at kæde den til flere tyverisager.

VII

I Jørgen Christians hjem var sorgen til huse. Datteren lå i sengen og hostede, af og til spyttede hun blod, det var en ynk at se på. Konen gik tavs og smågræd. Hendes øjne var ganske røde. Det var knap nok, hun kunne passe småkræet, og det kneb med føden. At de dog kunne være så onde ved Jørgen Christian. Hun kunne ikke nære mindste tanke om, at han havde gjort sig skyldig i den brøde, han havde tilstået. Han havde aldrig været tungsindig eller urolig, tværtimod stedse ved godt mod, næsten munter hjemme. Han havde haft lyst til svir og kortspil imellem stunder, dog ikke større. Når han havde fået for meget at drikke, kunne han være grov, men i ædruelig tilstand var han stedse blid og eftergivende. Alt dette havde hun sagt auditøren; han var god og venlig mod hende, men manden fik hun ikke at se.

Naboerne skyede dem – selv smedens kone holdt sig fra dem. Det var så tungt at gå igennem, og det kneb med pengene også, nu professionen lå helt stille.

Kun gamle P. West kom af og til og sad hos dem.

Han troede ikke på Jørgen Christians skyld.

"Du skal se, Margrete, de har pint ham – det gør de skurke, de skal svare for kongen med en mand til gerningen, ellers mister de deres bestilling. Derfor er det dem lige et, når de bare får en fat, og nu har de fået Jørgen Christian – han er ikke hård nok.

Du skal se, de retter ham – de hugger halsen fra ham og sætter ham på stejle."

Konen græd og sukkede, men P. West blev ved at sidde og rokke med hovedet og gentage:

"De hugger halsen fra ham og sætter ham på stejle og hjul, og dog har han ingenting gjort – ikke så meget som det mindste af det, de skylder ham for."

Så kom sandemanden en dag, mens P. West var der, for at tilsige konen.

"Nå, er du der – du, der bringer uskyldige folk fra deres hals," sagde han.

Sandemanden lod, som han overhørte ordene. Så rejste gamle P. West sig og gik hen til ham.

"Sig mig, sandemand Holst, hvornær har du set en mand, der går ud for at myrde, smide sin økse i skoven, som de siger Jørgen Christian har, og myrde folk med en usselig hasselpahl? Hvornær har du set en død mand, der er rammet bagfra og gået næsegrus i græsset, sprælle 10 alen til et buskads og vende sine lommer selv og lægge sig på ryggen på sin egen hat? Hvornær har du hørt, at en mand slår en anden ihjel for at tage hans penge og løber væk fra det hele? Hvornær har du hørt at en mand, der skal myrde folk, sætter andre stævne langt borte fra mordstedet og kommer tidsnok alligevel ligesom det hele var arrangeret af de lærde herrer? Hvornær har du hørt, at en 'ført' københavner har gjort bornholmere andet end ondt og skarnsstreger? Og hvornær har du hørt, det er blevet skikkelig lov og ret på Bornholm at sulte folk og binde dem i jern, som den regimentskvartermester" – her spyttede P. West langt fra sig – "har gjort det ved vores gode Jørgen Christian? Hils den æsel fra gamle P. West og sig ham – – – –"

Her afbrød Holst: "Vil bedstefader West ikke hellere selv sige ham alt dette her?"

"Jeg vil ikke se den lede tyran for mine øjne."

"P. West skulle betænke, at han taler om sin øvrighed," fortsatte Holst sagtmodigt.

"Jeg giver døden og djævlen i min øvrighed. Slyngler, mordere og skurke er de, intet andet."

Holst sad en stund tavs; så sagde han næsten hen for sig: "Når Jørgen Christian selv siger det, så får man vel tro ham. Jeg tror ham."

"Du" – P. West lo hånligt. "Du snurrer som en vejrhane i blæsevejr. Først tog du Lars Møller, den skinhellige slyngel, og lod ham sidde i kirkestevelen i uger og måneder. Den gang svor du på, det var ham. Så fik du sind til at det skulle være Kulden og hans mær. Det troede du på i år og dag. Da så Kulden holdt sig stejl, skulle det være Ole Kofod, og nu er det Jørgen Christian. Ved du hvad, Holst, det ender med, du tror, det er Margrethe eller mig – eller måske dig selv. Du kan lige så godt som alle de andre. Eller Jens Myregaard, Jens Jacobsen, Niels Marker, Anders Mikkelsen, Hans Jørgen eller den førte djævel derinde selv."

Holst rystede på hovedet men sagde ikke noget.

Gamle P. West havde fået munden på gled. Han blev ved.

"Hvad ved I så? At Albert Dich fik et slag oven i skallen – det ved I. Men ikke en stavelse mere. Jo, at stakkels Jørgen Christian siger, det er ham – det ved I også – men I ved også, at han har sultet og tørstet, været lagt i jern og pint og torteret og rumsteret med, inden I fik ham å vidt, at han kunne have sagt, det var ham, der korsfæstede Frelseren på Golgatha.

Den slags bekendelser tror jeg ikke på.

Tænk dig nu om. Hvad ved I? Ved I, hvor mange penge Albert Dich havde? Nej! Ved I, om han overhovedet havde en skilling hos sig? Nej! Ved I, hvor en eneste af alle de stoddere, I har haft tag i, var henne den morgen? Nej! Ved I, hvem der prøvede på at bryde ind hos Albert søndag nat? Nej! Er der i hele denne forbandede historie kommet et eneste ord frem ud over det, Jens Jacobsen og de to kørende folk sagde, og det, doktoren fandt i maven og hovedet på den døde kirkemøller? Nej! – ikke så meget, som bag på min hånd!

Nu er der gået et og et halvt år, siden de fandt kirkemølleren, og i den tid har du bisset om som en bremsestukken stud frem og tilbage, men ikke et hårsbred er I kommet ud over det, I vidste den første dag – ikke andet har I fået ud af det end en løgneforklaring, I har presset ud af en stakkels skomager, som I har pint livet af – den eneste, der ikke kan have gjort det."

P. West pustede og snappede efter vejret.

Sandemanden kløede sig i hovedet. Noget var der i det, han sagde. Det var jo unægtelig noget løjerligt noget, Jørgen Christian havde bekendt, og selv gevaldigeren brummede af og til om, at det ikke hængte rigtig sammen. Men alligevel – det stod i protokollen, og Jørgen Christian havde selv sagt det.

Sandemand Holst var en meget lidt sikker natur. Han levede i øjeblikket, havde den urolige følelse af, at den, han sidst talte med, havde ret. Han var virkelig lige ved at tro, at der var noget i det, P. West sagde. Men det måtte blive auditørens sag, når alt kom til alt.

Margrethe græd, og datteren henne i sengen hulkede og hostede, så det var en ynk at høre på.

Gamle P. West rejste sig og gik hen til sandemanden.

"Holst," sagde han. "Der er en ting, du skal gøre? – Du skal gå ind i hullet til stakkels Jørgen Christian og fortælle ham, at du har talt med bedstefader West og de to stakkels kvindfolk herhjemme, og så skal du sige til ham, at Gud vil være ham nådig, også, om han virkelig – – – sludder, det har han ikke. Du skal sige ham, at han skal fortælle dig, hvordan det virkelig gik til, for at du kan fortælle mig det og kvindfolkene, så vi kan bede for hans syndige sjæl. Det skal du – og så skal du høre, hvad han siger."

Sandemanden rejste sig for at gå. Margrethe tog hans hånd og trykkede den og bad ham så bønlig gå til Jørgen Christian og tale med ham. Og datteren henne i sengen så på ham med sine feberglødende øjne, mens P. West åd og rokkede med sit hvide hoved og mumlede mellem de tandløse gummer:

"De retter ham, de hugger halsen fra ham og sætter ham på stejle og hjul, og løgn er det altsammen, så sandt der er en evig Gud til."

Så gik sandemanden – men han var dybt rørt ved det, han havde hørt og set.

VIII

Holst gik til Jørgen Christian i fængslet og bragte ham hilsen fra kone og datter og fra gamle P. West. Jørgen Christian sad og sang salmer. Han levede kun for sin tro, sagde han. Han var i fængslet blevet så religiøs, at provsten næsten var angst ved det.

Men efterhånden som sandemanden talte om hjemmet, vendte hans tanker sig mod de kære i hytten. Hans øjnes ild slukkedes, og hans blik duggedes. Han lyttede til hvert ord, sandemanden talte, og det slog Holst, hvor barnefromt og enfoldigt hans blik var. P. Wests ord randt sandemanden i hu. Han brød pludselig af og spurgte kort og skarpt: "Har du slået Albert Dich ihjel, Jørgen Christian?" Jørgen Christian fo'r sammen – hans blik næsten sluktes, hans arme sank kraftløse ned.

Således sad han en kort stund, så greb han sandemandens arm med sine lænkede hænder, og det lød som et skrig fra hans blå, smalle læber:

"Så sandt hjælpe mig Gud i min sidste stund: Nej – nej – nej – nej!"

Han brast i voldsom krampegråd og kastede sig næsegrus på det hårde stengulv.

Holst blev siddende på briksen. Jørgen Christian lå på gulvet, mens krampegråden rystede hans lange krogede krop.

Så gik døren til fængslet op – det var provsten, der kom for at se til fangen.

Holst rejste sig.

"Hvad er dette?" spurgte provsten forbavset. "Hvad er dog dette?"

Jørgen Christian så op.

"Å, gode, kære hr. provst, å, gode hr. dannebrogsmand Holst, hør mig. Om jeg skulle dø i denne time, om Gud Herren skulle forlade mig i min sidste stund uden frelse i min svare nød – jeg har ikke slået Albert Dich ihjel. Jeg har sagt det for at redde mit liv og helsen fra en pine i min dybeste nød. Å, Gud hjælpe, styrke og trøste mig, å Gud, å Gud!"

Og han krøb henad gulvet mod de to, rejste sig halvt på knæ og strakte de lænkede arme ud mod dem:

"Tro mig, gode hr. provst, tro mig, gode hr. dannebrogsmand Holst, tro mig for Jesus blodige vunders skyld. Jeg har ikke myrdet noget menneske på denne jord – aldrig, aldrig, aldrig – – –"

Provsten rystede sit hvide hoved og så spørgende på sandemanden.

Holst stod tavs – mens P. Wests ord jog gennem hans hoved.

Jørgen Christian sank ned mod gulvet og skjulte sit ansigt i sine hænder, mens han hulkede som et sygt barn.

Så kom gevaldigeren, og som en såret hund samlede Jørgen Christian sig sammen og krøb ind i et hjørne af cellen.

Holst gik – provsten bad ham vente udenfor rådhuset.

Den aften talte de to længe sammen, og Holst kom dag efter dag til fængslet for at se til fangen.

De talte kun lidet sammen – mest om kvinderne der hjemme. Men det varede ikke otte dage, før Holst gjorde sig ærinde til gamle P. West og sagde ham, at nu tvivlede han også på, at det var sandhed, hvad Jørgen Christian havde bekendt om sig selv.

P. West smilede bittert. "Vejrhane," sagde han. "Gå så til auditøren og sig ham det."

Det turde sandemanden ligegodt ikke, men han gik til provsten, og de talte meget om det.

Auditøren afviste provsten kort, da han forsøgte at tale om Jørgen Christians uskyld. Derom ville han ikke høre et ord, og så krænkende var hans tale, at provsten besluttede ikke at tale et ord mere om den sag, endda hans tro på Jørgen Christians uskyld voksede med hver dag.

Omsider tog sandemanden mod til sig. Han søgte auditøren en eftermiddag i hans hjem og forebragte i frygtsomme, famlende ord sit ærinde.

Auditøren blev ikke forundret – han havde hørt ymte om, at Holst besøgte fangen mere end rimeligt var, og han blev siddende med et uforstyrreligt roligt ansigt, mens Holst talte.

Da Holst tav, sagde han kort og koldt: "Hvad jeg i denne sag har foretaget mig, har jeg foretaget mig under mit ansvar som dommer. Hvis De, sandemand Holst, skønt min underordnede, mener at have grund til klage over min adfærd, så står sådan klage Dem åben ad tjenestevejen. Jeg hverken kan eller vil diskutere min embedsvirksomhed med en af herredets sandemænd, og selv om De bærer kongens kors for tro tjeneste, er Deres vandel ikke sådan, at De altid vil være i stand til at tale Deres egen sag så frit og åbent, som jeg tror mig til at tale min. Vil De være så god at erindre dette, sandemand Holst! Tror De, at Deres blødsødne og overspændte kæremål har fastere grund at bygge på, end min ærlige, alvorlige undersøgelse, som De bedre end andre kender, da De selv, mens De endnu duede til noget, har været mig en virksom hjælper – så for mig gerne.

Men ren besked vil jeg have. Vil De klage, så lader jeg Dem endnu i dag suspendere som sandemand – og så får De stå til ansvar for Deres ord og handlinger – hvert ord og hver handling.

Gå nu og tænk Dem godt om – De kan komme igen i morgen."

Sandemand Holst gik, og inden hanen goel tredje gang, fornægtede han den retfærdige sag og bad om godt vejr hos sin strenge øvrighed.

Men auditøren holdt et kort forhør over Jørgen Christian, der for stedse betog denne lysten til at betro sig til andre end Gud i ensomme nattetimer.

IX

Den 28. marts holdtes det sidste forhør.

"Jørgen Christian blev endnu engang eksamineret: om han ej selv, eller nogen anden, straks efter mordet, eller senere, havde udplyndret Dichs lig. Sandsynligheden heraf blev ham endnu engang alvorligt foreholdt; hvorhos det blev ham betydet, at han – såfremt han ville håbe benådning – måtte give en sådan forklaring, at man af samme havde grund til at antage, at han intet havde fordulgt. Arrestantens svar indeholder den sædvanlige forsikring om, at han ej har gjort sig skyldig i denne brøde. Da slige inkvisiter gerne omgå sandheden, så længe der ej gives dem et så nøje afpasset spørgsmål, at dette bliver dem umuliggjort, blev arrestanten spurgt: om han da ikke selv, eller ved nogen anden, havde forsøgt at plyndre liget, uden at finde noget? Men også dette nægtes. Efter den anledning, lægernes *visum repertum* giver, for så vidt samme afhandler lungernes tilstand hos den myrdede, blev arrestanten spurgt: om spådommen, at Dich snart skulle dø, var ham bekendt? Om han havde tænkt herover? Om han havde søgt at undskylde sin misgerning hos sig selv ved den betragtning, at han efter al sandsynlighed kun ville berøve den myrdede en meget kort eksistence? Sådant erklærer imidlertid arrestanten ej at have tænkt på, hverken før eller efter handlingen. Eksamineret endnu engang: om han ej havde gjort sig skyldig i det søndagnat hos Dich attenterede indbrudstyveri, eller det under nærværende forhør oftere omtalte overfald? forsikrer han i begge henseender at være uskyldig."

Inkvirenten ender undersøgelsen således: "Ved dette forhørs slutning undlader jeg ikke at bemærke, at jeg føler mig overtydet om, at sammes heldige resultat for en stor del må tilskrives de i den nye rådstue værende fortrinlige arrester, så at kancellirådens plan: at lade forhøret hvile, indtil dette lokale kunne afbenyttes, langtfra har været uden frugt. Forhøret sluttet. Retten hævet."

Herefter gik sagen til amtet – den var svulmet stærkt op og omfattede foruden Jørgen Christian og parret på Segen endnu 4 sigtede og en række mindre tyverier.

Aktionsordren kom den 3. april, og proceduren, der bestod i en vekslen af skriftlige indlæg mellem den beskikkede aktor og den ligeledes beskikkede defensor, trak længe ud.

X

Imidlertid hensad Jørgen Christian i sin arrest og ventede dommen. Det var en dag i april. Det led mod solnedgang – men der var lyst i cellen, og himlen tegnede sig klar og blå – det lille stykke, Jørgen Christian kunne se, hvor solen lige et par korte minutter ved forårstid drog forbi for at sænke sig bag muren og de røde gavle i Martinsgaden.

Sagen havde været for et par gange i retten, den var ikke optaget til dom, hed det. Amtet skulle tilskrives om noget – hvad det så var – Men dommen!

Det gøs i Jørgen Christian, hver gang han tænkte på dommen. Han havde spurgt auditøren, men denne ville intet sige – han havde spurgt sin defensor, men han trak på skulderen og tav. Han havde spurgt provsten, og provsten havde sukket og foldet hænderne og bedt ham befale sig Gud i vold. Kun Claus Thuleborg havde mumlet lidt om, at hovedet vil blive afhugget ham, og han vil komme til at klæde stejle og hjul.

Det sagde Claus Thuleborg en dag, han var arrig på Jørgen Christian; for vel var Jørgen Christian blid og sagtmodig nok, men han sang så mange salmer – sang så højt –, og det led gevaldigeren ikke, han boede lige over for arresten, og middagssøvn ville han have. Så kunne han tale om, at munden nok blev lukket på Jørgen Christian, når mestermanden huggede hovedet af ham.

Det drog sådan i nakken på fangen – så bøjede han hovedet og græd stille – for det var så tungt, at de skulle have lov til det, når han var uskyldig – uskyldig i det, de skyldte ham for.

Det var mest ved solnedgangstider, at de tunge tanker kom over ham, han håbede endnu på benådning, og auditøren havde lovet at ansøge for ham om det, men det gjorde de ikke! – Kongen i København var en streng mand, og hvor skulle han bekymre sig om en stakkels skomager i Vestermarie? Når han så blot selv kunne komme til kongen og falde på knæ for ham og sige til ham: Høje konge – eller måske snarere til prins Christian, som han havde set i Almindingen for nogle år siden, og som havde smilet så venligt til bønderne og sagt: Tak, børn, tak. Om han så kunne knæle for prinsen og fortælle ham det altsammen – men så ville han vist ikke tro ham – han heller ikke. For kun Gud Herren vidste det, han, som ser i løndom, men som betaler åbenbare.

Gud måtte have forladt ham. Gud forlod sin enbårne søn i Gethsemane have – men så var dog Frelseren der, Frelseren, der ingen forlod. Måtte han dø, dø her i cellen, så var han ikke bange for døden, ikke bange for at se Gud Fader i al hans herlighed og sønnen og den hellige ånd. Men dø på retterstedet, dø ved, at de huggede hovedet af ham, og så graves ned i ukristnet jord – Gud måtte ikke forlade ham.

Og så de to der hjemme – de to, han aldrig fik at se. Han ville skrive til dem, skrive alt det gode, han tænkte, alt det gode, han ikke kunne sige dem.

Så skrev han da det første brev, som gengives ordret efter akterne:

> Min elskede Datter, Margrethe Kirstine!
>
> Jeg ønsker, at Du ville se om mig en Gang med det første, hvorledes jeg lever. Du maa ikke være bange for mig, for jeg har, Gud ske Lov! aldrig myrdet nogen, det kan Du,

min gode Pige, sikkert tro, ikke heller skal Du se mig at lide noget derfor. Hils Din Moder, at baade hun og Du, min Pige, at I leve ret glad og munter. Pas Eder selv, lad ingen i denne tid bedrage Eder. Hils Eders Naboer, især Kirstine, Hans Jørgens, og min gamle gode bedstefader P. West. Send Bud til min Broder Hans, at han rent har glemt mig, eller han slet ikke har faaet Budskabet. Hold Eder til Dannebrogsmand Holst, det have I ingen Skade af.

Lev vel, min Pige, det ønskes af mig.

Den 23. April 1835.

Jørgen Christian.

Jeg beder ærbødigst om Tilladelse, at dette Brev maatte blive sendt (udskrift:) Til Jørgen Christians datter Margrethe Kirstine i Vestermarie Sogn."

Så skrev han, ikke rettet til nogen bestemt – men for at det kunne læses af dem, han ønskede, skulle se og kende, hvor stor hans tro og håb til Gud og Frelseren var. Også dette brev gengives ordret efter akten:

"Mine hjertensallerkæreste gode Forældre er, Gud ske lov, henvandrede i Evigheden. Og mine 3 Børn er, Gud ske Lov, henvandrede til Gud vor Fader i Jesu Navn. Jeg har endnu et barn, som af mig er faderløs; men hun har sin himmelske Fader at trøste sig ved, om hun vil følge hans Exempel, og ikke lade sig forlede af onde Forførere. Jeg beder for hende og for alle Mennesker. Jeg har ingen Uven paa denne verdens jord, som behøver at dømme mig. Gud skal dømme os alle.

Mit Levnets opførsel kan jeg ikke opregne. Jeg har vandret imellem Fremmede, siden jeg var 10 Aar, og tjent mit brød paa adskillige Steder. Herren har vejledet mig til denne Dag … al min Fornøjelse er borte for mig og mine –: 1835 d. 14. Marts en Søndag Eftermiddag omtrent Kl. 4 til 5: for at spare mit Liv og Helsen for Øjeblikket tilstod jeg en Gerning, som jeg aldrig har begaaet, langt fra aldrig tænkt i Hjerte og Samvittighed at gøre – det høre mig og bønhøre mig Gud Fader, Gud Søn og Gud den Helligaand i al Evighed. Jeg henvender mine Tanker i Jesu Navn. Herpaa læser jeg mit: Fader vor, Du som er i Himlene. Jeg vil sige hermed: jeg vil lide taalmodig, som Guds Forsyn vejleder mig til. Jeg beder til min Gud, hvert Øjeblik, jeg kan udføre det. Jeg tænker, jeg tænker, jeg tænker: jeg skal dø; men paa hvad maade ved jeg ikke, under disse Omstændigheder. Jeg skal og vil bede til min Gud til min sidste Time. Gud forlade mig alle mine blodige Synder, og unde mig en salig Stund, det beder jeg for mig selv og for alle mennesker, i Jesu Navn … da dette er Sandhed for Gud og Menneskene, som jeg skal bekræfte ved en hellig Ed i mit sidste Øjeblik … Jeg er derfor en stor Synder, og har begaaet mange Fejler, som jeg angiver ved disse Omstændigheder, og beder til min Gud, om det var muligt, han vil tilgive mig dem, og beder og ønsker med godt Forsæt og Hengivenhed, at det maatte tillades mig af den højærværdige Hr. Provst, at nyde Herrens Sacrament.

Jeg vil forberede mig, paa det Bedste, jeg forstaar, at Gud være mig Synder naadig for Jesu Skyld. Jeg tror, den er den bedste Trøst for mig. Gud trøste os Alle, som sorgfuld

ere, og Gud *den*, som antvordede mig her i denne Elendighed, han skal ikke heller forglemmes for sine gode Gerninger, som han har bevist imod mig.

Vor Herre Jesus kan hjælpe mig. I Jesu Navn! Gud trøste alle Mennesker i Jesu Navn!"

Således bad Jørgen Christian efter Frelserens bud og i hans efterfølgelse for sine fjender og forfølgere: Herre forlad dem.

XI

Mørket faldt på. Jørgen Christian kunne ikke se at skrive mere. Hans øjne sved. Så satte han sig med hovedet støttet mod sine knæ og tænkte – på døden. Hvorfor de dog ikke kunne lade ham se konen og datteren bare en eneste gang, det kunne da intet skade, nu da alt var forbi, og dommen snart kom.

Men auditøren ville det ikke. Hvorfor dog, den mand som ellers var så god imod ham i alle andre måder, og som han måtte tilgive, som Frelseren tilgav dem, der slog ham – som han måtte tilgive, om han ville se Herren i al hans herlighed, som provsten sagde. Hvorfor den mand ville volde ham det, at han ikke måtte se sin kone.

Så begyndte han stille at bede sit fadervor og synge en salme, til gevaldigeren kom med aftensmaden og en lysestump.

Claus Thuleborg var i godt lune. "Nå, Jørgen Christian," sagde han. "Nu har de fået brev fra amtmanden, nu er det hele i orden, og nu skal din sag for i morgen eller i overmorgen."

Jørgen Christian gøs.

"Så meget des bedre for dig, Jørgen Christian, så får du en ende på det. Det får vi alle sammen en gang – spis nu – det tager du ingen skade af."

Jørgen Christian mumlede lidt for sig – så sagde han højt:

"Kunne jeg få tale med provsten i aften?"

Claus vrissede: "Provsten? Tror du ikke, han har andet at tage sig for end at høre på dine evindelige klagerier her dag efter dag?"

Jørgen Christian sagde sagtmodigt: "Han har lovet at komme, når jeg bad ham, og du skulle nødig nægte mig Guds trøst,

Claus Thuleborg."

Claus vrissede arrigt: "Det skulle være, fordi du kun har så kort igen. Kan du ikke besørge det selv, du er da ellers efterhånden mere bibelstærk end selve provsten? Men sådan går det altid, du skulle have været noget helligere før i tiden, da du kunne have gjort nytte med det. Nu plager du bare livet af os andre med din syngen og din præken. Og lige meget nytter det dig i dette liv, kanske du får mere glæde af det i det næste."

Jørgen Christian tav – men Claus Thuleborg hentede provsten alligevel.

Provsten havde hørt, at nu skulle dommen fældes, og han gik straks over til Jørgen Christian. Han havde forsøgt endnu en gang at tale til auditøren og forklare ham, hvorfor Jørgen Christian måtte være uskyldig. Men auditøren havde atter denne gang skarpt afvist ham og udtalt, at han, hvor meget han end beklagede det, måtte forbyde ham adgang til fangen, hvis han ikke bestemt afholdt sig fra at skade sagen og nedbryde øvrighedens arbejde ved at skænke forbryderens usande tale tiltro og forsøge at rokke eller standse retfærdighedens gang.

Provsten måtte erkende, at han stod alene uden bevis for sin overbevisning, men han kunne ikke ændre sin opfattelse, han måtte tro på fangens uskyldighed, og det kom ham for, som om selv Gud i hans bønner hviskede til ham: Denne er uskyldig! Men det var vist Herrens vilje, at denne sjæl skulle reddes netop derved, at legemet måtte lide.

Provsten gøs – var det Guds vilje – så var Guds vilje stundom hård og streng, men større hans miskundhed mod sjælen, når legemet døde.

Provsten var en af de få mænd i Rønne, der troede på Jørgen Christians uskyld – provsten og så kancelliråden, men han var så syg og hjælpeløs, at han til tider knap vidste af sig selv. Om det havde været anderledes – men også det var Guds vilje – og hans vilje ske!

Jørgen Christian sad hensunken i dybe tanker, da provsten kom – han rejste sig og gik hen imod ham.

Provsten hilste ham med et venligt god aften og spurgte ham, om der var noget, han særlig ville.

Jørgen Christian bad provsten sidde og stod en kort stund tavs overfor ham. Så spurgte han fast og kort: "Tror hr. provsten endnu, at jeg har myrdet Albert Dich?"

Provsten rystede på hovedet, men tav.

"Provsten tror det altså ikke!" Jørgen Christian gav ham hånden og sagde lavt: "Gud velsigne og bevare Dem for det."

Så tav han en stund igen. Tankerne kæmpede i hans hjerne, han ville spørge kort og klart, men kunne ikke ret samle sine tanker.

Så kom det lidt efter lidt. "Tror provsten, de dømmer mig – til at miste – til at blive – til at lade mig omkomme ved øksen" – han knugede provstens hånd.

Provsten svarede sagte: "Det står i Guds hånd, Jørgen Christian, der leder dommerens tanker og hans ord."

"Kunne Gud lade det komme dertil?" Jørgen Christian trykkede hans hånd fastere, og hans blik hvilede bange på ham.

"Guds vilje kan vi mennesker ikke råde."

"Og Gud kunne lade mig uskyldige – kunne lade dem få magt til at volde mig dette – uden at jeg havde gjort gerningen – hr.

provst, De må ikke skjule noget for mig. De tror det – De mener, at dommen –"

Provsten tav og sænkede sit blik. Det randt ham i hu, hvad auditøren havde sagt. Manden måtte miste sin hals – det kan ikke være andet. Lovens ord er klare nok, og i et tilfælde som dette kan alene for eksemplets skyld ikke gives benådning – men sige dette til fangen uden skånsel – det kunne provsten ikke.

Jørgen Christian sukkede dybt. "Jeg skal altså dø?"

Provsten tav.

Så så Jørgen Christian pludselig op. "Sig mig et ord, hr. provst, vidste Jesus Christus, da han knælede i Gethsemane have, at han skulle dø på korset?"

Provsten nikkede.

"Og kunne han have afværget døden, hvis han havde villet?"

"Ja – Frelserens død var frivillig – han døde på korset, for at du og jeg og alle mennesker kunne blive frelste."

"Han kunne altså have unddraget sig døden?" spurgte Jørgen Christian igen.

"Det kunne han," svarede provsten bestemt.

"Så voldte altså vor herre Jesus Christus selv sin død?"

"Det gjorde han," kom det fra provsten kort som før.

"Og nu volder jeg altså selv min død – ved det, jeg sagde d. 14. marts mellem kl. 4 og 5. Og Jesus vil ikke vrage mig for det?"

Provsten tog Jørgen Christians hånd og sagde venligt: "Du ved, Jørgen Christian, at jeg tror dig. Gud, som læser i alle sjæle, ser sandheden klart, og på den sidste dag vil han tage dig til sig i nåde."

"Hvad der end sker?" spurgte Jørgen Christian.

"Hvad der end sker – stol du kun på Gud."

Så talte provsten og Jørgen Christian om Frelseren, om døden og opstandelsen, og da provsten gik, var det Jørgen Christians sidste ord:

"Hvad der end sker, vil Gud være med mig."

Provstens øjne var fulde af tårer, da han gik hjem.

I en gade tæt ved torvet gik han forbi en mand, der stod og talte med tvende unge kvinder. Manden var auditøren, pigerne apotekerens lattermilde, lyshårede døtre.

Provsten bøjede sit hoved og lod som han ikke så dem, men auditøren drejede sig halvt om.

Provsten så sig ikke tilbage, han drejede ad Hovedvagtsstrædet til; så standsede han et øjeblik. Det kom så ofte på, at han slet ikke forstod det. Auditøren var en retsindig dommer, det vidste hver mand, han var. Og i Rønne by troede hver mand, at han havde vist sig som en dygtig forhørsdommer og med Guds hjælp bragt den svare brøde for dagen. Det lovede de ham for, og de smilte ad hans lystige eventyr, hans sans for fjas med smukke unge piger og hans lille kones berettigede jalousi.

Provsten dadlede ham ikke heller, men han syntes, at Jørgen Christian deroppe var en langt større mand. Og så var han uskyldig. Den mand måtte være uskyldig.

Jørgen Christian stod længe og så efter provsten – skønt cellens dør var stængende lukket for hans blik. Så gentog han:

"Frelseren voldte selv sin død – han kunne have levet, om han ville – men han voldte den selv. Han lod de andre fæste sig på korset – men han kunne have levet – han ville dø – jeg skal dø – jeg skal dø.

Hvad der end sker, vil Gud være med mig."

Så faldt han på knæ og bad.

Claus Thuleborg slukkede lyset og gik brummende bort. "Syng nu ikke for meget i nat, Jørgen Christian, de andre skal også sove."

Jørgen Christian bad, om han måtte beholde lyset. Han ville skrive.

Claus Thuleborg mente, det kunne han besørge ved dag. Men Jørgen Christian fik sin vilje.

Herre Gud, manden var flink – og så sang han vel ikke. I de dage fik fangen hver nat lov at brænde lys.

Så skrev han i natten ved det flakkende skær.

XII

24. april var der gilde i Vestermarie kirkemølle, alle naboerne var budt til fest. I højsædet sad dannebrogsmand Holst, ved hans side kirkemølleren og smeden Hans Jørgen. Ole Kofod, Dirik Funch og gamle P. West var også indbudt, og talen gik højt og festligt, mens brændevin og honning bødes flittigt rundt af møllerkonen og Albert Dichs enke, den gamle Karen.

Holst var forstemt. Hans besøg hos Jørgen Christian og hans samtaler med provsten og de to kvinder havde betaget ham det sidste gran af tro på Jørgen Christians brøde. Men når det ikke var ham, og det kunne det ikke være, så måtte det jo være sandt, alt det gamle, der var sagt i de første dage om møller Lars Peter og om Hans Kuld.

Holst havde helst undslået sig ganske fra at møde i møllen, men det kunne han ikke for gammelt naboskabs skyld. Han søgte at drukne sin forstemthed i de våde varer, og det lykkedes ham også ganske godt. Og som det nu en gang går, blev han mere og mere kry, jo mere han drak, og mens talen gik højt om ham, vendte han sine tanker mod mordet og besluttede at tale et kraftigt ord for den stakkels uskyldige stakkel i arresten derinde. Tale for naboerne, der var forsamlede her, for at de allesammen skulle vide, at han, sandemand og dannebrogsmand Holst, vidste bedre end alle de andre, kendte sandheden og ikke var bange for at vidne den højt og lydeligt for alle, der ville høre den, og for dem med, der ikke ville.

Det var ikke skik mellem almuesfolk at holde tale, men det var skik i købstaden, og en mand som dannebrogsmand Holst

kunne godt tillade sig, hvad de store i købstaden plejede at gøre, når de samledes til et lystigt lag.

Holst rejste sig, han stammede lidt i det, vaklede lidt frem og tilbage, men lidt efter lidt fandt han ordene, og de lød på hans læber med kraft, mens hans kinder blussede:

"I skal vide allesammen, naboer, at nu er det et og et halvt år siden, de slog den mand ihjel, som boede i denne stue. Ingen har mere end jeg været ivrig for at ransage og granske den gerning. Først under vor kære gode kancelliråd, hvem Herren forunde en salig ende og snarlig opløsning på alle hans lidelser. Dernæst under den strenge og velbyrdige auditør, som vi alle frygter for hans store strenghed. Gud være også ham en nådig dommer, når han skal stedes for sin dommer, han, der dømte andre så hårdelig."

Holst slog ind i en fuldkommen prædiketone, og alle de omsiddende stirrede på ham med stive øjne. Holst vedblev:

"Jeg vidner her for mine gode naboer i al ærlighed og sandhed, at jeg har taget fejl, at dommeren har taget fejl, og at Jørgen Christian lider uskyldigt, og beder jer alle med mig forene jer om at frelse denne mand ud af hans hårde nød og vånde. Jeg siger det højt og sandfærdigt for alle, Jørgen Christian har ikke slået Albert Dich ihjel, så sandt hjælpe mig Gud og hans hellige mænd."

"Amen" – kom det fra P. West.

Lars Møller lo: "Skål sandemand, nu er du drukken. Sæt dig ned og få dig lidt mere i halsen. Det er den bedste måde at fordrive ondet på."

P. West slog i bordet, så glas og krukker klirrede: "Hold din fordømte kæft, Lars Møller, og lad sandemanden tale."

Alles øjne vendte sig mod Holst.

Han stod tavs – ligesom søgende efter ordene – så gled han ganske stille bagover og tørnede mod stolen.

Mændene sprang op og løftede ham op. Han fejlede øjensynlig intet. Han måtte kun være knippeldrukken. De lagde ham på en vogn og kørte ham hjem til Stensgården.

P. West forlod gildet og gik hjem – men de andre drak og støjede og lo. Mest ad sandemanden, der ikke mere kunne tåle mosten.

Lars Møller lovede sig selv, at auditøren skulle få dette her at vide. Det var på tide, de så sig om efter en anden sandemand i sognet end den fordrukne Holst, der vidste bedre besked end sin egen øvrighed.

Men om Jørgen Christians brøde var der ingen, der tvivlede, og ad Holst lo de allesammen.

XIII

Jørgen Christians hustru, Margrethe Kirstine, gik forgæves sin gang til arresten for at tale med sin mand. Auditøren ville ikke tillade det, så længe sagen endnu ikke var sluttet. Havde Jørgen Christian ærligt og redeligt holdt fast ved sin tilståelse gennem forhørene, så skyldtes dette først og fremmest den omstændighed, at han ikke havde haft lejlighed til at tale med andre end auditøren. Straks da sandemanden havde været hos ham og bragt ham hilsen og brev fra hjemmet, havde han begyndt på forsikringerne om sin uskyldighed. Provsten havde han fyldt med det samme snak, og hvis ikke auditøren skarpt havde tilbagevist hvert forsøg på at komme med sådanne forsikringer i retten, ville forhøret sikkert være blevet ødelagt af den samme dumme snak, for det trak op til det i de sidste dage. Derfor havde han skyndt sig at slutte sagen. Ganske vist var det et punkt, der endnu ikke var oplyst, hvem der havde taget pengene. Men det var jo muligt, at der ingen penge havde været. Sagen måtte sluttes. Men tiden var ikke inde til rørende scener i arresten. Når dommen var faldet, var det tidsnok, så kunne Jørgen Christian tale til sine kære så meget han ville.

Sagen skulle for højesteret, da dommen ville komme til at lyde på døden, men auditøren nærede ingen tvivl om, at den ville blive stadfæstet, og det var ham ganske kært at fremtræde for de høje dommere i hovedstaden som den skarptseende, kloge forhørsdommer. Han havde affattet sine protokollater med særlig stor omhu i et velformet sprog, skrevet for folk, der måtte forstå og kunne goutere hans akademiske vendinger og den store udførlighed, hvormed alt var bogført. Han turde nok

påstå, at bedre forhør var ikke længe holdt i Danmark, og den sag skulle være ham et trappetrin fremad mod en anderledes indflydelsesrig og fremragende stilling i de juridiske embedsmænds verden. Måske et trin henimod selve højesteret.

Derfor måtte forhørene være samvittighedsfulde og indeholde alt, og det lod sig ikke gøre at undertrykke noget. Det havde været ganske heldigt, om han kunne have undgået at skildre det stærke pres, han havde lagt på Jørgen Christian for at få den første tilståelse, men på den anden side gerådede det ham til ære, at han havde overvundet den hårde modstand på så kort tid. Sine trusler om anvendelse af katning og formelig tortur havde han dog ikke optaget i forhørsakten.

Sagen måtte holdes ren, og derfor måtte Jørgen Christian ikke forlange nye forhør eller sligt, hvorved der gaves ham lejlighed til at kalde tilståelsen tilbage eller komme ind på truslerne.

Det kunne synes hårdt – men nødvendigt var det for sagen, at han ikke så eller talte med sin hustru, før dom var gået i første instans.

Margrethe Kirstine kunne således ikke få adgang til arresten. Sandemand Holst var syg og sengeliggende siden gildet på møllen. Ham kunne hun ikke træffe, så tog hun mod til sig og søgte provsten i Rønne.

Han tog venligt imod hende og gjorde alt for at yde hende trøst. Kun på et punkt ville han ikke være hende behjælpelig. Han ville ikke foretage noget skridt ved henvendelse til øvrigheden for at få undersøgelse iværksat, der kunne bevise Jørgen Christians uskyld. Margrethe Kirstine selv forstod sig slet ikke på den slags ting. Hun vidste kun, at Jørgen Christian

var uskyldig; det havde hun forsikret auditøren om, men han havde ikke villet tro hende; så måtte det vel gå, som han ville, det skulle gå. For hende stod øvrigheden som noget stort og mægtigt, der stod over alt og alle. Hun anede intet om højesteret, om appel og adgang til forsvar for anklagede. Retfærdigheden var for hende en eneste person, auditøren. At han havde tvunget Jørgen Christian til at tilstå, faldt hende heller ikke ind. Det var noget P. West sagde, men så onde kunne lærde mænd af øvrigheden da ikke være. Og det var derfor meget uklart, det, hun bad provsten om.

Egentlig sagde hun ikke andet, end at han måtte bede til Gud og kongen om, at det må oplyses, at Jørgen Christian var uskyldig i den gerning, de beskyldte ham for.

Om overøvrighed og defensor talte hun slet ikke, hun vidste næppe hvad de ord betød. Datteren var stadig syg og sengeliggende, derfor kunne hun intet udrette. P. West selv hadede øvrigheden og satte ikke sine ben i Rønne by.

Provsten selv havde vel en fornemmelse af, at der måtte kunne gøres noget, men det var ikke "indom hans distrikt". Som embedsmand kunne han ikke træde op mod auditøren, og han ville ikke udsætte sig for endnu en ydmygelse som den, han havde måttet tåle, da han efter samtalerne med Holst henvendte sig til auditøren.

Til Margrethe sagde han, at alt måtte stå i Guds hånd, og at sandheden måtte blive åbenbaret, måske før nogen anede det. Han trøstede hende med, at Jørgen Christian havde søgt og fundet Frelseren, og at Gud ville styrke og trøste både ham og hans nærmeste.

Men udover disse ord kunne han intet gøre. Så stærk var følelsen af den verdslige magts styrke, så stærk var embedsfølelsen hos denne varmhjertede, varmtfølende mand, at han ikke trøstede sig til at gøre et eneste skridt for at forhindre, hvad han selv måtte anse for en blodig uretfærdighed.

Han ville lægge det alt i Guds faderhånd og skrive til bispen, om han måtte blande sig i sagen – for det var jo således, at han kun skulle vogte sjælene. For ret og uret i denne verden måtte øvrigheden sørge.

XIV

Til en vis grad kom der nu fred i Jørgen Christians sjæl, fred med Gud og fred med menneskene. Han følte sig svag, håbede på, at døden ville fri ham ud af fængslet, fri ham for retterstedet, som fyldte ham med en isnende rædsel.

Men ville Gud ikke sende ham døden, måtte han selv tage sit liv. Det kunne ikke mere være brødefuldt. Han skulle jo dog dø.

Frelseren skulle også dø på korset; han kunne have frelst sig om han ville, men han ville ikke. Var det ikke også en slags selvmord, dette at lade andre dræbe sig, når man godt kunne fri sig for døden, og det sagde jo provsten, Frelseren godt kunne have gjort.

Han selv måtte dø, men det var ikke nødvendigt, at han skulle dø på retterstedet for at frelse og genløse andre. Han kunne dø i sin arrest, tage sit kors og følge Frelseren, uden at alt det forfærdelige med øksen og retterstedet og stejlen og hjulene skulle komme.

Jørgen Christian ville dø for sin egen hånd, om ikke Gud tog ham forinden.

Men først ville han rense sit minde. Han nærede ikke skygge af tvivl om, hvorledes mordet var tilgået. Alle hans tanker havde kredset om det i uger og måneder, han så nu alt så klart og fuldførte sin beretning til Holst om mordet, støttet på det, han vidste, det, han havde erfaret, og det, han kunne slutte:

"Jeg skal hermed sige hr. dannebrogsmand Holst, hvorledes tildragelsen var imellem Lars Møller og Rasmus Jespers kone og Hans Kuld, hvorledes de bedst kunne myrde den gamle Albert

Dich. Lars Møller, han har lovet hende endel penge, om hun kunne formå nogen til at slå ham ihjel og stjæle hans penge. Lars Møller, han sagde for hende, at han bestemt havde penge liggende den tid; for hun sagde det for mig. Hun ville bestemt, at jeg skulle være dem behjælpelig; men jeg rådede altid af. Dengang, at Hans Kuld kom til mig, da Holst var der, var det for at bede mig gå op til Lars Møller, der sad i kirketårnet og sige ham, at Hans Kuld nok skulle være bestemt. Men jeg gik ikke. Men han gik selv, for Ole Kofod så ham der og siger det bestemt, om han bliver spurgt derom. Hans Jørgen og hans kone kan måske også kende lidt dertil. Den aften, da vi bar Albert Dich hjem, så var Rasmus Jespers kone også der; og så ville hun bestemt have mig til at gå til hendes logis og sige, at hun havde ligget hjemme de sidste nætter; for hun var dengang så bange, så hun vidste ikke, hvad hun skulle gøre. Hans Kuld gik og lurede på A. Dich ganske tidligt om morgenen, den dag, han slog ham ihjel; for han gik i skoven og skar vidjer til sine kurve. Han var hos mig lidt før, en aften, og ville have mig med sig at stjæle, ned i Nylarsker, hos nogle gamle folk, som havde nogle penge liggende i en stor kiste; det havde R. J.s kone fået at vide, hvorledes det var; for hun sagde til mig: om jeg ikke ville gå med Hans Kuld derned om aftenen. – Lars Møller var den første, der udøvede den grove gerning, og Rasmus Jespers kone den anden; og Hans Kuld var gerningsmanden.

Sandheden vil vist komme frem i tiden; sker det ikke på en måde, så sker det nok på en anden.

Tyveriet, som skete om søndagaften, var oplagt imellem Lars M. og Rasmusken; derfor lå Lars hjemme den aften, som aldrig skete ellers nogen søndagaften.

Havde de dengang fået pengene, så havde nok den gamle Dich levet endnu. Ole Christensen han har så tydeligt sagt både for mig og min kone, at ingen anden havde slaget Albert ihjel, uden Hans Kuld; og det kan ethvert menneske tænke og tro, som kender omstændighederne.

Jeg er derfor så skammeligt henrykt som en morder, for de andres grove gerningers skyld. Jeg kan med en hellig ed i mit sidste øjeblik forklare med en ren sandhed for min og alles Gud i Himmelen, at jeg er fri for denne grove gerning, det høre mig Gud fader i Jesu navn! Det tyveri, som jeg har begået, det haver jeg fortjent at lide for; for det er i sandhed. Men førend jeg skal lide for de andres grove gerninger, før skal jeg banke mit hoved i stykker med mine knytte næver. Den gang var jeg nødt til at sige det, for at spare mit liv og helsen, som jeg for øjeblikket" *(her synes at være glemt noget)* "derfor var jeg den gang nødsaget til at gøre en løgnforklaring, som jeg skal vel også straffes for.

For den elskværdige hr. provst haver jeg forklaret min sandhed, som for Gud i Himmelen."

Til sin hustru og datter skrev han de sidste breve, som følger her:

> "Min elskede allerkæreste kone, og datter M. Kirstine! Jeg kan herved lade Eder vide, at dannebrogsmand Holst var hos mig i disse dage; han har lovet at sørge for dig, min kone, så vidt det står i hans magt; det kan du lide på, jeg skal her forklare dig min rene sandhed, min elskede kone: at jeg har aldrig hverken tænkt eller udøvet det mord, som jeg er tiltalt for. Derfor kan du tro, min søde kone, at det falder mig såre tungt, at lide for de andres grove gerningers skyld. Gud trøste mig og dig og alle mennesker

i Jesu navn! Jeg glæder mig i Gud for hvert et øjeblik, og siger: Gud ske lov og tak, at jeg har aldrig myrdet A. Dich, eller tænkt i mit hjerte og samvittighed at myrde ham; men nu skal jeg alligevel krepere som en morder derfor. Gud give, at jeg havde blevet hjemme den gang, til Niels Marker han kom, så havde jeg dog ikke død uærlig, som jeg nu vel skal. Du kan tro, min kone, at den første tiltalte var også gerningsmanden, men må nu ikke høres; men giv nøje agt, om du lever lidt, så skal du nok få at vide, hvem det var; for det kan ethvert menneske tro, som kender til omstændighederne i den sag, hvem det var og hans medvidere til den udøvede gerning.

Min elskede kone, du kan tro, at tiden er mig langsom og kedsommelig; hver time er som dage. Jeg ser mig foragtet af alle mennesker i denne verden. Sove kan jeg meget lidt; mit eneste tidsfordriv det er at læse og synge. Denne skilsmisse havde hverken du eller jeg ventet at skulle være sket således. Du får at se, du kan ernære dig på en skikkelig måde, det bedste som du kan. Tager de alleting fra dig, så kan de dog ikke tage dine hænder. Sørge over mig, det skal I slet ikke, hverken Stine eller du, for det falder Eder så tungt. Slå sorgen hen med lethed; den glemmes snart. Lad Ole Kofod læse dette, om du vil. Lev vel, min elskede kone og datter, det ønskes af Eders troeste ven

Jørgen Christian."

I det andet brev er Jørgen Christians stavemåde bevaret:

> "Jeg Taler her til min Elskende Kone, min Tro og oprigtige veninde, som haver saa mange Gange grædet over mig, for den uoprigtighed ieg har bevist i mod hende, ieg har bildt hende mange Løygner ind, men senere hun har faaet det at vide, har hun feldet mange Taare derover, som vil vist forkorte hendes dage, da nu Sorg og Fattigdom skal for hende indtræffe på det Sidste for allene for min skyld, gud Trøste hende i Jesu Navn. ieg ved hun beder derom – hun har altiid bedet til sin gud, som hendes Kjære forældre har lært hende at trøste sig ved, hun har været min Tro gode ægte Mage. Hun har mange gange Refset mig baade med onde og gode, men ieg har faldet til føye for hende; for jeg har ingen Ret haft at sige i mod hende, det skal hun og kan med rette sige, Fader see i umyghed, se til os svage i Evighed – – gud Trøste dem alle som sorgfuld ere enten de er fiern eller nær – det falder os Tungt baade hun og ieg vig skal saa ledes skilles ad fra verandre i denne Verden – ieg beder til min gud dag og Nat, at vig maae sammles i al Evighed og der se enanden i Jesu Navn, med glæde –"

(Her var den første side fuldskreven; bagpå står: "Denne sedel til hører min Elskende Kone").

Jørgen Christian læste brevet halvhøjt – så fremtog han fra madrassen på sit sengeleje et stykke gulnet papir, hvorpå stod skrevet med hans egen hånd *Psalme nr. 415 i den nye Psalmebog:*

Styrk selv o Gud min bange ånd,
Når kraftløs segner fod og hånd,
Og hør mig i min sidste stund,
Når jeg kun stammer, sukker kun.

End når jeg ej kan sukke mer,
Gud jeg din Himmel åbnet ser,
O tag min sjæl, tag den til dig
Ved Jesum, som er død for mig.

Og de, som sørger i mit hjem,
O fader, vær du selv hos dem,
Trøst dem, når de begræde mig,
De savner intet, som har dig.

Jeg hist med dem skal samles glad,
Hvor vi ej mere skilles ad,
Hvor hjertet ej af kummer ved,
Hvor alt er fryd og evig fred.

Klokken var blevet 9. Claus Thuleborg kom med frokost til fangen, han sad med salmen for sig og sang ganske sagte.

Claus lod som intet og talte slet ikke til ham.

Det var om morgenen den 29. april.

XV

Kl. 11, da gevaldigeren atter kom ind til Jørgen Christian, havde denne gjort ende på sit liv. Frygten for døden havde drevet ham i døden.

I samme fogedprotokol, hvori læses om fundet af den døde kirkemøller, læses herom følgende:

"Ved fogdens ankomst fandtes selvmorderen siddende på hug under vinduet i arresten, og var endnu varm, hvorfor forskellige bud udsendtes efter lægerne, ligesom der imidlertid gjordes forsøg på at bringe ham tillive, dels ved at bevæge hans lemmer og bringe ham i liggende stilling, samt holde liget salmiakspiritus under næsen, hvilke forsøg dog var forgæves. Lægen krigsråd Curdts kom nu tilstede, og årelod liget, samt anstillede flere forsøg på at bringe liv i det; da sådant imidlertid var forgæves, erklærede lægen, at der intet videre håb levnedes i så henseende.

Jørgen Christian har, efter de forefundne spor, aflivet sig, ved at fastgøre sin buksesele i en af vinduets jernstænger, og forbundet samme med sit strømpebånd, hvilket han har knyttet om halsen, og bragt sig i hængende stilling, ved at bortsparke den smalle madras, hvorpå han var steget op.

For protokollen comparerede arrestanten Jens Holger Hansen løs og ledig, som forklarede: at han, hvis arrest støder op til Jørgen Christians, hørte denne læse i morges; omtrent kl. 9 lod det, som om han bankede på muren, hvorfor han spurgte, om Jørgen Christian ville noget, uden at denne svarede; efter at en sagte larm endnu hørtes nogle øjeblikke, blev det stille, og deponenten tænkte ej videre herover. Comparenten blev derpå

bortført til sin arrest. Gevaldiger Claus Thuleborg forklarede på given anledning: at han omtrent kl. 9 bragte Jørgen Christian frokost, uden at mærke noget usædvanligt, eller spore nogen forberedelse til, hvad derefter er foregået. Da comparenten kl. 11 atter var hos arrestanterne, fandt han Jørgen Christian hængende i sin sele og strømpebånd ved en jernstang i vinduet, og en madras tæt ved hans fødder; han ilede ud om hjælp, og traf straks på Hans Buch, med hvis kniv den hængende straks øjeblikkelig nedskares, uden at der sporedes liv hos ham, endskønt han endnu var varm, comparenten ilede derpå efter lægen og sendte Buch til fogden. Videre ved han ej til oplysning. Dimitteret. Hans Buch forklarer, at han, tilkaldt af Thuleborg, var ham behjælpelig med at nedskære den hængende Jørgen Christian, der vel fandtes varm endnu, men uden spor til liv. Han gjorde derpå anmeldelse til fogden, der igen sendte ham med flere efter lægerne. Dimitteret. Fogden bemærkede, at Jørgen Christian under de gentagne forsøg på at bringe ham tillive, var blevet kold, ligesom han blev sortere i ansigtet, og sporet af strikken om halsen blev tydeligere. En skrivelse med udskrift til Jørgen Christians hustru, og 3 andre opskrifter, der fandtes på kakkelovnen i arresten, tog fogden i besiddelse og følge til forretningen."

Således døde Jørgen Christian.

Da provsten fik underretning om hans død, græd den gamle mand som et barn.

Auditøren trak på skuldrene. I grunden var han erkendtlig overfor Jørgen Christian for de tjenester, afdøde havde gjort ham. Og det var vel det bedste for ham, han døde således og

sparede auditøren for at dømme ham til døden, hvad der aldrig var behageligt.

De dumme breve, han efterlod, blev lagt hen. Det var ikke værd, for mange så dem. Ikke fordi noget menneske nærede tvivl om, at Jørgen Christian var morderen, men den slags efterladte bekendelser gør undertiden fortræd, og selv en fornuftig mand, som provsten troede på den snak om uskyldighed – og sandemanden, ganske vist var han et vrøvl, der drak mere end tilladeligt på det sidste; men alt i alt burde de lapper have været brændt, hvis ikke Erichsen, det fæ, havde taget dem til protokollen. Nu lod det sig ikke gøre.

Liget måtte nedgraves på retterstedet efter gammel skik. Det kunne Claus Thuleborg og rakkeren besørge.

XVI

Bag Rønne by lå galgebakken med retterstedet. Den 30. april efter solnedgang skumplede en karre op ad bakken. På karren sad Claus Thuleborg og rakkeren fra Rønne, en gammel fordrukken mand, der kun sjældent havde arbejde og mest gav sig af med at flå døde hunde og heste. Bag i karren stod en kasse med Jørgen Christians afsjælede legeme.

De to mænd talte ikke meget. Claus Thuleborg fandt det under sin værdighed at tale med en person som gamle Mads. Det gjaldt om at få forretningen fra hånden hurtigst muligt og komme hjem til Rønne, inden det blev sent.

Graven var gravet i stilhed. Auditøren ville ikke, at nogen skulle vide om det; kun sandemand Holst havde fået det at vide, men med strengt pålæg om at tie dermed, til det hele var sket og ordnet.

Claus Thuleborg blev ikke lidt forundret, da han så tre mennesker stå ved graven. Den ene var Holst. Han var hyllet i en lang kappe og stod og skuttede sig, som han frøs. Den anden var gamle P. West, bøjet og kroget med det hvide skæg, der nåede ham til bæltestedet; så var der også Jørgen Christians enke.

Den lille kone græd ustandseligt, hulkede, mens tårerne randt ad hendes rynkede kinder. Mellem hende og P. West stod en stor kasse, som de havde slæbt til stedet fra vognen, der holdt neden for bakken.

Sandemanden nærmede sig karren og hilste venligt på Claus Thuleborg:

"Du kan køre hjem, Claus," sagde han. "Vi skal nok besørge det fornødne."

Claus rystede på hovedet, han havde ordre til at forrette jordfæstelsen, så måtte han gøre det, hvor meget det end var ham imod.

"I Guds navn da," sagde Holst, "så send ham der hjem." Så gav han rakkeren en mark og lod ham skumple hjem med karren.

Det var månelyst. Vinden strøg her om bakken, ikke stærkt, men frisk fra det blå hav, der vuggede sig derude med små krusede toppe på de rullende bølger. I det fjerne lå Almingens lodder med lyngen og egene og de hvide kirker ved de små skovlodder. Mod nord Ruths kirke på sin høje bakke, mod sydøst Vestermarie med stubmøllen, hvor Albert Dich havde boet. Rønne kirkespir tonede skarpt over de røde tegltage med havet som baggrund. Det var, som om hele øen var en kirkegård om alle de hellige huse i øst og nord, i syd og vest.

P. West og Holst tog kisten og stillede den i det hul, der var gravet under galgen. Claus Thuleborg stod med korslagte arme og så til.

Margrethe græd og hulkede ustandseligt, mens hun bøjede sig over kisten, og bad, om hun måtte se ham en gang endnu.

Så slog P. West låget fra kisten.

Der lå Jørgen Christian ret ud, med hænderne lagt på hver sin side, iført en grov skjorte. Ansigtet var sort, og hans øjne var trykket til. Margrethe bøjede sig over liget og kyssede dets pande, mens hun hulkede højt. Så skød P. West hende til side og tog ligets hænder, som han foldede over brystet.

Derpå slog han atter låget fast.

Holst og P. West slæbte nu den kasse, de havde bragt med sig, hen til graven, og da de oplukkede den, viste den sig fuld af jord. Det var jord, de havde gravet på Vestermarie kirkegård, for at Jørgen Christian kunne komme til at hvile i kristnet jord. P. West bad en bøn. Sandemanden kunne ikke få et ord fremført, hans ansigt var blegt af bevægelse.

Margrethe græd ustandseligt.

Så begyndte P. West at synge med skarp, uren stemme:

Styrk selv, o Gud, min bange ånd.

Tre vers sang de af salmen. Holst og Margrethe stemte i med, Holst sagte og lavt, Margrethe med høj diskant. Claus Thuleborg lod sig rive med og brummede melodien mellem sammenbidte tænder.

Så kastede P. West kirkegårdens jord på kisten, først tre spader fulde med ordene: "Af jord er du kommet, til jord skal du blive, af jord skal du igen opstå."

Dernæst væltede han hele indholdet af kassen med jorden over kisten, og de tre mænd kastede graven til. Den dæmpede brusen fra havet derude lød ind over land, og sandet føg for den friske vind fra stranden.

Så ledte mændene den hulkende Margrethe til sandemandens vogn, og Claus Thuleborg gik med bøjet hoved til sit hjem i Rønne arrest.

Men om denne jordefærd talte de kun til få.

Jørgen Christian sov den evige søvn i Rønne galgebakke, sparsomt dækket af Vestermarie kirkegårds jord.

XVII

I anledning af Jørgen Christians død, før dom var gået i sagen, brevveksledes mellem amtet og aktor.

Amtmanden skrev: "Da justitssagen mod Jørgen Christian vel må anses hævet ved hans død, så må jeg, der ikke ved, hvorvidt der er avanceret med sagen, førend han døde, overlade til hr. assessoren som aktor at påstå og til retten at bedømme, om og hvorvidt Jørgen Christians bo kan tilpligtes at deltage i aktionsomkostningerne, hvilket jeg ikke undlader tjenstligen at gensvare til Deres skrivelse."

Aktor påstævnede sagen og indstævnede derved tillige Jørgen Christians enke "for som besidder af hendes og hendes mands bo at lide dom til udredelse af aktionens med videre omkostninger". Han androg i sit indlæg på, at det ved dom skulle afgøres, at Jørgen Christians lig skulle graves op og lægges på stejle og hjul ifølge D. L. 6-9-12, hvor skrevet står:

"Ligger Stiemand på Skov, eller i Skyel, eller på farende Veje, eller nogen bryder ind i Mands Hus og Boelig, og myrder noget Menneske, da om han vorder taget ved Gerningen, haver han forloret sit Liv og bør at lægges på Stægle og Hjul, og hans Hovedlod være forfalden til Herskabet og den Dræbtis Arvinger."

Defensor mente dog: "Jørgen Christian må vel antages overbevist om at have myrdet A. Dich, men da han har dræbt sig, kan vel ikke blive spørgsmål om straf. Forøvrigt vil jeg i denne henseende ikke nedlægge nogen påstand om frifindelse, da jeg kun var beskikket som defensor for Jørgen Christian og ikke er det for hans på retterstedet nedgravede krop. At hans bo

forøvrigt må udrede aktions- og arrest-omkostninger følger af sig selv."

Herredstingsdommen faldt den 24. juli 1835. Det hedder heri: "Selvmorderen Jørgen Christian er lovligen overbevist om at have dræbt husmand Albert Dich af Vestermarie. Aktor har derfor påstået ham dømt efter Loven 6-9-12, og livsstraffens kvalicerede del eksekveret på det afsjælede legeme. Vel er det ej uden eksempel i Danske Lov, at livsstraffen eksekveres *in effigie*; men det må formentlig desuagtet antages som regel, at den afdøde er hævet over enhver menneskelig domstol. Retten finder derfor at burde forbigå denne forbrydelse. Derimod er det en ligefrem følge af det mod den afdøde tilvejebragte bevis, at hans bo udreder de af hans arrest flydende omkostninger."

Det offentlige appellerede dommen til højesteret – efter gamle regler går justitssager, der er pådømte ved bornholmske underretter, ikke til overretten, men lige til højesteret – og her indbragtes sagen af højesteretsadvokat Sporon, som aktor, mens defensionen af samtlige de tiltalte, derunder Jørgen Christians enke, forrettedes af højesteretsadvokat Blechingberg.

Den 5. oktober 1835 fældede højesteret sin dom i sagen. De fire første voterende assessorer fulgte akten nøje. Med hensyn til Jørgen Christians bo voterede de, at det skulle have sit forblivende ved underretsdommen. De misbilligede, at kancelliråden havde ladet sagen henstå i et år og fem måneder, og at Hans Kuld og Rasmusken havde været arresterede i denne uforholdsmæssig lange tid. To af dem misbilligede auditørens optræden mod Jørgen Christian og kaldte forhøret den 15. marts tortur, men to forsvarede den unge energiske

underdommer, der ikke havde skånet sig selv og oplyst sagen så vel.

Den femte assessor voterede anderledes – voterede skarpt, klart og klogt. Han gennemgik sagen nøje, sluttede sig til dadelen over kancelliråden, men da denne var død, måtte alt spørgsmål om ansvar for ham falde bort. Anderledes stillede sagen sig for auditørens vedkommende.

"Jeg nærer ikke skygge af tvivl om, at Jørgen Christian er uskyldig."

Den hæderværdige højesteret lettede sig i sædet, og de kloge, ærværdige ansigter vendtes mod den talende.

"Ja uskyldig – og jeg skal sige hvorfor. Det er mig klart, at den unge dommer er blevet et offer for den usalige selvtillid, der følger med magten og ansvaret. Efter de forgæves forhør over Hans Kuld og Rasmus Jesperske, – forhør, der intet som helst viser, fordi alle midler, der er benyttet, er slette, lokkeduer, angivelser af medskyldige, hævn og skinsyge, ikke et ærligt vidnesbyrd, er dommeren trættet; så ser han den nye mand – Jørgen Christian, manden med alibiet. Ser ham ikke i relation til mordet, men i relation til indbruddet, hvor han kan være skyldig. Han er det ikke. Men dommeren får en indskydelse ved et ord fra et vidne om, at det kunne være ham. Jeg beder Dem lægge mærke til, at så godt som alle naboer er sigtede, og at vi ikke med skygge af ret kan mistænke en eneste. Så griber auditøren til og kaster sig over den ene – Jørgen Christian. Han får en indskydelse, en profetisk åbenbaring, nervøs som han er. Han angriber hans alibi og fælder det. Manden kan have været på mordstedet i gerningsøjeblikket, derfor konkluderer han, han har været der. Han erkender, at kun psykiske midler lader

sig benytte, derfor går han løs med dem. Så finder han murhakken – mordinstrumentet, og nu er sagen ham klar.

Auditøren har i sin trang til at give os et sandt billede af sit forhør, udleveret sig selv. Det viser mig, at han er en ærlig mand. Han kunne have skjult alt det underjordiske for os, men det vil han ikke, han tror sig i sin ret til at underkaste Jørgen Christian middelalderlig tortur. Sandelig, han er en ærlig ung mand – en sandhedskærlig ung mand, men en naiv ung mand.

Han og Jørgen Christian forstod ikke hinanden. Mens Ole Kofod straks ser, at hans raske flotte maner tiltalte auditøren, og selv i farens stund vedbliver med den galgenhumor, der var ham egen, mens Hans Kuld straks har set, at auditøren ønskede at gå andre veje end kancelliråden, og stille, uden at blotte sig, firer af og henleder mistanken på de andre, forstår Jørgen Christian slet ikke, hvorledes auditøren skal tages.

Sin nervøsitet og usikkerhed i det første forhør, sin harme mod dommeren har han med sin medfødte kløgt neddæmpet, men kun derved nået at blive mistænkelig. Senere har han i selvopgivelse vist sin sande mutte og ordknappe natur – dette bliver atter mistydet, og nu til sidst har han søgt at kaste skylden på de efter hans formening virkelig skyldige, dem, han efter Rasmuskens udsagn til ham og hele Hans Kulds opførsel efter mordet fuldt og fast troede skyldige. Også dette mislykkes totalt. Auditøren anser ham for morderen, og der er nu ikke stort andet for ham at gøre end at tilstå. På et tidligere stadium af sagen kunne han have taget ordet frit og sagt til auditøren, at der jo dog ikke var skygge af grund til at mistænke ham, lagt hele sit underligt bevægede følelsesliv åbent for den unge dommer, og ærlig og sandhedskærlig, som auditøren er, ville

dette have haft den virkning, at han havde ladet Jørgen Christian gå. Han forlangte underkastelse, men var ikke utilgængelig for fortrolighed. Havde Jørgen Christian kunnet skildre sine følelser og stemninger for ham, indviet ham i sine anskuelser, der lå langt forud for hans jævnlige, en underlig agitatorisk mistroisk natur, som han var, ville auditøren med undren have lært denne besynderlige, kultiverede natur at kende og ville endog sluttet sig til ham og taget vel imod ham.

Men dertil strakte Jørgen Christians evner ikke, han savner som alle almuesfolk evnen til at udtrykke sine tanker, samtalen mellem ham og den studerede mand kan ikke komme i gang, for han forstår den anden for vel til at tale ham efter munden, men sine selvstændige tanker har han ikke evne til at forme.

Til sin rådighed har han kun høflighed og underdanighed, der af dommeren bliver anset for snedighed, og tilbageholdenhed, der bliver anset for trods.

Fortvivlet er denne kamp imellem de to, fordi de taler hver sit sprog og derfor ikke kan forstå hinanden. Jørgen Christian føler så klart alt, men kan ikke sige det; dommeren ser intet, fordi han ganske mistyder de stemninger, der ligger bagved Jørgen Christians ord og optræden.

Så tilstår Jørgen Christian. Til dette øjeblik ser jeg intet, der kunne udelukke, at han var den skyldige. Hans alibi er afbevist, der er intet, der taler mere for nogen af de andre end for ham. Så følger forhøret, hvor han forklarer gerningen. Læg mærke til – han angrer ikke – er hårdnakket i sin påstand; ikke gnist af anger hos denne mand, der kan være blød som voks – tænk på brevene til hans nærmeste. Han angrer ikke, den mand, der kaster sig næsegrus til jorden for Gud i religiøs ekstase.

Dette gør mig betænkelig. Jeg læser akten igennem, jeg ser de mange udslag af virkelig følsomt, næsten blødt gemyt – men angeren – ikke spor af denne. Auditøren er ærlig – han ønsker at fremkalde den. Men nej. Han, der ikke skånede sig selv i sin usminkede fremstilling af torturen, ville ikke have undladt at notere angeren, ja selvglad, som han er, ville han have regnet sig den til gode. Men angeren udebliver. Jørgen Christian angrer ikke.

Som sagt, dette gør mig betænkelig – og jeg ser sagen nøjere efter. Jeg ser, hvorledes Jørgen Christian bliver ved sin første usandsynlige forklaring af mordet. Jeg ser, hvorledes først aftalen med Niels Marker, som dommeren troede var truffet for at skaffe Jørgen Christian et alibi, bliver en tilfældighed, noget, der slet ikke har med mordet at skaffe. Tværtimod noget, der pålægger Jørgen Christian det bånd, at han må løbe et vildt væddeløb for at nå at øve ugerningen.

Her forsvinder den første grund til at mistænke. Dernæst forsvinder mordinstrumentet. Tænk, at gå ud for at myrde medhavende en økse, at lade denne ligge i skoven og benytte en kæp – for bagefter, når mordet er udført, at hente øksen igen. Dette er meningsløst, så meget mere, som der intet vides om mordinstrumentet. Lægerne siger et stumpt jerninstrument, der dog senere "kan være en hasselpahl uden knuder og beslag". Ved liget findes en blodig knortekæp, der er den myrdedes, hos Jørgen Christian findes en murhakke, der ikke er mordinstrumentet, derimod skal dette være en pahl, der er brændt, og som ikke var blodig. Hele undersøgelsen på dette punkt er uforsvarlig, løs og uvederhæftig. Og endelig forsvinder motivet. Jørgen Christian har ikke plyndret Albert Dich – han

har egentlig myrdet ham ganske uden grund. Det slår auditøren sig til tåls med.

Nu er alt borte, motivet, det kunstige alibi og mordinstrumentet; når auditøren nu vil fastholde sin mening om, at Jørgen Christian har myrdet Albert Dich, så skyldes det udelukkende den ved tortur afpressede tilståelse, der ikke støttes af et eneste udenfor liggende moment, fordi alt det, der førte til dommerens mistanke, efter tilståelsen bortforklares og forsvinder. Tilbage bliver det ene, det, der fældede ham, at han ikke vidste, *hvorfor han ikke blev hjemme.* Hvem af os kender ikke dette *hvorfor,* til hvilket vi trods al anspændelse ikke kan finde noget *fordi*. Denne mand er dømt alene, *fordi* han ikke vidste, *hvorfor* han ikke oppebiede Niels Markers ankomst. Dette er den allereneste ting, der taler mod ham.

Så mangler angeren og manden berøver sig livet, efterladende breve, der råber mod Himlen om hans uskyldighed. Disse breve kommer slet ikke frem for underretten, auditøren gemmer dem, først defensor har for højesteret beordret dem fremlagte.

Der foreligger ganske vist en tilståelse, men dommeren har ikke overfor arrestanten kunnet anføre andet imod ham end sin egen mistanke. Efter protokollen har han heller ikke anført andet. Nogen logisk påvirkning har altså ikke ligget til grund for tilståelsen. Spørger jeg derimod, hvad der har fremkaldt denne tilståelse, finder jeg svaret i arrestantens brev nr. 4, at han har tilstået "for at spare sit liv og helsen for øjeblikket". At arrestanten havde grund til at frygte i så henseende, kan let påvises.

Den 12. marts er tilført protokollen, at det blev "på en truende måde" sagt arrestanten, at dommerens mistanke mod ham vandt i styrke ved ethvert nyt forhør. Og i continuation af disse trusler tilkendegaves det arrestanten, at dommeren ville *"gå til det yderste for at aftvinge ham tilståelse"*. Dommeren har her anvendt trusler, som kun kunne have været rettet mod arrestantens person, for at aftvinge ham det svar, der ønskedes. Protokollen udsiger ikke, hvor langt disse trusler gik, og da slet ingen tvang står til dommerens rådighed i lovgivningen, i det øjemed at fremkalde et bestemt svar, haves ingen vejledning til truslernes forståelse. Protokollen udsiger kun, at de strakte sig til det yderste, altså at de ingen grænse havde. Herefter kunne da arrestanten med grund nære en hvilken som helst frygt, han kunne vente alt af sin dommer.

Og dog kom tilståelsen ikke endnu. I forhøret den 13. marts, altså den næste dag, bestyrkes yderligere dommerens mistanke mod arrestanten. At dette ikke kan formindske arrestantens grund til frygt, er let at indse.

Endelig den næste dag begynder det forhør, hvori tilståelsen afgives, kl. 4 om eftermiddagen. Efter nogen afhøring bringes arrestanten i konfrontation med en anden arrestant, og de overlades til dem selv i to timer. Dette må forstås således, at den anden arrestant har kunnet sige og gøre ved arrestanten, hvad han ville, idet det uden tilføjelse er tilført protokollen, at han endog spyttede på arrestanten. Når en medarrestant i retten tør behandle arrestanten således, kan denne vente sig alt. Efter dette mellemspil, antagelig fra kl. 7, holdes arrestanten uafbrudt for protokollen til den påfølgende morgen kl. 5 – altså i 10 timer. I disse 10 timer kan intet være ham

foreholdt uden dommerens mistanke til ham og de midler, ved hvis anvendelse en tilståelse skulle fremkaldes, for andet forelå ikke mod arrestanten. Efter denne eksamination, som understøttes ved, at arrestanten, hvad protokollen *e contrario* udviser, har måttet stå op i 13 timer uden at nyde noget, siger arrestanten endelig, at han ønsker betænkningstid, forinden han tilstår, ligesom han ønsker at tale med præsten. Arrestanten er altså endnu ikke på det punkt, at han vil tilstå, om end han nu forudser, at han bliver nødt dertil. De anvendte trusler begynder at virke, understøttede af, at han har måttet stå op på gulvet 13 timer i træk og ikke har nydt noget lige så længe. Denne heldige virkning vil dommeren ikke svække, og han lader præsten kalde straks og indskærper imens arrestanten, at han i retten har lovet at tilstå. Forhøret fortsættes, til præsten kommer, og arrestanten er nu så mat, at han beder om mad samt om en times hvile. Det loves ham, at han skal få begge dele, når han vil sige sandhed, men han ses ikke at have fået nogen af delene. Forhøret afbrydes i et kvarter, mens arrestanten taler med præsten, men da denne meddeler, at arrestanten kun har erklæret sin uskyldighed og klaget over hård behandling, continueres forhøret, og "denne uforskammede snedighed" foreholdes arrestanten "med mange bebrejdelser". Holder vi os nu truslerne og arrestantens frygt *in mente*, tænker vi på, at intet andet end bebrejdelser ses at være foreholdt arrestanten under denne del af forhøret, og erindrer vi, at arrestanten havde stået op uden næring siden den 14. kl. 4 om eftm., så forstår i hvert fald jeg, hvorfor arrestanten den 15. kl. 3 om eftm. tilstår med tårer at være morderen, men jeg forstår tillige, hvorfor arrestanten tilføjer, at "han nu er mat", og

"at han frygter at dø i sin arrest". Jeg ved herefter, hvorved tilståelsen er fremkaldt, men jeg ved også, hvilken værdi den kan have; for det er på det anførte grundlag min bestemte overbevisning, at det er den behandling, som er tilføjet arrestanten, der har fremtvunget hans tilståelse. Han har måttet forblive stående oprejst i 23 timer – næsten et helt døgn – han har i den tid ikke nydt noget, hverken vådt eller tørt, og han har stadig hørt dommeren udtale, at han var morderen, og at han skulle tilstå det, og til disse udtalelser har dommeren føjet trusler og alskens hård tiltale. Jeg finder vel tilført protokollen, at arrestanten var fremstillet fri for bånd og tvang, men protokollen selv udviser, at dette var urigtigt. Dommerens behandling af arrestanten indeholder den hårdeste tvang imod ham, og arrestanten vidste ikke, hvor længe denne tvang kunne vedvare. Han kunne kun formode, at den skulle vedvare uden ende til det øjeblik, da han udtalte sin tilståelses ord. Derfor ser vi ham til protokollen bemærke, at han frygter for at dø.

Når vi sammenholder dette med de breve, som han skriver i arresten, og i hvilke han lader efter sig erklæringen om, at han er uskyldig, og at han kun har tilstået for at spare sit liv og sin helse for øjeblikket, da må her fuldkommen appliceres D. L. 1-15-2. Han har ikke blot siddet i fængsel, men han har efter lovens ord været i "anden mands vold og tvang", og det, han har bekendt, har han siden benægtet, da han kom "i sin egen frelse igen"; derfor må vi dømme efter lovens bud, at sådan hans bekendelse ej skal være ham til "hinder eller skade".

Jeg kan kun udtale: Jørgen Christian er uskyldig – vi kunne ikke have dømt ham på hans tilståelse. Han har selv taget sit liv, og vi kan derfor ikke i denne sag bøde på de fejl, der af

underretten er begået, således som det er vor pligt, men hvad vi endnu kan gøre, vil vi gøre: vi kan frifinde hans bo og derigennem trøste hans enke, og vi kan endelig straffe hans uforstandige, forblindede dommer.

Hvis vi i Danmark havde edsvorne nævninge, ville uretten vel ikke have vist sig som den viser sig her, men det være langt fra mig at sætte ulærde om end gode mænds dom over den faglærte dommers. Inkvisitionsprincippet i en besindig mands hånd bringer vel i de fleste tilfælde sigtede gavn; men det rummer den store fare, for hvilken auditøren er faldet som offer. Jeg mener, at denne fare kan undgås derved, at undersøgelsesdommeren bliver en særlig fra hoveddommeren forskellig person og der gives den sigtede en defensor, der straks fra forhørets begyndelse kan gribe aktivt ind i dette. En defensor udrustet med myndighed fra staten, og gode dannemænd som vidner ved hvert forhør.

Således er det ikke hos os, men den tid må komme, da det bliver således, om vi skal bevare inkvisitionsprincippet, som jeg efter nøje overvejelse kun såre ugerne forlader, allerede af den grund, at det er min overbevisning, at anklageprincippet som regel vil være nok så farligt for sigtede. En retssag som denne, med de fejl, her er begået, fejl, der kan begås til alle tider, og som intet system udelukker, ihvorvel de hverken kan eller bør benyttes mod vor dommerstand i almindelighed, er farlig og skæbnesvanger for domstolenes anseelse i vort land og maner til forsorg hos dem, hvem rigets vel er betroet. Derfor må vi træde straffende til, idet vi overlader dette lands lovgivere at værne mod faren, som vel undskylder, men ikke kan fri for straf.

Auditøren er en flittig, en stræbsom og ærlig mand. Det er foreslået at pålægge ham en bøde, fordi han har slået Rasmus Jesperske og *torqveret* Jørgen Christian. Denne bøde kan vi sætte til halvtredsindstyve rigsdaler. Med højesterets misbilligelse er det en hård straf for en ærekær mand."

Dette assessorens votum vandt højesterets øre. Alle som en sluttede den hæderværdige rets assessorer sig til denne dom, og mens Hans Kuld og Rasmus Jesperske dømtes til ringe fængselsstraffe, frifandtes Jørgen Christians bo for alle omkostninger med den motivering, at den afdøde var uskyldig.

Det lod sig ikke med skygge af sikkerhed sige, hvem der havde myrdet Albert Dich, og der lod sig end ikke med nogen tanke om nytte foretage noget for at opdage og straffe den skyldige. Det blev efter højesterets dom ganske uopklaret, hvem morderen var – det var i hvert fald ikke Jørgen Christian. Kancelliråden pålagdes der intet ansvar, da han var død, men retten idømte auditøren en bøde på halvtredsindstyve rigsdaler for hans under sagen brugte ulovlige fremgangsmåde.

Slaget ramte auditøren hårdt. Han havde nedlagt al sin arbejdsevne i den sag, slidt i den i måneder uden at unde sig hvile, kæmpet hårde kampe og aldrig ladet en dag gå hen uden langvarigt hårdt arbejde. Og nu stod han, syntes han, vanæret i sine kollegers, i sin jurisdiktions øjne.

Men det tungeste var, at han ikke erfarede, hvorfor denne krænkelse tilføjedes ham. Han troede selv, det var fordi, han havde slået Rasmusken. Der var om dette punkt optaget lange forhør på defensors foranstaltning, og det krænkede ham hårdt, at dette skulle være grunden. Et par af de medtiltalte blev frifundne, – deri kunne også søges en årsag – at det kunne være

højesterets mening, at Jørgen Christian var uskyldig, faldt hverken ham eller nogen anden oplyst mand på Bornholm ind.

Højesteretsdommen indeholdt ingen præmisser, kun frifindelsen, domme over de tiltalte og bøden til auditøren. Pressen i de dage indeholdt intet om sagen, ikke et ord. Fra hovedstaden erfarede auditøren intet.

Han følte sig dybt skuffet – alt, hvad han havde ventet sig af denne sag, ære, forfremmelse, alle forhåbninger brast. Få år efter søgte han sin afsked og fik den. Han forlod for stedse embedsvejen og købte sig en ejendom i Jylland, hvor han forblev til sin død.

Men Jørgen Christian hvilede i 50 år i sin grav på retterstedet som Albert Dichs morder.

Slutning

Årene gik, og vinter fulgte på sommer, mens Østersøen slog mod klipperne i nord og øst, mens sandet føg ind over Blykobbeåen og landet, mod Vestermarie. Jørgen Christians trofaste hustru lukkede sine øjne, hans datter døde, sandemand Holst trak sig tilbage fra sit embede og døde, nedbøjet og hærget af sygdom og svaghed. Rasmusken frøs ihjel en vinternat på Segen mose, og Lars Møller endte sine dage på møllen som en holden mand.

Der gik mange og lange år, hvor meget ændredes, hvor kongen gav landet frihedens gave, hvor krigens tunge slag ramte landet hårdt – lange år for det lille samfund på klippeøen, der hængte ved sine vaner, og ikke skiftede stort i de mange år, der gik. Af alle de mænd og kvinder, der her er nævnt, levede kun en – Hans Kuld. Ussel og fattig på sine gamle dage levede han sine sidste år på Vestermarie fattiggård. Hans lemmer krogedes, hans ryg bøjedes, og ilden i hans øjne slukkedes. Han krøb til kirken og sang med stærk røst salmer, højere end nogen af menigheden. Han sagde, han havde fundet Frelseren, og folk troede ham, fordi han vidnede så højlydt om det. Men han så aldrig folk i øjet, og det kom naboerne for, som bar han på en tung hemmelighed.

I den barskeste vinter i 1885 – 50 år efter dommen i sagen om mordet i Vestermarie – blev sognepræsten kaldet til en syg, døende mand i fattiggården. Det var Hans Kuld, der lå på sit yderste. Stiv, ubevægelig lå han på det pjaltede leje i den urene, fugtige halm. Hans øjne brændte store og febersyge, og han fæstede dem på den gamle, venlige præst, mens han vinkede med de slappe, matte hænder, at han skulle komme nærmere.

Og præsten bøjede sig over den døende – og hørte hans sidste stammende hvisken, hvori han løftede sløret over sit livs mørkeste dåd og tilstod for at lette sin sjæl i sin sidste stund, at det var ham, der den 26. november 1833, i Lundingebuskene, slog kirkemølleren Albert Dich, så han døde.

Mere sagde han ikke, så tog døden ham – og mere erfarede intet menneske om denne gerning. Alle de spørgsmål, som endnu står åbne, tog han med sig i graven, og de vil aldrig blive løst – aldrig finde deres besvarelse.

Men når vinterstormen suser mellem træerne i Bjergegårdsskoven og farer hen over Præstegårdsmarken, hvor Lundingebuskene stod, over kirken, der er rejst af ny, og tager sit tag i kirkemøllens vinger, så de knager og knirker som hin nat, da de brød ind hos Albert Dich, bærer den med sig fortællingen om den blodige dåd, som lever hos almuesmændene på stedet, i hytten, der står, som den stod for 70 år siden.

Og vemodig som blæstens sus over træer og stråtække hytter lyder fortællingen, den evig gamle, evig nye, om menneskers suk og menneskers tårer, om uret, der aldrig aflader, så længe mand er sat til dommer over mand. Lyder som den her er antegnet, om levende menneskers skæbner, fortalt med de samme ord, hvormed den lød i hine dage.

Til dem, der giver landet love, vil disse ord nå og minde om, hvad der kræves: ret for alle, uret for ingen – de vil nå til dem, der skal dømme, at de agter sig vel og ikke, selv i den bedste tro, handler uskikkeligen mod nogen, som gives i deres hånd.

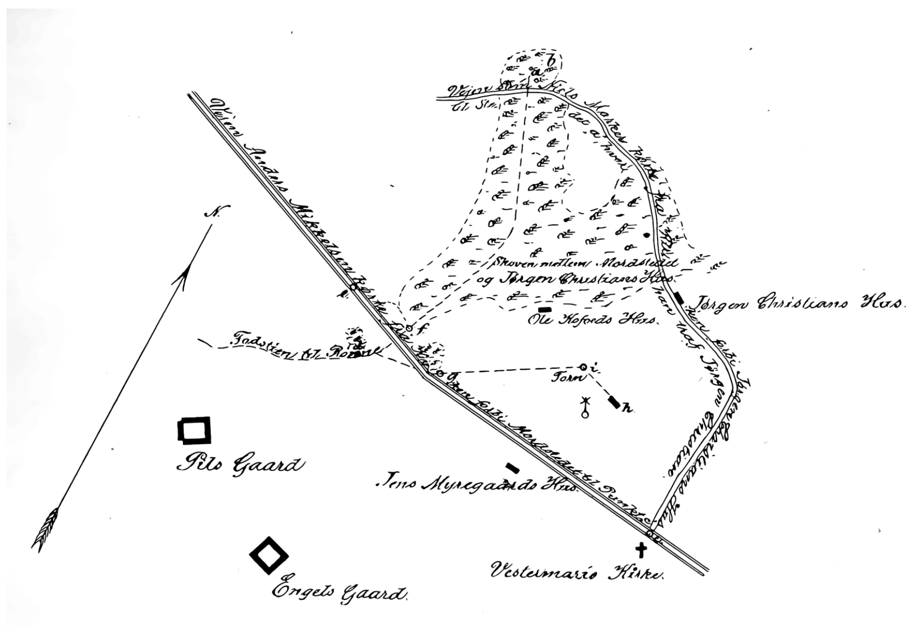
Alle lægger vi vor kraft i at bære loven frem, alle løfter vi vor røst, når retfærds domme fældes. Derfor bærer den svundne tid

sit manende bud til os alle, for ingen af os kan se ind i et andet menneskes hjerte.

GRUNDTEGNING

over egnen om
det sted, hvor Albert Dich blev myrdet,
beliggende
i Vestermariæ sogn på Bornholm.

Forfattet dels ved afbenyttelse af et gammelt kort, dels ved at aflægge flere punkter efter øjemål, år 1835, af C. W. Balsløv, landinspektør.

a. Stedet, hvor Niels Marker og Jørgen Christian traf sammen.

b. Stedet, hvor en bunke brænde, tilhørende Jørgen Christian, lå.

c. Stedet, hvor Niels Marker og Anders Mikkelsen skiltes fra hinanden.

d. Mordstedet.

e. Stedet, hvor Anders Mikkelsen var, da den formentlige morder løb over vejen efter Albert Dich.

f d. Den formentlige morders vej fra skoven til mordstedet.

g. Stedet, hvor Albert Dich samtalede med Anders Mikkelsen.

h i g. Albert Dichs vej fra Møllehuset til dette sted.

g d. Sammes fortsatte vej til mordstedet.

d f a. Den formentlige morders vej fra mordstedet til punkt a.

Skoven mellem mordstedet og Jørgen Christians hus er stærkt bevokset med underskov, som skjuler enhver i en liden afstand. Mordstedet dannes ved en liden åbning i buskene, og er derfor temmelig skjult. Albert Dichs gang er synlig i en afstand.

Den måde, denne grundtegning er tilvejebragt på, gør, at en streng nøjagtighed ikke kan forventes. Et efter opmåling tegnet kort fandt den konstituerede dommer, efter omstændighederne, unødvendigt, og frabad sig samme for at bespare de dermed forbundne udgifter. Dette har jeg for min egen skyld anset det nødvendigt at bemærke.

C. W. Balsløv.

Fremlagt i Vester Herreds politiret, den 3. marts 1835.

Om "Mordet i Vestermarie"

Forfatter: Palle Rosenkrantz (1867-1941).
Org.udgave: *Mordet i Vestermarie. En Bornholmsk Kriminalhistorie efter Akter og mundtlig Overlevering.* Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn), København 1902.
Denne udgave baseret på: Palle Rosenkrantz: *Mordet i Vestermarie.* 2. gennemlæste Udgave. Kunstforlaget Danmark, København 1914.
De to illustrationer – Frederik IV.s monogram og Balsløws kort – er hentet fra førsteudgaven. Tre fotos i førsteudgaven af forskellige lokationer er udeladte, da de er taget omkring år 1900 og ikke afspejler den virkelighed, som var på tiden for bogens handling – den afbildede Vestermarie kirke er fx. først opført år 1889.
Redigeret af: Kim N. Jensen.

ISBN 978-87-7628-028-4
2. ebogsudgave, tidligere udgave ISBN 978-87-7979-270-8 (Ølstykke 2012).

www.ebib1800.dk

